Rapport 7/95

Universitetenes forskningspolitikk

Ingvild Marheim Larsen

Utredningsinstituttet
FOR FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Rapport 7/95

Universitetenes forskningspolitikk

Ingvild Marheim Larsen

Utredninger om forskning og høyere utdanning

Utredningsinstituttet
FOR FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Oversikt over tidligere akuelle publikasjoner

Knain, E. (1994): *Sentre og randsoneinstitusjoner ved norske universiteter og vitenskapelige høgskoler.* Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. Rapport 13/94.

Kyvik. S og J.A. Enoksen (1992): *Universitetspersonalets tidsbruk.* Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. Rapport 10/92.

Kyvik, S. og I.M. Larsen (1993): *Nye styringsreformer på instituttnivå.* Universitetspersonalets vurderinger av reformer og endringsforslag. Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. Rapport 8/93.

Larsen, I.M. (1992): *Norske universitetsforskere - kosmopolitter i forskningen?* Faglig internasjonal kontakt blant vitenskapelig ansatte ved universitetene. Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. Rapport 11/92.

Nedland, B. og H. Bach (1993): *FoU-ressurser i høyere utdanning.* Utviklingen 1981-1991. Utgifter og personale. Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. Rapport 16/93.

Skoie, H. (1991): *Norsk forskningspolitikk og forskningspolitisk rådgivning - hovedtrekk fra etterkrigstiden.* NAVFs utredningsinstitutt. Rapport 9/91.

Skoie, H., T. Nygaard og R. Søgnen (red.) (1995): *Norsk forskning mot sekelskifte - en seminarrapport.* Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. Rapport 1/95.

Ødegård. E. (1988): *Oppdragsforskning eller ekstern finansiering - trussel eller glede for universitetene?* NAVFs utredningsinstitutt. Melding 1988/3.

ISBN 82-7218-341-2
ISSN 0804-6395

GCS AS - Oslo

© Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, 1995

Forord

Norges forskningsråd har gitt Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning i oppdrag å belyse temaet "Forskningspolitikk ved universitetene". Denne rapporten tar sikte på å beskrive og analysere universitetenes arbeid med å utvikle en egen forskningspolitikk og inkluderer innholdet i forskningspolitikken så vel som strukturelle ordninger ved universitetene for å ivareta denne politikken.

Vi ønsker å takke alle dem som har bidratt til innholdet i rapporten. For det første takkes de intervjuede ved universitetene som velvillig har stilt opp og gitt mye verdifull informasjon om temaet. Takk også til Åse Gornitzka, Egil Kallerud, Svein Kyvik, Liv Langfeldt og Hans Skoie som har gitt nyttige kommentarer til hele eller deler av manusutkast.

Rapporten er utarbeidet av utredningskonsulent Ingvild Marheim Larsen.

Oslo, oktober 1995

Johan Kristian Tønder

Svein Kyvik

Innhold

Sammendrag 7

1 Innledning 13
1.1 Problemstilling 13
1.2 Data og metode 15
1.3 Begrepene politikk og forskningspolitikk 16
1.4 Nøkkeldata om universitetene 18
1.5 Overblikk over innholdet i rapporten 22

2 Forskningspolitikk ved universitetene 24
2.1 Innledning 24
2.2 Forskningspolitikk ved universitetene - nytt tema eller ny oppmerksomhet? 24
2.3 Forskningspolitikk ved universitetene - hvorfor det? 26
2.4 Forskningspolitiske føringer 29
2.5 Nye planinstrumenter ved universitetene 33
2.6 Forskningspolitikk versus utdanningspolitikk 39

3 Forskningspolitiske felt 40
3.1 Innledning 40
3.2 De store utfordringene sett fra universitetene 40
3.3 Forskningens vilkår 41
3.4 Rekrutteringspolitikk 46
3.5 Evaluering av forskning 55
3.6 Faglig ledelse 60
3.7 Internasjonalisering 64
3.8 Norgesnettet 72
3.9 Virksomhet utenfor den ordinære strukturen 76
3.10 Satsingsområder for forskning 85
3.11 Kvalitet i forskningen 90

4 Universitetene som forskningspolitiske aktører 95
4.1 Innledning 95
4.2 Forskningspolitikere ved universitetene 95
4.3 Universitetene som forskningsutførende versus forskningspolitisk aktør 98
4.4 Forskningspolitiske ambisjoner - høringsinstans eller premissleverandør? 100

5 Intern struktur 102
5.1 Innledning 102
5.2 Forskningsutvalg 102
5.3 Forskningsadministrative enheter 112

6 Forskningspolitiske arenaer 121
6.1 Innledning 121
6.2 Forholdet til Norges forskningsråd 121
6.3 Kontaktgrupper til Norges forskningsråd 124
6.4 Kontakten til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet 128
6.5 Samhandling mellom universitetene 130
6.6 Kontakt til høgskolesektoren 132
6.7 Andre samhandlingspartnere 136

7 Forskningspolitisk debatt ved universitetene 139
7.1 Institusjonspolitikk for forskningen - en ønsket utvikling? 139
7.2 Reaksjoner i fagmiljøene 142
7.3 Reaksjoner utenfra 144

8 Har universitetene utviklet et institusjonspolitikk for forskningen? En analyse av politikkens innhold 145
8.1 Politikk for helheten eller delene? 145
8.2 De enkelte universiteters forskningspolitikk eller en samlet universitetetsforskningspolitikk? 148
8.3 Sammenfattende diskusjon 150

9 Universitetenes forskningspolitikk i møte med tradisjonell universitetetsforståelse 151
9.1 Tradisjonell forståelse av universitetet som organisasjon 151
9.2 Implikasjoner for sentral politikkutforming 154
9.3 Universitetenes forskningspolitikk - en utfordring for tradisjonell universitetsforståelse? 156
9.4 Forskningspolitikk som utenriks- eller innenrikspolitikk? 158
9.5 Revidert universitetsmodell 164
9.6 Sammenfattende diskusjon 168

Litteratur 169
Informanter 173
Forkortelser 174

Sammendrag

Arbeidet med å utforme en forskningspolitikk ved universitetene er en av flere utfordringer universitetene står overfor. Denne rapporten har til hensikt å kartlegge og analysere universitetenes forskningspolitikk slik den framstår midt på 1990-tallet.

Bakgrunn for temaet. Forskningspolitikk har fått ny aktualitet ved universitetene, samtidig som tematikken er utvidet. Flere faktorer har bidratt til å øke universitetenes forskningspolitiske engasjement. Omorganiseringen av forskningsrådssystemet med påfølgende endringer i relasjonen forskningsråd - universitet, trekkes fram som en viktig enkeltfaktor og da særlig økt bruk av brede forskningsprogrammer på bekostning av finansiering av enkeltprosjekter. Den sterke veksten i antall studenter og myndighetenes studenttallbaserte budsjetteringsmodell overfor universitetene er andre sentrale forklaringer. I en slik situasjon opplever universitetene at det er viktig at man verner om forskningen. Dårlige kår for universitetsforskningen, mer internasjonal fellesfinansering og økte krav til resultatrapportering, er andre momenter som trekkes fram når økt vektlegging på en institusjonspolitikk for forskningen skal forklares.

Hva er universitetenes forskningspolitikk? Begrepet forskningspolitikk ved universitetene er ikke umiddelbart entydig. Nedenfor gis en kort presentasjon av de forskningspolitiske områder universitetene konsentrerer innsatsen mot midtveis på 1990-tallet.

Forskningens vilkår. Universitetsledelsen framhever at den store utfordringen i universitetenes forskningspolitiske arbeid er å synliggjøre behov *for* grunnforskning og behov *i* grunnforskningen. Ledelsen ved universitetene ser for seg at den må ta et tyngre institusjonelt egenansvar for forskningen framover og at en strategi for forskningen blant annet må gi svar på hvordan gode forskningsvilkår fremmes. I denne sammenheng trekkes tid til forskning, vitenskapelig utstyr og midler til forskning fram som sentrale elementer.

Rekrutteringspolitikk. Rekruttering til forskning har vært utpekt som et sentralt mål ved universitetene de seinere årene. Selv om forskerutdanningen så langt er kjernen i rekrutteringspolitikken, ønsker universitetene å utvikle en helhetlig og langsiktig rekrutteringspolitikk som omfatter alle

stillingsgrupper og med et bredere spekter av rekrutteringspolitiske virkemidler, deriblant post doc. stillinger.

Evaluering av forskning. Så langt har evalueringer av hele fagmiljøer gjerne skjedd etter initiativ utenfra og som regel i regi av Norges forskningsråd. Universitetene ønsker å være mer aktive med hensyn til å legge rammene for dette arbeidet. I tillegg ser man for seg at lokalt baserte evalueringer vil bli vanligere. Det påpekes også at oppfølgingen av eksterne evalueringer ofte har vært mangelfull og at de i liten grad tar hensyn til universitetenes dobbeltfunksjon som både forsknings- og utdanningsinstitusjon.

Faglig ledelse. Det er hevdet at som konsekvens av demokratiseringsprosessen ved universitetene fra slutten av 1960-tallet lider universitetene under mangel på faglig ledelse. I denne sammenheng har flere av universitetene igangsatt kurs og lederutviklingsprogram for instituttstyrerne. Ledelsen ved universitetene framhever at ulike fagmiljø har ulike ledelsesbehov og at det derfor ikke finnes en løsning på dette problemet.

Internasjonalisering. Det er klare fellestrekk ved universitetenes internasjonale satsinger på 1990-tallet. Arbeidet med å komme i inngrep med EUs 4. rammeprogram for forskning betegnes som en stor utfordring ved alle lærestedene. Økt kontakt med forskningsmiljøer i Øst-Europa og med universiteter i utviklingsland er også prioriterte felt. I tillegg har alle universitetene som mål at rekrutteringsperioden bør inneholde et utenlandsopphold.

Norgesnettet. For å realisere intensjonene med Norgesnettet skal det bygges ut knutepunktfunksjoner i UoH-sektoren samtidig som forbindelseslinjene mellom dem skal styrkes. I forbindelse med forskerutdanningen er det inngått samarbeidsavtaler mellom universitetene og de statlige høgskolene som kan relateres til Norgesnettet og gi begrepet meningsinnhold på forskningssiden. Universitetene advarer mot for mye formalisering av arbeidsdelingen institusjonene imellom som kan gå på bekostning av fleksibilitet og mangfold i systemet.

Virksomhet utenfor den ordinære strukturen. I økende grad har det vokst fram aktiviteter som faller utenfor universitetenes disiplinbaserte struktur. Universitetene har etablert retningslinjer for å håndtere denne type virksomhet. Det er et uttalt mål at programmer og sentra i universitetets randsone skal innpasses i den ordinære strukturen på lavest mulig nivå. Dette er i liten grad realisert. Med unntak av Universitetet i Bergen, er bildet ved universitetene at randsoneaktivitetene er underlagt Kollegiet. Inten-

sjonen om at programmer og sentra skal være av midlertidig karakter, er likeledes vanskelig å gjennomføre.

Satsingsområder for forskningen. Mange vil assosiere forskningspolitikk med styring av hva det skal forskes på ved universitetene. Faglige prioriteringer har riktignok alltid funnet sted gjennom stillingsprioriteringer, men satsingsområder for forskning innebærer en bredere innsats enn hva som signaliseres gjennom stillinger enkeltvis. Universitetenes forskningspolitikk innebærer per i dag elementer av styring av forskningstema i den forstand at det allerede er pekt ut eller at det planlegges å peke ut satsingsområder for forskning, selv om betegnelsen satsingsområde ikke benyttes ved alle universitetene. Ledelsen ved universitetene påpeker viktigheten av at slike satsinger må være et resultat av en bred intern prosess og at de ikke er ment å utgjøre store deler av universitetenes budsjetter.

Kvalitet i forskningen. Ved alle universitetene diskuteres kvalitetssikring av den vitenskapelige virksomheten, og kvalitetsfremmende tiltak vil bli vektlagt framover. Universitetene i Oslo og Tromsø har eksempelvis etablert forskningspriser for å belønne god forskning og for å kanalisere ekstra ressurser til gode forskningsmiljøer. Man er også innstilt på i større grad å ta et institusjonelt ansvar for forskning av lav standard, men det har vist seg vanskeligere å etablere tiltak som skal reagere på svikt i forskningen.

Intern struktur

Prosessen med å meisle ut en forskningspolitikk ved universitetene er tett knyttet til arbeidet med å etablere strukturelle ordninger for å plassere ansvaret for institusjonenes politikk.

Forskningsutvalg. Alle universitetene har opprettet utvalg som skal ivareta hele eller deler av de forskningspolitiske rådgivningsoppgavene overfor kollegiet/styret. Felles for utvalgene ved de ulike universitetene er at de alle er tillagt ansvaret for forskerutdanningen. Ved universitetene i Oslo, Trondheim og Tromsø har forskningsutvalgene fått utvidet sitt mandat og er nå også rådgivningsinstans for forskningspolitikk generelt, mens Universitetet i Bergen har holdt på det opprinnelige formålet knyttet til forskerutdanning.

Forskningsadministrative enheter. Parallelt med arbeidet med å utvikle en forskningspolitikk på institusjonsnivå er det også etablert forskningsadministrative enheter ved alle universitetene. Avdelingenes størrelse og funksjoner varierer noe fra lærested til lærested. Felles for disse enhetene er

at de er tillagt sekretariatsfunksjonen for forsknings-/forskerutdanningsutvalget.

Forskningspolitikere ved universitetene. Selv om bred deltakelse og åpenhet vektlegges i utformingen av universitetenes forskningspolitikk, framheves det at ansvaret for å målbære institusjonens forskningspolitikk ligger på kollegie-/styrenivå. Prorektorene er tillagt et særlig ansvar for forskningspolitikken, men rektor vil også stå sentralt i dette arbeidet. Videre vil dekaner og instituttstyrere også være naturlige talspersoner i saker som angår deres fagfelt. Lederne av de forskningsadministrative avdelingene vil også kunne opptre på vegne av institusjonen, men da innenfor fastlagte rammer.

Forskningspolitiske arenaer. Kirke-, undervisnings- og forskningsdepartementet (KUF) og Norges forskningsråd er sentrale forskningspolitiske aktører for universitetene. Men disse er ikke de eneste aktuelle samhandlingspartnere.

Kontakten til Norges forskningsråd. Selv om kontakten mellom Norges forskningsråd og universitetene skal være preget av deltakelse på alle nivåer, ønsker universitetene å styrke de institusjonelle kommunikasjonskanalene inn til Forskningsrådet. Forholdet mellom Norges forskningsråd og universitetene oppleves ikke som friksjonsfritt. Rådets styrking av programvirksomheten med påfølgende reduksjon i midlene til enkeltstående forskningsprosjekter, uenighet om finansieringen av forskningsrådsstipendiatenes 4. år, signaler om at universitetene i større grad må finansiere utenlandsopphold og gjesteforskere, samtidig som samfinansiering settes som betingelse for at Forskningsrådet skal gå inn med midler i prosjekter i universitetetsmiljøene, er momenter som gir inntrykk av at Forskningsrådet i stadig økende grad overlater ansvar til universitetene selv. Universitetsledelsen er ikke prinsipielt avvisende til en slik overføring av oppgaver, men poengterer at man ikke kan ta et slikt ansvar uten at universitetene får styrket sine budsjetter.

Kontaktgrupper til Norges forskningsråd. For å bedre kommunikasjonen med Forskningsrådet har universitetene i Oslo og Trondheim opprettet egne kontaktgrupper mot enkelte av områdestyrene. Disse kontaktgruppene har til oppgave å få fram ideer til fellesaktivitet for universitetene og Norges forskningsråd, samt å samordne tilbakemeldinger på utspill fra Forskningsrådet.

Kontakt til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Kontakten mellom universitetene og universitets- og høgskoleavdelingen i KUF betegnes som regelmessig, derimot ønskes mer kontakt til Forskningsavdelingen i KUF som sies å være liten og sporadisk. Den saken som skaper størst uro ved universitetene i forholdet til KUF, er innføringen av en studentbasert budsjetteringsmodell som ved universitetene oppleves som en nedprioritering av universitetenes forskningsoppgaver.

Samhandling universitetene imellom. Bildet av forholdet mellom de fire universitetene i forskningspolitiske saker er i stor grad preget av felles interesser. På den andre siden handler forskningspolitikk også om at det enkelte universitet posisjonerer seg og forsøker å tilegne seg ressurser, og i et slikt perspektiv er forholdet mellom universitetene mer konkurransepreget.

Kontakt med høgskolesektoren. Relasjonene til høgskolesektoren er under omforming som en følge av sammenslåingsprosessen i sektoren. Samarbeid mellom universitetene og høgskolesektoren er ikke nytt, og intensjonen er å styrke samarbeidet med det nye høgskolesystemet.

Andre samhandlingspartnere. Forholdet mellom universitetene og instituttsektoren er preget av utstrakt samarbeid, men framfor samarbeid på institusjonsnivå karakteriseres forholdet av utstrakt operativt samarbeid på prosjektplan. Universitetene betrakter seg videre som aktive partnere overfor næringsliv og offentlige myndigheter, og da særlig i forhold til institusjoner innenfor universitetets region.

Ulike syn på at universitetene utvikler en forskningspolitikk. Valgt faglig og administrativ ledelse er i stor grad involvert i det forskningspolitiske arbeidet, og det er av den grunn ikke overraskende at ledelsen i hovedsak ser det som en positiv utvikling at universitetene utformer en forskningspolitikk. Ledelsen ved universitetene har inntrykk av at det er en skeptisk holdning på grunnplanet til det pågående forskningspolitiske arbeidet, og at temaet ikke engasjerer spesielt bredt. Inntrykket er også at det er liten interesse når overordnede prinsipper fastsettes, men at engasjementet stiger når konkrete prioriteringer skal gjøres. Universitetsledelsen opplever at ulike forskningspolitiske aktører utenfor universitetene er positive til at universitetene oppgraderer sitt forskningspolitiske engasjement, uten at det betyr at de er like positive til alt som gjøres.

En helhetlig politikk for forskningsvirksomheten? Så langt er det ikke grunnlag for å si at universitetene har utviklet en helhetlig forskningspolitikk hvor delområdene kan knyttes til en hovedlinje. Universitetene opererer i stor grad med forskningspolitiske felt som ennå ikke i utpreget grad er koplet sammen. På den andre siden framstår ikke områdene som motstridende i forhold til hverandre. Men ambisjonene om å utvikle en helhetlig forskningspolitikk er til stede i universitetsledelsen og i de forskningsadministrative enheter. Det er også viktig å minne om at en politikk på institusjonsnivå for universitetsforskningen er relativt nytt, og at politikken så langt er preget av planlegging og mindre av gjennomførte tiltak.

Forskningspolitikk ved universitetene - en utfordring for tradisjonell universitetetsforståelse?

Normer som forskningens frihet og styring via det disiplinære fagfellesskapet står sterkt i et universitet. Forskningspolitikk på institusjonsnivå vil være kontroversielt fordi mange med politikk for forskningen vil forstå styring av forskning fra sentralt nivå. Når det forskningspolitiske arbeidet ved universitetene ikke har skapt stor motstand internt, er en nærliggende forklaring at styring av hva det skal forskes på ikke har vært særlig framtredende så langt. Det er riktignok elementer av styring av forskningens innhold, som for eksempel sentrale satsingsområder for forskning, uten at dette preger det totale forskningspolitiske arbeidet. Andre deler av universitetenes forskningspolitikk kan derimot betraktes som en innsats for å beskytte og forbedre forholdene for å drive grunnforskning. At universitetsledelsen tar skritt som kan forstås som brudd på etablerte normer og verdier i universitetsorganisasjonen, kan tolkes som et forsøk på å kombinere ulike typer styringsmekanismer. På den ene siden møte forskningspolitiske utfordringer fra eksternt hold, på den andre siden gjøre det på en slik måte at interne verdier ikke overkjøres.

1 Innledning

1.1 Problemstilling

For universitetene har det siste tiåret vært preget av til dels store endringer på flere felt. Tidsepoken kan med rette betegnes som en omstillingsperiode. Den mest åpenbare utfordringen er studenteksplosjonen. I tillegg har det også skjedd endringer som mer direkte angår forskningssiden av virksomheten. Tegn i tiden er ny universitetslov, nye krav om effektiviseringsarbeid, økt delegering og rammestyring av universitetene, økte krav til rapportering, mål om utbygging av den internasjonale virksomheten og mer aktivt samarbeid med parter utenfor universitetet. Videre er ønsket om å utvikle en forskningspolitikk på institusjonsnivå kommet på dagsorden.

Formålet med rapporten er å belyse universitetenes arbeid med å utvikle en institusjonspolitikk for forskningssiden av virksomheten. Siden prosjektet retter oppmerksomheten mot *utviklingen* av forskningspolitikk på institusjonsnivå, settes søkelyset inn mot eventuelle endringsprosesser ved universitetene. Om studien avdekker endringer i universitetenes holdning og politikk overfor forskningen ved universitetene, er det nærliggende å spørre: Hva har muliggjort en slik forandring? Hvilke faktorer kan bidra til å forklare en slik utvikling, og er endringen betinget av ytre eller indre forhold? I fall vi kan svare ja på spørsmålet om universitetene har eller er i ferd med å utvikle en forskningspolitikk, griper denne utviklingen inn i debatten om styring av forskning og da spesielt styring av grunnforskning som er universitetenes særansvar. Forskningsvirksomheten ved universitetene har tradisjonelt vært lite styrt på kollegie-/fakultetsnivå. Faglige prioriteringer skjer i stor grad av den enkelte forsker eller forskergruppe. Betyr utvikling av en forskningspolitikk ved universitetene at denne styringsformen fravikes? Spørsmål om hva et universitet er og skal være følger i kjølvannet av en slik utvikling.

Forskningssystemet inndeles gjerne i tre nivåer (NOU 1991:24):

- Det forskningspolitiske nivået (Stortinget, Regjeringen og departementene)
- Det forskningsstrategiske nivået (Norges forskningsråd, men også departementer og andre forskningsfinansiører)
- Det forskningsutførende nivået (universiteter, høgskoler, forskningsinstitutter og næringslivets laboratorier)

Med utgangspunkt i denne tredelingen er det i aktuelt å stille spørsmål ved om universitetene gjennom å utvikle en egen forskningspolitikk er i ferd med å bevege seg inn på andre og for dem nye arenaer.

Mer spesifisert er problemstillingen for rapporten tredelt. For det første består prosjektet av en kartlegging av universitetenes arbeid med å utvikle en politikk for forskningssiden av virksomheten. For det andre en analyse som fokuserer på innholdet i politikken. Her er spørsmålet hvorvidt det er utarbeidet en samlet forskningspolitikk ved universitetene. Kan universitetenes forskningspolitiske framstøt kalles en politikk for forskningssiden av virksomheten? Er det politikk for helheten eller delene av universitetenes forskningsvirksomhet? For det tredje spør vi om og hvordan forskningspolitiske tiltak støter an mot normer i universitetsorganisasjonen og i hvilken grad det er mulig å utvikle en helhetlig forskningspolitisk strategi ved et universitet. Setter etablerte normer i institusjonen begrensninger for forskningspolitikken? Og videre: Utfordrer forskningspolitiske utspill tradisjonell forståelse av universitetene? Og hvis ja, hvordan kan vi forklare at universitetsledelsen tar skritt som kan oppfattes som brudd på etablerte normer og verdier i universitetetsorganisasjonen?

For å få en situasjonsrapport på området vil en kartlegging av *hva* forskningspolitikken ved de fire norske universitetene omfatter stå sentralt. Siden området er nytt, er det viktig også å inkludere planer i kartleggingen. Gjennom en statusrapport vil vi fange inn hva de ulike universitetene oppfatter som forskningspolitiske områder. Identifikasjon av forskningspolitiske arbeidsområder gir et bilde av omfanget av forskningspolitikken ved universitetene. Forskjeller universitetene imellom med hensyn til hvilke saker som er definert som aktuelle i arbeidet med å utforme en institusjonspolitikk, vil også være i fokus. For å få en forståelse av *hvordan* universitetene skal operere som forskningspolitiske aktører, er det i tillegg viktig å belyse strukturelle ordninger og eventuelle endringer i så måte. Slike tiltak er avgjørende for å kunne håndtere forskningspolitiske saker og for å kunne opptre som forskningspolitisk aktør. *Hvem* som skal opptre som forskningspolitiske/-strategiske aktører på vegne av universitetene er et annet sentralt tema. Dette bringer oss videre til å undersøke hvilke forskningspolitiske arenaer universitetene opptrer på eller anser som aktuelle.

Rapporten pretenderer ikke å dekke alle sider av universitetets virksomhet som kan berøre forskningen. Eksempelvis kan vi nevne at universitetenes eventuelle politikk i forhold til kvinner i forskningen ikke tas opp som et eget politikkområde, men behandles under andre områder hvor

universitetene oppgir at dette er en aktuell problemstilling. Bakgrunnen for å utelate et område kan være at det ikke framstår som eget felt i universitetenes forskningspolitikk, at temaet griper inn i andre deler av universitetenes politikk eller er et så omfattende felt at det fortjener en egen behandling i sin fulle bredde. Rapporten er heller ikke nødvendigvis uttømmende i forhold til de forskningspolitiske områdene som er beskrevet. Universitetetsforskningspolitikk er et felt under oppbygging og dermed i utvikling, hvilket betyr at det underveis kommer til nye element. Rapporten fokuserer i hovedsak på det forskningspolitiske arbeid på sentralt nivå ved universitetene. Det betyr ikke at forskningspolitikk ikke er et aktuelt tema på fakultets- eller instituttnivå.

1.2 Data og metode

Undersøkelsen omfatter alle de fire norske universitetene og bygger på to typer kilder; intervjuer og skriftlig materiale. Det primære datamaterialet er intervjuer med sentralt plasserte informanter ved universitetene.[1] Intervjuene består av 16 relativt omfattende intervjuer av varighet en til to timer. Hovedtyngden av de intervjuede har ansvar for og er til dels selv aktive i arbeidet med å utforme en institusjonspolitikk for forskningsvirksomheten ved universitetene. Disse representerer sentralt nivå og gjenspeiler således den offisielle holdningen ved sitt universitet. Intervjuene omfatter både vitenskapelig og administrativt personale. I tillegg til at disse informantene har gitt nyttig informasjon om universitetenes arbeid og planer på ulike felt, har de gitt uttrykk for sine meninger og vurderinger knyttet til arbeidet med å utforme en forskningspolitikk ved universitetene. For å få fram holdninger på grunnplanet ved universitetene til det pågående arbeidet med å utvikle en forskningspolitikk, er det også foretatt intervjuer med enkelte representanter fra ulike fagmiljøer. Til alle intervjuene er det utarbeidet intervjuguide. Disse er bygd over samme lest, men er noe tilpasset den enkeltes rolle og posisjon i det forskningspolitiske arbeidet.

I tillegg til intervjuer, er datamateriale samlet inn ved hjelp av dokumenter fra universitetene. Universitetenes strategiske planer, årsplaner og årsrapporter er viktige dokumenter i det skriftlige materialet. Videre er arkivmaterialet til universitetenes forskningsutvalg sentralt. Enkelte relevante kollegiedokumenter er også gjennomgått. Mer generelt forsknings-

---

[1] For oversikt over informanter, se vedlegg

politisk stoff i form av offentlige utredninger og Stortingsmeldinger er også benyttet.

For å få en mest mulig dekkende beskrivelse av forskningspolitikken ved universitetene, har informantene fått mulighet til å gjennomgå beskrivelsen av forskningspolitikken ved sitt universitetet.

1.3 Begrepene politikk og forskningspolitikk

Politikkbegrepet refererer til *innholdet* i politikken så vel som politiske *prosesser*. Mens engelsk språk opererer med et skille mellom "policy" og "politics" har vi ingen tilsvarende motsats på norsk. Mens policy refererer til innholdet i politikken, henspeiler "politics" på de politiske prosessene (Kjellberg og Reitan 1995:21) En analyse av innholdet i politikken betegnes derfor ofte som "policy-analyse" til forskjell fra studier av "politics" som legger et aktørperspektiv til grunn.

Et perspektiv som vektlegger det politiske systemet framfor innholdet i politikken, vil både kunne vektlegge prosessene som leder fram til innholdet (forklaringsbakgrunn) samtidig som strukturene som skal fremme innholdet i politikken belyses.

Med utgangspunkt i politikk i betydning innholdsanalyse, stiller noen som krav at for at aktivitet skal kunne kalles politikk må det gis uttrykk for en målsetting (Ranney 1968). Andre fokuserer både på intensjoner og handlinger (Kjellberg 1977), mens enkelte understreker at politikk også karakteriseres ut fra de handlinger som bevisst eller ubevisst *ikke* iverksettes (Hogwood & Gunn 1984).

Denne rapporten fokuserer både på innholdet i universitetenes forskningspolitikk og på de strukturelle rammene universitetenes forskningspolitikk opererer innenfor. Dermed blir også forholdet mellom organisering og innhold belyst.

For å kunne forstå eventuell forskningspolitikk ved universitetene, må det relateres til hva vi forstår med forskningspolitikk i alminnelighet. En "autorisert" definisjon av forskningspolitikk er vanskelig å oppdrive og det er ikke umiddelbart åpenbart hva som legges i betegnelsen. For det første er forskningsbegrepet flertydig. For det andre henviser politikkbegrepet som allerede påpekt til innhold såvel som strukturer og prosesser i politikken.

Med forskningspolitikk mener vi ofte statlig forskningspolitikk slik den kommer til uttrykk gjennom summen av bevilgninger til forskning over statsbudsjettet. Også de prioriteringene som fastlegges gjennom 4-årige stortingsmeldinger om forskning og prioriteringer og fordeling av midler i

regi av Norges forskningsråd inngår i det vi oppfatter med forskningspolitikk. Videre er offentlig FoU-organisasjon også et viktig element i forskningspolitikken.

I et notat fra den tidligere Hovedkomiteen for norsk forskning er forskningspolitikk definert som "systematiske tiltak rettet mot påvirkning av forskningens omfang, fordeling, innhold og utnytting." (Hovedkomiteen for norsk forskning 1976:18). Sammen med det som er nevnt om hva som i alminnelighet legges i begrepet forskningspolitikk, ligger denne forståelsen av forskningspolitikk til grunn i dette prosjektet.

Selv om "universitetsforskningspolitikk" som nevnt må ses i sammenheng med en generell forståelse av begrepet forskningspolitikk, er det også viktig å relatere det til universitetskonteksten. Man kan tenke seg ulike meningsinnhold i forskningspolitikk for universitetene og spørre: Hvilket formål har politikken? Hva er det man skal ha en forskningspolitikk for? Tar man utgangspunkt i ytterpunktene kan det skilles mellom politikk for *forskningens vilkår* på den ene siden og en politikk for *forskningens innhold* på den andre (Fenstad 1993, Skoie 1994). Mens den førstnevnte med vekt på tilrettelegging for forskning vil være en svak variant av politikk for forskningsvirksomheten, vil en forskningsstrategi for faglige prioriteringer kunne betegnes som en sterk variant. En tredje type "universitetsforskningspolitikk" er å utforme en faglig *arbeidsdeling* mellom institusjonene.

Som allerede påpekt er forskningsbegrepet flertydig. I det ligger blant annet at det inkluderer både grunnforskning og anvendt forskning. Distinksjonen grunnforskning - anvendt forskning er ikke uproblematisk. Vi vil ikke diskutere dette her, men bare påpeke at for mange vil dette skillet være førende for hva forskningspolitikk ved universitetene bør være. I Norge er universitetene som forskningsinstitusjoner primært et sted for grunnforskning. Dette innebærer at forskningen ved universitetene i hovedsak skal være forskerinitiert. Det vil si at forskerne har sterk medvirkning både i målformuleringen og i gjennomføringen av forskningen (Skoie 1995:3). En slik oppfatning av universitetsforskningen tilsier at man er tilbakeholdne med hensyn til hva en forskningspolitikk ved universitetene skal inneholde. Dette betyr at om universitetene utarbeider en forskningspolitikk som har som formål å bedre forskningens kår og rammebetingelser vil dette i liten grad være kontroversielt. Om man derimot velger å utforme en politikk hvis hensikt er å påvirke forskningens innholdsmessige dagsorden, vil langt flere oppleve det som et brudd på de styringsprinsipper som følger av at man har med en grunnforskningsinstitusjon å gjøre. Argumentasjonen er at som

grunnforskningsinstitusjoner bør bottom-up aspektet ved styringen av universitetene være sentralt. Mange vil forstå arbeidet med å utforme en institusjonspolitikk for forskningssiden av virksomheten som et forsøk fra sentralt nivå ved universitetene på å styre fagmiljøene, det vil si styrke top-down styringen av universitetet. *Om* og *hvordan* disse aspektene ved grunnforskningen er ivaretatt i universitetenes arbeid med å utvikle en forskningspolitikk, vil bli belyst i de påfølgende kapitlene.

1.4 Nøkkeldata om universitetene

Undersøkelsen omfatter alle de fire norske universitetene. Universitetene framstår som ulike langs flere dimensjoner som faginndeling, organisering og størrelse. Som bakgrunnsstoff presenterer vi enkelte nøkkeldata om de ulike universitetene (tabell 1.1) samt en oversikt over universitetenes andel av de totale offentlige FoU-ressurser og FoU-utgifter i UoH-sektoren fordelt etter finansieringskilde (figur 1.1). Som det framgår av figuren beløp de totale offentlige utgiftene til FoU i 1993 seg til omlag 7 milliarder kroner og at universitetenes andel av dette beløpet var nær 40 prosent.

Tabell 1.2 gir en oversikt over FoU-utgifter i UoH-sektoren fordelt på finansieringskilde og lærested. Det framgår blant annet at midler som kommer i tillegg til universitetenes grunnbudsjetter utgjør en vesentlig del av de totale FoU-utgiftene ved universitetene. Andelen ekstern finansiering av universitetsforskningen har økt sterkt det siste tiåret (figur 1.2). Fra 1983 til 1993 økte eksterne driftsmidler til FoU ved universitetene med 15.2 prosent nominelt per år i gjennomsnitt.

Tabell 1.1 Nøkkeldata om universitetene etter lærested

	UiO	UiB	UNIT	UiTø
Etablert	1811	1946	1968	1968
Antall vitenskapelig ansatte i ordinære stillinger pr. 30.9.1994	1 205	766	832	381
Totalt antall studenter høst 1994	33 080	16 871	17 100	6 504
Avlagte doktorgrader 1994	155	113	181	42
Totale utgifter 1993, mill. kr	2 613,7	1 496,0	1 728,6	813,7
Struktur	7 fakulteter	7 fakulteter	NTH m/ 9 fakulteter AVH m/ 3 fakulteter Vitenskapsmuseet m/ 2 fakulteter Medisinsk fakultet	9 institutter, Norges Fiskeri-høgskole

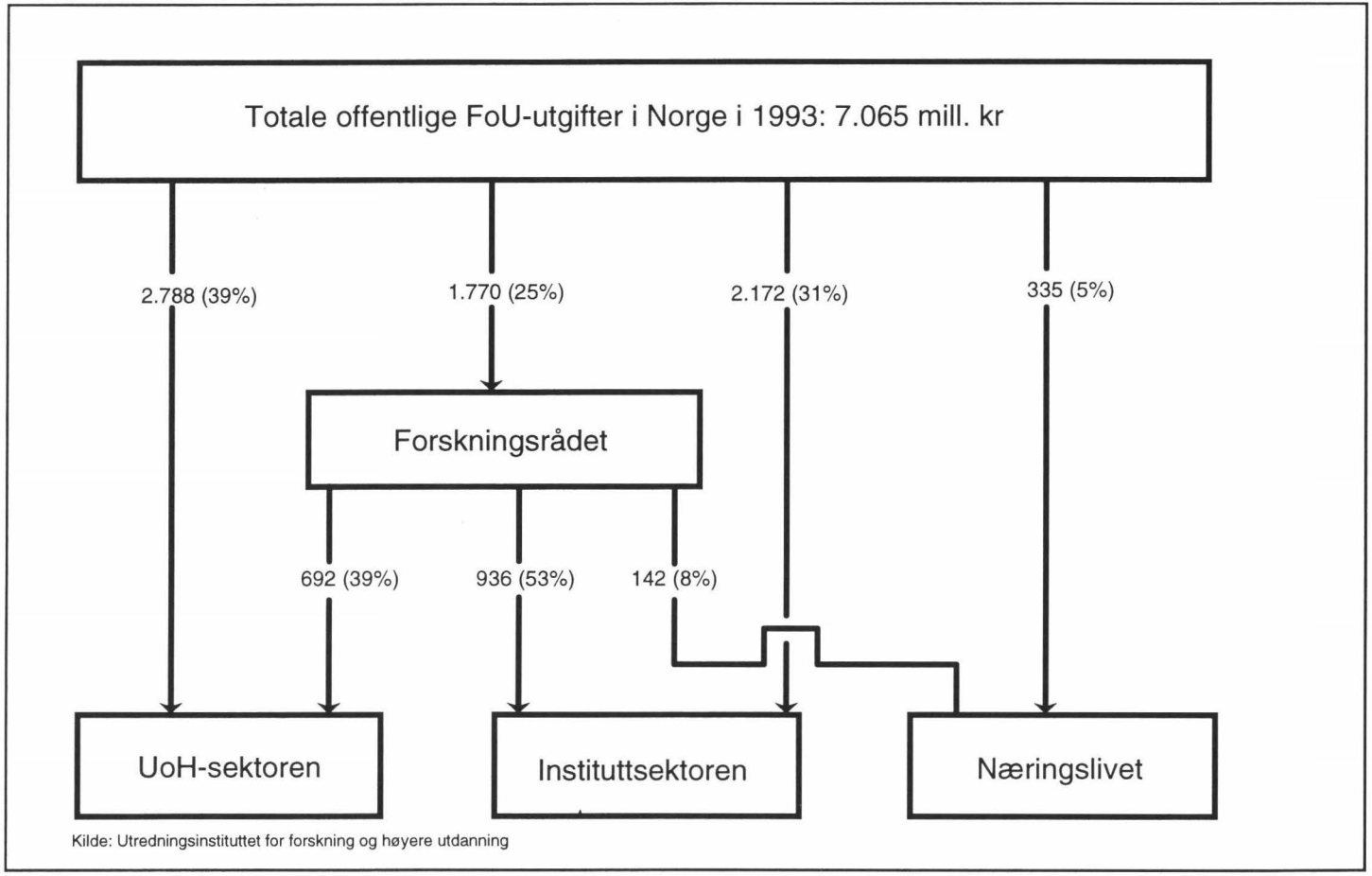

Figur 1.1 Totale offentlige FoU-utgifter i Norge i 1993: 7.065 mill. kr

Tabell 1.2 Totale FoU-utgifter i universitets- og høyskolesektoren, etter finansieringskilde og lærested i 1993. Mill. kr

Lærested	Totalt Mill.kr.	Grunn-budsjett Mill.kr.	Annen finansiering. Mill.kr.						Prosent		
			Totalt	Nærings-livet	*Offentlige kilder* Forsk. råd	Dep. m.v.	Andre kilder	Utlandet	Totalt	Grunn-budsjett	Annen finansiering
Universitetet i Bergen	750,8	485,6	265,2	32,5	148,9	51,5	25,7	6,6	100	65	35
Universitetet i Oslo	1 193,1	802,2	390,9	49,0	213,1	47,6	68,8	12,4	100	67	33
Universitetet i Tromsø	386,5	285,9	100,6	6,5	65,8	14,1	11,3	2,9	100	74	26
Universitetet i Trondheim	808,6	516,3	292,3	103,6	141,9	21,8	16,3	8,7	100	64	36
Herav Norges tekniske høgskole	*484,5*	*275,7*	*208,8*	*91,2*	*100,7*	*7,8*	*2,9*	*6,3*	*100*	*57*	*43*
Norges Handelshøyskole	67,8	57,4	10,4	2,3	6,2	1,8	0,0	0,1	100	85	15
Norges landbrukshøgskole	239,4	125,1	114,3	13,4	64,9	23,1	10,0	2,9	100	52	48
Norges veterinærhøgskole	73,6	42,9	30,7	5,6	23,0	0,8	1,0	0,3	100	58	42
Andre [1]	101,4	77,0[2]	24,4	8,2	15,0	0,9	0,3	0,0	100	76	24
Totalt univ. og vit.høyskoler	3 621,2	2 392,4	1 228,8	221,1	678,8	161,6	133,4	33,9	100	66	34
Regionale høyskoler	272,5	244,8	27,7	2,5	13,1	9,2	1,8	1,1	100	90	10
Totalt	3 893,7	2 637,2	1 256,5	223,6	691,9	170,8	135,2	35,0	100	68	32

[1] Omfatter Arkitekthøgskolen i Oslo, Norges Idrettshøgskole, Det teologiske Menighetsfakultet, Misjonshøgskolen i Stavanger, Norges musikkhøgskole, Norsk lærerakademi for kristendomsstudium og pedagogikk og Handelshøyskolen BI.

[2] Inkluderer 20,5 mill. kr. i egne inntekter ved private høyskoler.

Kilde: FoU-statistikk og indikatorer. 1995. Utredningsinstituttet for forsking og høyere utdanning.

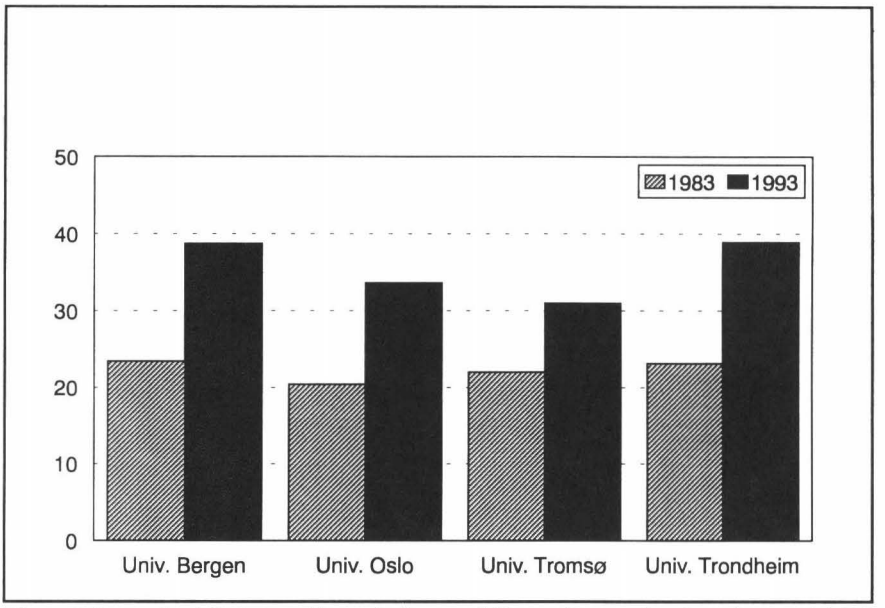

Figur 1.2 Andel ekstern finansiering av driftsutgifter ved universitetene i 1983 og 1993. Prosent.

1.5 Overblikk over innholdet i rapporten

Beskrivelsen av forskningspolitikken ved universitetene utgjør hovedtyngden i rapporten. I kapittel 2 diskuteres bakgrunnen for den økte oppmerksomheten om forskningspolitikk ved universitetene. Kapittel 3 fokuserer på innholdet i forskningspolitikken; hvilke sider av forskningsvirksomheten inkluderes i universitetenes forskningspolitikk og hva er universitetenes politikk innen de aktuelle områdene? Deretter rettes søkelyset mot universitetene som forskningspolitiske aktører (kapittel 4). Universitetenes interne struktur, kollegiale så vel som administrative ordninger for å håndtere forskningspolitikken, kartlegges i kapittel 5. I kapittel 6 settes universitetenes aktuelle forskningspolitiske arenaer og samhandlingspartnere under lupen før vi i kapittel 7 fokuserer på den forskningspolitiske debatten ved universitetene. Kapittel 8 er en analyse av forskningspolitikkens innhold. I kapittel 9 presenteres en modell for forståelse av universitetet som organisasjon. Vi spør om det tradisjonelle universitetet utfordres av forsøket på å utvikle en forskningspolitikk.

I tillegg til en generell framstilling av det aktuelle feltet, er materialet presentert universitetsvis for å få en mer inngående behandling av det enkelte universitets politikk på det aktuelle området (kap. 2-6). Unntak fra denne framstillingsmåten er gjort der hvor området er relativt begrenset eller

der hvor det i stor grad er sammenfall i politikken mellom de fire universitetene. I slike tilfeller er universitetenes politikk presentert samlet. Høgskolenivåets posisjon i universitetsstrukturen setter Universitetet i Trondheim i en spesiell situasjon sammenlignet med de andre universitetene. NTH opererer relativt selvstendig og uavhengig av universitetet som sådan. Dette kan også ha betydning for forskningspolitikken ved UNIT. Selv om det i rapporten er lagt vekt på å presentere universitetenes forskningspolitikk på *institusjonsnivå*, er det gjort enkelte avvik fra strukturen for å fange opp NTHs politikk. I den grad NTH har utviklet en politikk for forskningssiden av høgskolens virksomhet, er denne presentert som en egen del under Universitetet i Trondheim. Underenhetenes synspunkter og erfaringer for øvrig er bare unntaksvis trukket fram for å illustrere hvordan og om forskningspolitikk genereres nedenfra og for å trekke fram enkelteksempler på hvordan underenhetene arbeider og tenker om feltet forskningspolitikk.

Bredden i presentasjonen av det enkelte universitetet kan variere noe; en slik "forskjellsbehandling" gjenspeiler ulik oppmerksomhet om de ulike politikkområdene internt ved universitetene.

2 Forskningspolitikk ved universitetene

2.1 Innledning

I dette kapitlet vil bakgrunnen for universitetenes forskningspolitikk bli belyst. Vi stiller spørsmålet: Er forskningspolitikk et nytt felt ved universitetene? Hvis ja, hva er bakgrunnen for at det har kommet på dagsorden? Videre vil vi forsøke å sette forskningspolitikk ved universitetene inn i en sammenheng ved å se hvilke formaliserte føringer som avtegner seg i forskningspolitiske dokumenter fra overordnete myndigheter og om forskningspolitikk gjenspeiler seg i universitetenes egne plandokumenter. Det er ingen tvil om at utdanningsspørsmål vies større oppmerksomhet i den offentlige debatt enn forskningsspørsmål. Vi retter søkelyset på om dette også er tilfelle internt ved universitetene hvor forskning og utdanning er ment å være sidestilte oppgaver.

2.2 Forskningspolitikk ved universitetene - nytt tema eller ny oppmerksomhet?

Omverden er blitt mer oppmerksom på universitetene som forskningspolitiske aktører de seinere årene. Men økende oppmerksomhet fra utenforstående behøver ikke nødvendigvis bety at forskningspolitikk først i det siste har kommet på dagsorden ved universitetene. Tematikken kan ha hatt oppmerksomhet internt i organisasjonen, mens omgivelsene først nå er blitt klar over det arbeidet som gjøres. For å kunne besvare spørsmålet om forskningspolitikk ved universitetene er et nytt tema eller snarere et gammelt tema med ny oppmerksomhet, lar vi informantene ved universitetene komme med sine refleksjoner omkring spørsmålet.

De fleste gir uttrykk for at forskningspolitikk er kommet mer fram i lyset og satt på dagsorden i det siste, men framhever samtidig at forskningspolitikk er et sammensatt felt og at universitetene alltid har arbeidet med noen sider av forskningspolitikken. Begrepet forskningspolitikk i forhold til institusjonens virksomhet er av nyere dato, men forskningspolitikk i forhold til forskningsråd og departement har alltid blitt diskutert. Det sies videre at den økte oppmerksomheten ikke bare skyldes at temaet er nytt, men at universitetet er mer opptatt av å synliggjøre sin strategi.

Hva har så forskningspolitikken tradisjonelt bestått av? Arbeidet med å sikre forskningen gode vilkår er et element som alltid har vært en del av

universitetenes planlegging og styring. Likeledes er ikke kvalitetssikring nytt, men skjedde tidligere i hovedsak gjennom gradstildelinger og tilsettinger. Her har det kommet nye elementer til. Etablering av sentra er også uttrykk for institusjonsprioriteringer på forskningssiden. Videre har enkelte universiteter i lengre tid satt av midler sentralt til spesielle formål. Gjennom stillingsprioriteringer er det også sagt noe om hvilke tema det ønskes forskning på, og i den forstand har universitetene alltid hatt en forskningspolitikk. Internasjonalisering er et annet eksempel på tema enkeltuniversiteter har hatt en institusjonspolitikk på i lang tid. Enkelte påpeker at det i og for seg er nytt at sentralt nivå ved universitetene engasjerer seg, men at forskningspolitikk har vært mer framme på fakultets-/høgskolenivå gjennom programsatsinger. Men det sies også at det ikke må glemmes at det alltid har vært folk på universitetene som har interessert seg for forskningspolitikk, men da mer i form av markante enkeltforskeres deltakelse i forskningsrådssammenheng. Mer nytt er det at universitetene som sådan engasjerer seg.

De fleste uttrykker at det alltid har vært en forskningspolitikk, men at man er seg den mer bevisst enn tidligere og at tematikken er utvidet. Følgende uttalelse kan illustrere kontinuiteten:

> "Som et eksplisitt tema er det nytt. Men det er klart universitetet har hatt en forskningspolitikk enten det har vært snakk om det eller ikke tidligere. Det ligger jo i sakens natur all den stund vi driver forskning." (intervju)

Enkelte opplevde forskningspolitikk på institusjonsnivå som et forsømt felt ved universitetene, men at det ikke var et legitimt diskusjonstema inntil for få år tilbake. Andre setter spørsmålstegn ved om forskningspolitikk i det hele tatt står på dagsorden; de vil ikke gå lenger enn at de ser tegn til at det begynner å komme fram i lyset. Andre påpeker at selv om universitetene prioriterer forskningspolitikk i sine plandokumenter betyr ikke det nødvendigvis at disse blir omsatt til handling og dermed bidrar til å gjøre universitetene mer synlige i nasjonal og internasjonal forskningspolitisk debatt.

Som vi har sett framkommer ulike syn på hvorvidt forskningspolitikk ved universitetene er et nytt eller gammelt felt. Disse variasjonene må ses i sammenheng med ulike oppfatninger av hva en forskningspolitikk innebærer og summerer seg i stor grad opp til et spørsmål om hva man legger i begrepet. Flertallet gir allikevel uttrykk for at forskningspolitikk har blitt aksentuert i det siste og at nye dimensjoner om hva som ligger i dette har kommet til. Følgende uttalelse illustrerer hovedinntrykket:

"Jeg tror det er riktig å si at det har skjedd en betydelig opptrapping av aktiviteten på feltet. Så jeg vil si at forskningspolitikk er blitt et viktigere anliggende og har kommet høyere på dagsorden." (intervju).

Hva er så bakgrunnen for at temaet har "kommet høyere på dagsorden"? Nedenfor vil vi forsøke å peke på momenter som kan ha bidratt til en sterkere fokusering på forskningspolitikk ved universitetene.

2.3 Forskningspolitikk ved universitetene - hvorfor det?

Som vi har sett ovenfor er det grunnlag for å si at forskningspolitikk ved universitetene har fått økt aktualitet og at nye element ved forskningen betraktes som en del av institusjonspolitikken. Hva er forklaringen på at spørsmålet er på dagsorden nå og ikke tidligere? Skyldes det aktuelle endringer eller er det et forsømt felt hvor man burde ha gjort noe for lenge siden?

Noen ytre forhold og noen indre har virket inn og økt universitetenes forskningspolitiske engasjement. Av ytre faktorer er det gjerne endringer knyttet til forskningsrådsstrukturen som trekkes fram. Som en av de intervjuede sier: "Det nye forskningsrådet har virkelig satt fart i det." Det gamle grunnforskningsrådet NAVF la tidligere stor vekt på overrislingsfunksjonen i forhold til universitetsforskningen, og forskere kunne søke støtte til enkeltprosjekter. Om man nådde opp i konkurranse om midler var avhengig av kvaliteten på prosjektet. Ut over i 1980-årene gikk forskningsrådene i stadig sterkere grad over til programsatsinger. Med en slik bevilgningsstrategi opplever universitetene det som viktig å være med i forkant for å være med å legge premissene for hvordan programmene skal innrettes. Overgangen fra overrisling av midler til programsatsinger medførte at "en spilleregel i forhold til Forskningsrådet ble helt endret" (intervju). Endringer i bevilgningspolitikken mot stadig større grad av strategiske programmer fordrer "en form for mottakerapparat ute i miljøene til å fange opp disse signalene og organisere seg etter dem" (intervju). Sett i relasjon til tidligere bevilgningsstrategi er det påkrevet med engasjement på flere stadier i prosessen samtidig som programsatsing krever en annen organisering. Tendensen fra finansiering av enkeltprosjekter til større strategiske satsinger eksisterte allerede i den gamle forskningsrådsstrukturen, men er ytterligere forsterket av det nye forskningsrådet. Universitetene opplever et press fra Forskningsrådet om å samle ressursene og å fremme store søknader. Om dette heter det i Universitetsrådets innspill til Forskningsrådets strategiske plan: "Ved å

overlate mer av sine ressurser til strategisk innsats på utvalgte områder, overlater NFR i praksis mer av ansvaret for å opprettholde ordinær virksomhet og kunnskapsmessig beredskap til universitetene og de vitenskapelige høgskolene. Universitetsrådet vil understreke viktigheten av at Forskningsrådet fortsatt tar et ansvar for "overrislingsfunksjoner" i forhold til universitetssystemet." (s.6).

I tillegg har Forskningsrådet signalisert at de ønsker en mer samlet politikk fra universitetshold; det innebærer at universitetene framviser større evne til å prioritere internt og at bevilgninger fra Forskningsrådet er betinget av at universitetene selv også prioriterer ressurser til den samme forskningen. Forskningsrådet forventer videre at institusjonene i universitetetssektoren skal ha en felles holdning i ulike forskningspolitiske saker. Om denne situasjonen sies det: "Det er klart at etter hvert som det blir stilt krav til universitetene som institusjon, så må vi respondere som institusjon" (intervju). I arbeidet med Forskningsrådets første strategiplan, som ble lagt fram på nyåret 1995, ble universitetenes fellesorgan Universitetsrådet bedt om å komme med innspill. På grunnlag av denne henvendelsen samlet prorektorene ved universitetene seg i et ad-hoc utvalg som leverte innstillingen "En felles forskningspolitisk plattform for institusjonene i universitetssektoren - momenter til en forskningsstrategi.". Dette er et eksempel på at universitetene reagerer som institusjonstype.

Myndighetenes forskningsmeldinger og hovedinnsatsområder nevnes også som forklaringer på den økende oppmerksomheten temaet har fått ved universitetene. Videre betyr bevilgningspolitikken fra myndighetenes side at man må agere aktivt for å få midler.

Studenteksplosjonen er en annen sentral forklaring. Med økende studenttall opplever man at forskningen blir lidende:

> "Det at det har blitt så forferdelig mange flere studenter gjør det nødvendig at vi tenker mer systematisk og institusjonelt rundt forskningen også. Det er helt klart at den kan bli en restkategori (...) Så det har ikke vokst fram som en gradvis erkjennelse, jeg tror det er mer på bakgrunn av frykt for at forskning skal bli en salderingspost. Man ønsker å snu det, og verne om forskningen i en periode hvor studentene tar mye av ressursene og oppmerksomheten." (intervju).

En annen ytre faktor er myndighetenes nye budsjetteringsmodell. Ressurstildelingen fra KUF til universitetetene er koplet til studentopptak; det betyr at bevilgningene er et resultat av studenttallet og universitetene som ut-

danningsinstitusjon. Departementets fokusering på studentgjennomstrømming og studenttall har synliggjort behovet for å forsvare forskningsdelen og bevilgningene til forskning i universitetssektoren. Omlegging i KUFs budsjettrutiner og premieringsmidler på utdanningssiden har ført til frustrasjon blant universitetsforskere fordi all oppmerksomhet ligger på utdanningssiden. Om dette heter det i det nevnte prorektorutvalgets utredning: "Universitetene og de vitenskapelige høgskolene kan ikke godta en referansemodell for ressursfordeling som utelukkende fokuserer på vekttallsproduksjon." (Universitetsrådets rapport 6/94 s.3). Dette synliggjør og nødvendiggjør arbeidet med forskningspolitikk og forskningsstrategi, sies det. Bevilgningssituasjonen totalt med påfølgende dårlige kår for forskningen trekkes også fram for å forklare økt vektlegging av en institusjonspolitikk for forskning. Universitetene oppgir at svikt i bevilgningene fra myndighetenes side med påfølgende økt avhengighet av ekstern finansiering, gjør det nødvendig å synliggjøre strategien. I en slik situasjon har universitetene behov for å markere seg som "en forskningsaktør i et landskap med mange aktører. Det må hele tiden argumenteres for å få forskningsmidler, det må markedsføres, vi må drive en form for salgsapparat for å få inn forskningsmidler." (intervju).

Mer internasjonal fellesfinansiering, i første rekke gjennom EUs rammeprogrammer for forskning, trekkes også fram som en endring universitetene må innrette seg etter. Sentralt hold på universitetene ser at de må bidra til at norske universitetsforskere får ta del i slike bevilgninger. Kravet til legitimering av ressursbruken framheves som en annen viktig pådriver. Betingelser fra departement og andre om rapportering og dokumentasjon av resultater bidrar også til sterkere oppmerksomhet rundt universitetsforskningen. Forventningene om å få noe tilbake for bevilgninger oppleves som sterkere enn før - dette er krav universitetsforskerne føler på kroppen:

> "Man vil vite hva midlene går til, man vil ha resultater, man vil ha kvalitet og man vil ha relevant forskning. Så jeg tror at omgivelsene har spilt en viktig rolle i denne prosessen" (intervju).

Av indre faktorer som kan bidra til å forklare økt fokus på forskningspolitikk er blant annet den økte autonomi universitetene er tillagt gjennom universitetsloven. Dette har medført større oppmerksomhet rundt prestasjoner og resultater internt. Det hevdes også at vitenskapelig personale i større grad erkjenner at universitetene må samle seg og sette inn ressurser mot prioriterte områder. Enkelte har som nevnt ment at forskningspolitikk

ved universitetene har vært et forsømt felt og presset på innenfra for å få det i fokus. I administrasjonen har det vært krefter som har jobbet med forskningspolitiske spørsmål i flere år og som har ønsket at universitetene skulle styrke sitt forskningspolitiske engasjement. Et annet viktig moment er utviklingen internt i disiplinene og forandringer i forskningens karakter. Forskning innen det naturvitenskapelige fagområdet, medisin og teknologi krever ofte innkjøp av avansert vitenskapelig utstyr. Investeringene i infrastruktur og laboratorier er så store at det krever at forskerne arbeider sammen og tenker langsiktig. Innkjøp av vitenskapelig appartur impliserer eksplisitt eller implisitt vedtak av forskningspolitisk betydning ved at slik anskaffelse virker førende på hva det skal forskes på samtidig som det kan betraktes som en belønning til de aktuelle forskerne. Videre påpekes det at:

> "Mange problemstillinger synes nå ikke å falle så godt inn under enkeltinstitutter, de er ikke så disiplinavgrensede som de var tidligere. Og da må det være noen instrumenter som gjør at man får felles innsats på tvers av institutter. Det tvinger fram en politikkholdning av en annen art enn tidligere" (intervju).

Alt dette er faktorer som har medvirket til at forskningspolitikk ved universitetene er blitt et viktigere felt. "For å komme på offensiven i forhold til alt det som er nevnt må man drive en institusjonspolitikk for forskning", uttaler en i intervjuene. Framfor alt oppgis forandringen i forskningsrådsstrukturen og veksten i studenttallet som forklaringer på at det er blitt satt fart i utviklingen av en forskningspolitikk på universitetene. Det er klart de ytre faktorene som vektlegges mest når endringen skal forklares. Men det er også en indre trend i retning av at universitetet må drive mer effektivt og på linje med endringer i forskningens innretning. Utviklingen mot en institusjonspolitikk for forskningen kan ses som et resultat av at indre og ytre faktorer trekker i samme retning.

2.4 Forskningspolitiske føringer

På tross av at forskning og utviklingsarbeid er anerkjent som en viktig aktivitet for samfunnsutviklingen, er ikke forskningsspørsmål særlig synlige i den offentlige debatt. Selv om det stadig framheves at Norge er et kunnskapsbasert og forskningsavhengig samfunn og at forskning er et viktig virkemiddel i ulike samfunnssektorer, er ikke forskningspolitikk spesielt framtredende på den politiske dagsorden (Lidahl 1992). Men det er grunnlag for å hevde at forskningspolitikk har fått økende aktualitet, og siden midten

av 1970-tallet har intensjonen vært å legge fram stortingsmeldinger om forskning hvert fjerde år. Nedenfor vil sentrale forskningspolitiske dokumenter fra slutten av 80-tallet og framover bli gjennomgått for å se hvilke offisielle eksterne forventninger universitetene har å forholde seg til i sitt arbeid med å utforme en forskningspolitikk.

I 1987 nedsatte Regjeringen et utvalg som skulle "vurdere mål, organisering og prioritering når det gjelder høyere utdanning og forskning fram mot år 2000-2010" med professor Gudmund Hernes som leder. UoH-sektoren er i denne innstillingen belyst fra mange vinkler, og innstillingen har i stor grad fungert som bakgrunnsstoff for utformingen av den offentlige politikken på området. Store deler av universitetspolitikken som siden har nedfelt seg, er tuftet på Universitets- og høyskoleutvalgets innstilling. Forskningspolitikk som sådan er ikke hovedtema i utvalgets innstilling, men mange av de spørsmålene som ble behandlet i utvalgets innstilling samsvarer med temaene som står på dagsorden når forskningspolitikk ved universitetene diskuteres. Hvilke konkrete forskningspolitiske signaler framkommer så i utvalgets innstilling?

Rekruttering til forskning er sentralt i utvalgets rapport. Forslaget om å etablere forskerakademier som en egen organisatorisk ramme rundt en mer forpliktende forskerutdanning ved grunnforskningsinstitusjonene er sentralt i denne sammenheng. Forholdet til oppdragsforskning og randsoneinstitusjoner er andre forskningspolitiske tema i utvalgets innstilling; dette er utviklingstrekk som oppfattes som interessante, "men reiser også behovet for klare retningslinjer for slike engasjementer" (NOU 1988:28, s.22). Behovet for retningslinjer skulle vise seg å bli særlig prekært ved Universitetet i Oslo hvor forholdet mellom universitet og randsoneinstitusjoner i perioder var preget av konflikter og uklare ansvarsforhold. Utvalget pekte blant annet på faren for at randsoneinstitusjoner kunne utvikle seg til å bli konkurrenter til lærestedene. Det ble også påpekt at lærestedenes faglige autonomi var en forutsetning for eksternt engasjement.

Et annet sentralt innspill fra UoH-utvalget er forslaget om å etablere et Norgesnett for forskning og høyere utdanning. Kort sagt betyr Norgesnettet at UoH-sektoren utvikler et system med økt samarbeid og arbeidsdeling institusjonene imellom og at fagmiljøer som står særlig sterkt utvikler knutepunktfunksjoner i forhold til beslektede miljøer i Norge. Evaluering av forskningsmiljøer ble også behandlet. Særlig interessant i denne sammenheng er at evaluering ble trukket fram som et verktøy for å "gi premisser til forskningspolitisk debatt" (NOU 1988:28, s.180). I tillegg ble temaer som

fordeling av arbeidsoppgaver/tid til forskning og faglig ledelse berørt. Vi kan oppsummere med at innstillingen ikke sier noe direkte om at universitetene bør utvikle en forskningspolitikk på institusjonsnivå, men utvalget peker på flere utfordringer som faller innenfor temaet forskningspolitikk ved universitetene.

Den påfølgende stortingsmelding, St.meld.nr.28 (1988-89) fulgte opp flere av UoH-utvalgets forskningspolitiske utfordringer overfor universitetene. Særlig behandles rekruttering mer inngående. Nødvendigheten av økt innsats innen forskerrekruttering for å dekke framtidige behov for personell påpekes, og ansvaret blir plassert på grunnforskningsinstitusjonene. Likeledes ble økt internasjonalisering av forskningen, mer tverrfaglig samarbeid og styrket faglige nettverk, vektlagt. I tillegg følger stortingsmeldingen opp UoH-utvalgets diskusjon om utbyggingen av randsoneinstitusjoner. I utgangspunktet er man positiv til en slik utvikling, men som UoH-utvalget ser man visse muligheter for å komme i en uheldig konkuransesituasjon med hensyn til penger og personell. Meldingen fokuserer også oppmerksomhet på styringssystemene ved universitetene og bebuder at man ønsker en styrking av ledelsesfunksjonene. Som UoH-utvalget tar ikke stortingsmeldingen eksplisitt opp temaet forskningspolitikk ved universitetene. Det gjør derimot den neste forskningsmeldingen (St.meld.nr.36, 1992-93.). Dreiningen i forhold til politikken tidligere må ses i lys av at omorganiseringen av forskningsrådssystemet i mellomtiden var vedtatt. I motsetning til tidligere hvor universitetene hadde et eget grunnforskningsråd å forholde seg til, er situasjonen nå ett forskningsråd for alle kategorier forskning. Dette innebærer at grunnforskningen konkurrerer med flere hensyn og interesser og at man derfor i større grad må synliggjøre grunnforskningens rolle i samfunnet for å oppnå bevilgninger. Forskningsmeldingen peker på at den nye forskningsrådsstrukturen utgjør nye rammebetingelser for universitetene, noe som blant annet krever at det utarbeides nye samarbeidsformer mellom universitetene og forskningsråd. I en slik sammenheng blir forskningspolitikk på institusjonsnivå betraktet som en nødvendighet: "En forutsetning for godt samarbeid er at lærestedene i sterkere grad utvikler en institusjonell forskningspolitikk." (s.56). Problemer knyttet til studenttall og tid til forskning berøres også i meldingen: "Regjeringen vil fortsatt sørge for å oppholde institusjonenes forskningsmuligheter i en periode med sterk studentvekst." (s. 55). Videre er man opptatt av faglig ledelse og at det utvikles "systemer for fullstendig rapportering av forskningsvirksomheten." (s. 56). Signaler fra tidligere meldinger

om forholdet mellom randsoneinstitusjoner og lærestedene følges opp og retningslinjer for håndtering av sentra etterlyses.

Nytt forskningsråd

I tillegg til at opprettelsen av ett forskningsråd innebærer et betydelig skifte i universitetenes handlingsbetingelser, krever også nye og utvidede oppgaver som er tillagt det nye forskningsrådet at universitetene utvikler en forskningspolitisk strategi. Det nye forskningsrådets ansvar går på enkelte områder lenger enn hva som var tilfelle for de tidligere rådene samlet sett. Dette gjelder i første rekke forskningsrådets forskningspolitiske rådgivningsoppgaver. Norges forskningsråd har ifølge vedtektene ansvar for "å gi råd som grunnlag for Regjeringens generelle forskningspolitikk" (§2). Etter at det tidligere Forskningspolitisk råd ble lagt ned i 1987 var ikke rådgivningsoppgavene formelt forankret i noen institusjon før Norges forskningsråd ble opprettet i 1993. Det nye forskningsrådet var ment å dekke dette behovet. Selv om Forskningsrådet er tillagt ansvaret for forskningspolitisk rådgivning framheves betydningen av at "NFRs forskningspolitiske råd fremkommer etter drøftelser med andre berørte hovedinteresser i forskningspolitikken." (St.meld.nr.36, 1992-93, s.141). "Andre berørte hovedinteresser" inkluderer naturlig nok blant annet universitetene. Skal universitetene indirekte via Forskningsrådet delta i den forskningspolitiske rådgivningen, er det en forutsetning at lærestedene selv har utviklet en forskningspolitisk plattform.

I januar 1995 la Norges forskningsråd fram sin første strategiplan for norsk forskning og Forskningsrådet. Forskningsrådets syn på universitetenes ansvar og rolle i forskningssystemet er en del av denne planen. Forskningsrådets utfordringer til universitetene som forskningsutførende enheter og som forskningspolitiske aktører kommer til uttrykk i strategiplanen. Norges forskningsråd anser seg selv for å være en av flere aktører med ansvar for norsk forskning og påpeker i strategiplanen at "universitetene (....) har et ansvar for å utvikle strategier for sin disponering av egne forskningsressurser. (s. 25). På universitetshold kan planen delvis leses som en klargjøring av arbeidsdelingen mellom Forskningsrådet og universitetssektoren. I planen heter det blant annet at Forskningsrådet ser for seg at "institusjonene i høyere grad må dekke de generelle behov for midler til driftsutgifter og utstyr til forskningen ved institusjonen." (s28). Strategiplanen formidler også et ønske fra Forskningsrådets side om at universitetene styrker institusjonsnivået med påfølgende større ansvar lagt på dette nivået.

Forskningsrådet mener universitetene skal ta "et mer direkte og institusjonelt ansvar for forskningsvirksomheten ved institusjonen" (s. 27). Ulike virkemidler Forskningsrådet anser som hensiktsmessige for å fremme dette arbeidet påpekes i planen.

2.5 Nye planinstrumenter ved universitetene

Fram til midten av 1980-tallet var budsjettet det sentrale plandokumentet for universitetene. Da tok en ny planepoke ved universitetene til. I tillegg til budsjettene utarbeider universitetene nå flere typer plandokumenter av ulik varighet. Planene har noe ulike benevnelser ved de ulike lærestedene, men felles er at den totale virksomheten i større grad enn tidligere er gjenstand for systematisk planlegging på institusjonsnivå og at tidshorisonten er lenger enn det tradisjonelle budsjettet for kommende år. Utviklingen av nye plandokument må ses i lys av innføringen av virksomhetsplanlegging. Slik planlegging er vedtatt innført i all offentlig virksomhet og forutsetter at mål for virksomheten fastsettes og virksomhetsplaner utarbeides.

Her vil vi kort gi en presentasjon av planene ved de ulike universitetene. En slik gjennomgang kan for det første vise i hvilken grad ønsket om å utvikle en institusjonspolitikk gjenspeiles i offisielle planer og om oppmerksomheten om saker av forskningspolitisk karakter er økende. Selv om planene omfatter alle typer aktiviteter ved universitetet, er planlegging på sentralt nivå rettet mot forskning og forskningsrelevante forhold i fokus her. Utgangspunktet er: I hvilken grad kan man ut fra disse offisielle dokumentene se utviklingen av forskningspolitikken på institusjonsnivå og hvilke politikkområder den omfatter? Presentasjonen er også ment å fungere som en introduksjon til feltet forskningspolitikk på universitetene. Områder av forskningspolitisk betydning som er med i planene vil kort bli presentert for så bli tatt opp igjen og gitt en mer grundig behandling under omtalen av politikkområder.

Universitetet i Oslo

Tre typer dokumenter peker seg ut som særlig sentrale for profileringen av UiOs institusjonspolitikk: Perspektivanalysen, fireårig strategisk plan og årsplan. Arbeidet med disse plandokumentene startet opp i siste halvdel av 1980-tallet. I 1987 lanserte UiO sin første perspektivanalyse med en tidshorisont fram mot år 2011 som er Universitetets 200 års jubileum. Deretter fulgte en strategisk plan for perioden 1990-94. Langtidsplaner av denne art forelå ikke før disse ble utarbeidet. Neste steg i denne kjeden av planer var

en samlet årsplan for universitetet fra 1992. Denne kan leses som en konkretisering av planene med lengre tidshorisont.

Da *perspektivanalysen* ble utarbeidet i 1987 var ikke forskningspolitikk på institusjonsnivå framtredende som tema. Men kan vi finne antydninger her om at man ønsker å utvikle en politikk for denne delen av virksomheten? Perspektivanalysen er lite konkret når det gjelder spesifisering av framtidige mål. Det er heller ikke å forvente i et plandokument med et tidsperspektiv på omlag 25 år og på et område hvor vilkårene kan endres betydelig i løpet av denne perioden. Selv om endringstakten framheves i perspektivanalysen, poengteres det også at konstante trekk ved universitetet skal "tjene som kriterier og retningsvisere for en konsistent institusjonspolitikk."(s.2). Hva denne institusjonspolitikken skal innebære er mer vagt. Av dette følger at det også er sparsomt når det gjelder omtale av universitetets forskningspolitikk. Men enkelte områder av forskningspolitisk betydning nevnes: For det første programforskning og UiOs rolle i denne sammenheng, både med hensyn til utforming og deltakelse. Videre nevnes rekruttering til forskning og forskningssamarbeid på tvers av institusjonsgrenser som viktige områder. På tross av at perspektivanalysen er antydende i sin behandling av forskningspolitiske spørsmål, kan dokumentet betraktes som en offisiell startstrek for å profilere at UiO har planer og visjoner på institusjonsnivå. At man ønsker å styrke dette nivået kommer klart til uttrykk: "Det er et mål at den enkelte skal kjenne det viktigere å være en del av UiO enn å være knyttet til et institutt og et fakultet." (s.18). At man har ambisjoner i retning av mer strategisk tenkning rundt virksomheten er også åpenbart. I perspektivanalysen heter det: "Universitetet vil legge større vekt på systematisk planlegging og på å klargjøre sin målstruktur." (s.24).

Vi kan oppsummere med at perspektivanalysen er et anslag i å signalisere at man ønsker å utvikle en forskningspolitikk på insititusjonsnivå, men kun med forsiktige antydninger om hva en slik politikk kan inneholde.

UiOs første *strategiske plan* omfatter som nevnt perioden 1990-94 og bygger delvis på perspektivanalysen. Verd å merke seg her er at betegnelsen "universitetets forskningspolitikk" brukes eksplisitt. I tillegg forteller planen om det forskningspolitiske ambisjonsnivået og hvilken rolle man ønsker å spille i forskningspolitiske sammenhenger. Det kommer klart fram at universitetet vil være en aktiv deltaker i norsk forskningspolitikk. Deltakelse her betyr at universitetet vil være en viktig premissleverandør i forskningspolitiske debatter. Når det gjelder innholdet i universitetets forskningspoli-

tikk pekes det ut en rekke fagspesifikke utbyggingsområder. Prioriteringer av mer generell art som nevnes er forskerutdanning og rekruttering samt videreutvikling av organisasjonsorientert forskningssamarbeid på internasjonalt nivå - altså de samme prioriteringene som i perspektivanalysen.

I 1992 kom UiOs første *årsplan*. Denne er en ytterligere spesifisering av de mer langsiktige prioriteringene som kom til uttrykk i perspektivanalysen og strategisk plan. Den bebudede styrkingen av institusjonsnivået følges opp i årsplanen og flere områder av universitetets virksomhet pekes ut med tanke på å utvikle en institusjonspolitikk, så også for forskningen. I tillegg til rekruttering og internasjonalisering, som er nevnt som aktuelle felt i de langsiktige planene, er det ønsker om å utvikle en institusjonspolitikk overfor randsoneaktiviteter, sentra og tverrfaglige enheter samt at UiO skal forberede selvstendige evalueringer av fagmiljøer. Forskningsadministrativ avdeling er gitt hovedansvaret for store deler av tiltakene som sorterer under forskning.

Årsplanen for 1993 er enda mer eksplisitt når det gjelder intensjonen om å utforme en forskningspolitikk på institusjonsnivå. Her heter det: "Arbeidet med å utforme en samlet institusjonell forskningspolitikk mot forskningens betingelser og rammer, er et prioritert felt for planperioden 1990-94." I hovedsak følger årsplan for 1993 opp prioriteringen for 1992, men med enkelte tillegg. Av interesse i denne sammenheng kan vi nevne at UiO har som mål å utforme en politikk i forhold til instituttsektoren og at man ønsker å avklare forholdet mellom ekstern og universitetsintern finansiering. Videre framheves det at 1993 vil være viktig med hensyn til avklaring og utbygging av knutepunktfunksjoner innen Norgesnettet.

Årsplanen for 1994 innebærer økning i ambisjonsnivået for forskningspolitikk ved universitetet. I større grad enn før poengteres universitetets rolle som premissleverandør i den nasjonale forskningspolitiske debatt. Samtidig er man tydeligere på hva det betyr for forskningen internt ved institusjonen at man utvikler en forskningspolitikk: "Forskningspolitikk innebærer imidlertid en satsing på visse felter framfor andre, bl.a. gjennom å prioritere ressurser til forskning. Det å iverksette en forskningspolitikk betyr at Universitetet i Oslo må prioritere mellom forskningsområder og forskningsaktiviteter internt ved universitetet." (s.18).

Årsplanene demonstrerer en økende bevissthet om forskningspolitikk på institusjonsnivå og signaliserer at man ønsker å utforme en institusjonspolitikk på flere felt av betydningen for forskningen. Med unntak av at man har erstattet betegnelsen virksomhetsplan med årsplan, preger termi-

nologien som er benyttet i konseptet virksomhetsplanlegging årsplanen. Årsplanene er strukturert i hovedmål og delmål med tilhørende tiltak, ressurser og ansvar for å nå prioriteringene - akkurat som malen for virksomhetsplanlegging legger opp til.

Strategisk plan ble ikke et engangsforetak - UiOs andre strategiske plan for perioden 1995-99 er lansert. Betydning av forskningsvirksomheten er gitt særlig stor plass i denne planen. Selv om det slås fast at forskning og undervisning er like viktige sider av virksomheten, sies det "Et universitets kvalitet vil imidlertid i første rekke avhenge av kvaliteten på forskningen." Og videre "Universitetet i Oslo ønsker i den kommende strategiperiode å fokusere på forskningssiden av sin virksomhet." (s.3). En rekke forhold som angår forskningen trekkes fram og tiltak presiseres. Særlig er kvalitet i forskningen viet oppmerksomhet. Videre er felt som internasjonalisering, Norgesnettet, rekruttering, forskningens vilkår, faglig ledelse og satsingsområder for forskning tatt opp til vurdering. Strategisk plan for kommende periode er så omfattende og konkret når det gjelder forskningssiden av universitetets virksomhet, at det er grunnlag for å hevde at dette er det mest ambisiøse forskningspolitiske dokument UiO har utarbeidet. Universitetsledelsen la vekt på at den nye strategiske planen skulle være et resultat av en prosess med bred deltakelse. I tillegg til at de ulike fagmiljøene ved universitetet kom med sine innspill og synspunkter, ble også flere departementer og næringslivsrepresentanter invitert til å gi sine synspunkter på UiOs strategi framover.

Universitetet i Bergen

I 1980 ble det innført ny styringsstruktur ved Universitetet i Bergen. I forbindelse med denne omorganiseringen ble det vedtatt å starte opp prosjektet *Universitetsplan 2000* (U-plan 2000). Universitetsplan 2000 er tredelt. Del I omfatter kartlegging av universitetets bygningsmessige ressurser, del 2 gjelder institusjonens faglige utvikling, mens del 3 vil analysere UiB som organisasjon og vurdere styringssystemet. Det er del 2 og 3 som er av interesse i denne sammenheng.

Del 2, som ble lagt fram i 1988, er et strategidokument for institusjonens faglige utvikling i et langtidsperspektiv. Planutvalget og Kollegiet er ansvarlige for planen. I planen går det fram at universitetet har klare ambisjoner i forskningspolitisk retning: Universitetet ønsker å være en viktig premissgiver for forskningspolitiske tiltak og å delta i den forskningspolitiske debatt. Samtidig innser man at det er begrenset hvor langt man kan

gå i å styre forskningsinnsatsen mot bestemte områder siden grunnforskningen kjennetegnes av at den enkelte forsker selv velger tema for sin forskning.

Ved Universitetet i Bergen har man ikke regelmessig utarbeidet langsiktige planer, et relativt omfattende og bredt anlagt årsbudsjett er her det sentrale planleggingsdokumentet. Men enkelte mener tida er inne for at Kollegiet jevnlig blir forelagt et omfattende og helhetlig dokument omkring forskningsspørsmål og det er aktuelt med en ajourføring av Universitetsplan 2000.

Universitetet i Trondheim

Til tross for at NTH og AVH har vært en del av Universitetet i Trondheim siden 1968, har de opprinnelige institusjonene i stor grad fungert uavhengig av hverandre. Selv om NTHs posisjon i UNIT har vært et aktuelt og hett tema som nå har funnet en "løsning" gjennom opprettelsen av Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) fra 01.01.1996, har planer for hver enkelt enhet vært mer sentrale enn "UNIT-planer". En komite for utarbeidelse av strategiplan for Universitetet i Trondheim ble nedsatt allerede i 1993. Komiteen har levert sin innstilling og avsluttet sitt arbeid, men Kollegiet har utsatt saken på grunn av behandlingen av ny universitetslov og uroligheten om NTHs framtidige rolle. Dette gjenspeiler seg også i at NTH uavhengig av de andre delene av UNIT i 1986 tok i bruk planleggingsmetoder inspirert av næringslivets målstyringsideer. *NTHs første strategiske plan* omfatter perioden 1986-91. Her utpensles satsingsområder og tiltak spesifiseres. Alle sider av virksomheten er inkludert i planen. Det betyr blant annet at det er fastsatt mål og foretatt prioriteringer også når det gjelder forskningssiden av virksomheten. I planen knytter NTH seg nært opp til myndighetenes hovedinnsatsområder for forskning. NTHs mål var å utarbeide og gjennomføre handlingsprogrammer innenfor sju av totalt åtte hovedinnsatsområder.

Siden NTH allerede i 1986 utarbeidet en femårig plan, er denne nå avløst av nummer to i rekken. I denne planen har man ikke definert virksomhetsområder. Det kan skyldes at perioden for hovedinnsatsområdene formelt har utløpt og at hovedinnsatsområder som forskningspolitisk verktøy ikke lenger er så framtredende. Derimot tar man opp tråden fra forrige plan og påpeker at vitenskapelig ansatte skal benytte minst 40% av sin arbeidstid til forskning og forskerutdanning. Det nye i denne planen er at man ønsker å etablere nye strukturelle tiltak for forskning. NTHs forsk-

ningskomite arbeider med å utvikle høgskolens forskningsplan som skal foreligge høsten 1996. Høgskoleledelsen påpeker at denne planen har som målsetting å sikre høgskolens teknologiske grunnforskning, samtidig som den skal legge til rette for faglig omstilling.

AVH utarbeidet sin første strategiske plan i 1991. Den skulle trekke opp retningslinjene for institusjonen for den kommende toårs perioden. Det er særlig på tre områder at planen signaliserer at AVH ønsker å utarbeide en institusjonspolitikk: For det første påpekes behovet for en rekrutteringspolitikk. Videre at arbeidsforholdene legges til rette slik at alle har muligheter til å overholde sin rett og plikt til å forske. Man er også opptatt av å legge forholdene til rette for ytterligere internasjonalisering av forskningen ved å inngå internasjonale rammeavtaler om forskningssamarbeid. Til tross for at planen nå er utløpt er det ikke utarbeidet noen ny strategisk plan. Innsatsen nå er rettet inn mot en samlet plan for hele universitetet.

Universitetet i Tromsø

Allerede i 1988 utarbeidet UiTø *virksomhetsplan* for universitetet, to år før det ble obligatorisk for alle statlige virksomheter å lage slike planer. Når styret ved UiTø vedtok å utarbeide en plan for 1988, var det "fordi virksomhetsplanen vurderes som et nyttig planinstrument." (Virksomhetsplanen for 1988). I denne første planen ble det lagt vekt på å utarbeide en målstruktur for Universitetet med hovedmål og påfølgende delmål. Ett av fire målområder omhandler forskning. Hovedmålet for forskningen er at "Forholdene skal legges til rette slik at forskningen holder et høyt kvalitetsnivå i nasjonal og internasjonal sammenheng." Som delmål er rekruttering og forskerutdanning et viktig punkt, likeså utvikling av nasjonale tyngdepunkt innen visse fagområder. Videre er styrking av den faglige kontakten med fjerntliggende miljøer og universitetets spesielle forpliktelser overfor landsdelens kunnskapsbehov viktig.

I 1990 kommer UiTø's første *strateginotat.* Dette igjen er grunnlaget for strateginotat for perioden 1992-94. Dette er mer detaljert enn virksomhetsplanen fra 1988 og inneholder blant annet en handlingsplan med 25 tiltak hvor et titalls direkte angår forskningen. Her defineres formålet med tiltakene, innhold, ansvar, kostnad og framdrift. I tillegg til rekruttering og internasjonalisering som var sentralt i virksomhetsplanen for 1988, nevnes områder som utvikling av belønningssystemer, styrking av forskningsadministrative funksjoner og utbygging av randsoneinstitusjoner. Fiskeriforsk-

ning defineres som et prioritert fagfelt for universitetet. I 1994 ble det utarbeidet utkast til kommende strategisk plan for Universitetet i Tromsø som skal behandles internt i institusjonen før den skal vedtas i Universitetsstyret.

2.6 Forskningspolitikk versus utdanningspolitikk

Med utgangspunkt i at forsknings- og utdanningsoppgavene er sidestilte ved universitetene, er det nærliggende å se hvilken oppmerksomhet disse politiske områdene gis i forhold til hverandre internt ved institusjonene.

Forskningspolitikken betegnes som et "stebarn" sett i relasjon til utdanningspolitikken og det opplyses at det brukes langt mer ressurser på utdanningspolitiske saker. Offentligheten er mest opptatt av studenter og utdanning og da har det også lett for å bli slik internt, sies det. Denne skjevfordelingen forklares med at utdanningspolitikken er mer målbar og dermed mer håndterbar; den kan kvantifiseres gjennom studenter, vekttall og kandidatproduksjon. Kravene til formalisme og dialog med myndighetene er også større på utdanningssiden. Ved universitetene oppleves bevilgningene gjennom statsbudsjettet som sviktende og dette koples også til nedtoning av forskningspolitikk sammenlignet med utdanningspolitikk: "Når ressursgrunnlaget er for knapt vil utdanningsbiten få fortrinn" (intervju). De seinere årene har utdanningspolitikken hatt stor betydning i sysselsettingspolitikken, og i en slik situasjon blir forskningspolitikken skadelidende, sies det.

Studieadministrasjonen ved de ulike universitetene er også langt mer utbygd enn forskningsadministrasjonen. Med utgangspunkt i størrelsen på forskningsavdelingene sammenlignet med studieavdelingene, er det ingen tvil om at utdanningspolitikken vektlegges mest. Opprettelse av forskningsadministrative enheter kan ses som et uttrykk for skjevheten i oppmerksomheten rundt utdanningspolitikken kontra forskningspolitikken: "Grunnen til at man opprettet forskningsavdelinger var nettopp at man følte man måtte gjøre noe med misforholdet" (intervju). Men selv om det brukes mye mer tid og ressurser internt på universitetene på utdanningspolitikk, er dette forholdet i ferd med å endre seg: "Forskningspolitikken får større og større vekt og fyller stadig flere og flere saker på styremøtene" (intervju). Mens arbeid med studiesaker i stor grad er bundet opp til reglementer og mange rutineting, hevdes det at når det gjelder strategisk arbeid skjer det vel så mye på forskningssiden som på utdanningssiden.

3 Forskningspolitiske felt

3.1 Innledning

I dette kapitlet vil vi belyse områdene universitetene jobber med på institusjonsnivå av betydning for forskningen, og se hvilken oppmerksomhet ulike felt er viet fra sentralt hold. Begrepet forskningspolitikk er som nevnt ikke umiddelbart entydig. I dette ligger også at det kan variere over tid hva som oppfattes som aktuelle forskningspolitiske saker. Vi pretenderer ikke her at absolutt alle områder universitetene til enhver tid jobber med av betydning for forskningen er inkludert, men at presentasjonen gjenspeiler de forskningspolitiske sakene universitetene konsentrerer sin innsats mot på 1990-tallet. Med det minst kontroversielle som utgangspunkt, starter presentasjonen med universitetenes innsats for å bedre forskningens vilkår. Men før vi går inn på de ulike politikkområdene, ser vi på hvilke forskningspolitiske saker som trekkes fram som særskilt viktige.

3.2 De store utfordringene sett fra universitetene

Ut fra bakgrunn og ståsted er det opplagt forskjeller i hva som oppfattes som "Den store forskningspolitiske utfordringen" for universitetene. Likevel er det mulig å trekke ut ett gjennomgangstema; nemlig grunnforskningens kår. En av de intervjuede uttaler at den viktigste oppgaven er "å stå last og brast med grunnforskningen" (intervju). I samhandlingen mellom universitet og samfunn er man opptatt av å få aksept for universitetet som grunnforskningsinstitusjon og dermed forståelse for langsiktigheten i denne type forskning og for forskningens mange formål. Kulturelementet som formål for forskningen blir lett glemt, og det er viktig at universitetene ivaretar kulturargumentet for forskning, sies det. Når det gjelder organiseringen av forskningen framgår det at man ikke er imot programstyring, men at det må være rom for individuelle søknader og mindre enkeltstående prosjekt. Det hevdes at strategiske satsinger har grepet om seg i for stor grad og skaper problemer for grunnforskningsinstitusjonene hvor man er opptatt av kunnskapsoppbygging og å opprettholde den brede kompetansen. Man ser for seg to ulike strategier som universitetene må opprettholde parallelt for å takle denne situasjonen: For det første være *offensive* for å påvirke hva som blir satsingsområder og for å komme i inngrep med satsingene. Men samtidig må universitetene ha en *defensiv* holdning i den forståelse at dette ikke er en måte universitetene kan operere på. Det summerer seg opp til:

"Dels å spille konstruktivt i forhold til strategiske satsinger, men også å vinne forståelse for at grunnleggende forskning ikke kan drives sånn. Det tror jeg er den største forskningspolitiske utfordringen". (intervju)

I tråd med dette er man også opptatt av å finne balansen mellom institusjonssatsinger og det faglige mangfoldet. Man ser behovet for flaggsaker, men som det også sies: "Vi er ikke et universitet hvis vi ikke tar vare på mangfoldet og enkeltforskeres initiativ". Arbeidet med å legge forholdene til rette for forskning framheves likeledes som et viktig anliggende for universitetene, blant annet for å bidra til at "grunnforskningen i hvert fall ikke får verre kår", som det nokså resignert ble formulert.

Internasjonalisering og da selvfølgelig EUs 4.rammeprogram for forskning står også i sentrum. I og med at det fra norsk side er lagt inn midler i internasjonale programmer ser man det som en nødvendighet at også norske universitetsforskere deltar i disse programmene. Internasjonal kontakt varierer fra fagmiljø til fagmiljø og det totale bildet er ganske blandet. Ledelsen ved de ulike universitetene ser at den har et ansvar for å sørge for å få alle med i internasjonaliseringsarbeidet, og da særlig stimulere og legge til rette for deltakelse i EU-programmene. Det internasjonale elementet er stadig mer tilstedeværende i forskningsmiljøene, hevdes det, og forskningen må derfor ha internasjonal forankring og holde internasjonale standarder.

3.3 Forskningens vilkår

Flere gir uttrykk for at forskningen er på vikende front ved universitetene. Som følge av endrede eksterne betingelser blir det fra sentralt hold ved universitetene framhevet at de ser for seg at universitetene må påta seg et tyngre institusjonelt egenansvar for forskningen framover. I Universitetsrådets innspill til Forskningsrådets strategi for forskning framheves det at en institusjonsstrategi for forskning blant annet må gi svar på hvordan gode forskningsvilkår skapes. I denne sammenheng trekkes tid, utstyr og driftsmidler fram som sentrale bestanddeler.

Ideelt sett skal vitenskapelig personale ved universitetene fordele sin arbeidstid likt mellom undervisning og forskning. Mange ytrer at tiden til forskning presses på grunn av undervisning og administrasjon, og at man frykter at forskningen skal bli en bi-ting av virksomheten. I den forbindelse har gode vilkår for forskning og organisering av arbeidet kommet på dagsorden. Men gode vilkår dreier seg ikke bare om tid til forskning; penger og vitenskapelig utstyr er andre viktige komponenter.

I intervjuene ble arbeidet med å sikre grunnforskningens kår og å legge forholdene til rette for forskning trukket fram som prioritert felt og vi vil nedenfor se hvilke konkrete tiltak og planer universitetene har for å bedre universitetsforskningens vilkår.

"Rene" stillinger

Mange av de intervjuede ga uttrykk for at den store studenttilstrømningen til universitetene de seinere årene har medført at tid til forskning er blitt en mangelvare. Man frykter at det høye studenttallet på sikt skal resultere i minsket forskningsaktivitet. For å opprettholde forskningsaktiviteten er det mange som underviser og administrerer i arbeidstida og forsker i fritida, sies det.

Et tiltak som har vært diskutert for å skjerme den totale forskningen er rene forskerstillinger og/eller rene undervisningsstillinger. På direkte spørsmål om man kunne tenke seg en utvikling i denne retning var så godt som alle avvisende til en slik løsning. Følgende uttalelse kan illustrere reaksjonene på spørsmålet:

> "Jeg tror det er feil vei å gå. Jeg tror at forskning og undervisning bør gå hand i hand. Den erfaring jeg har er at det er viktig at du driver forskning for å gi god undervisning." (intervju)

Prinsippet om forskningsbasert undervisning står sterkt ved alle universitetene og man anser en rendyrking av funksjonene som en forfeilet problemstilling. En slik utvikling ville medført at universitetene oppga noe av sin egenart. Universitetene kan erstattes av andre institusjoner både når det gjelder forskning og når det gjelder utdanning, sies det, men ikke når det gjelder forskningsbasert utdanning. Selv om en utvikling mot rene stillinger avvises, finner man både rene forskerstillinger og rene undervisningsstillinger ved de fleste universitetene, men i meget beskjedent omfang. For det første har man eksternt finansierte forskere som har arbeidssted ved universitetet. I tillegg finnes det midlertidige undervisningsstillinger, men dette betraktes som nødløsninger i enkeltfag med stor studenttilstrømning. Ved Universitetet i Bergen har man på undervisningssiden opprettet bistillinger på amanuensisnivå for å dekke undervisnings- og veiledningsoppgavene. I disse bistillingene er det ikke noen forskningskomponent innbakt. I tillegg har en del av staben fått permisjon for å konsentrere seg om forskning ved å jobbe ved sentra. Man har kunnet holde en liberal praksis her fordi disse i stor grad har tatt med seg veiledningsoppgaver og

dermed tatt av for noe av presset på hovedfag. Det understrekes at denne veiledningsressursen har vært verdifull.

Til tross for at det finnes trekk som peker i retning av rendyrking av stillinger, framheves samspillet mellom forskning og undervisning som betydelig. Likeledes betraktes undervisningen som en av de viktigste kanalene for formidling av forskning, samtidig som man har tro på at den daglige kontakten med studenter er bra for forskningen. Imidlertid er man ikke avvisende til at enkelte i perioder kan konsentrere seg om undervisning eller påta seg administrative oppgaver hvis man går trøtt av forskning, men da basert på frivillighet. Man er også åpen for å se mer på gruppe framfor individ; det betyr at undervisningsbelastningen ikke behøver å være jevnfordelt på alle hele tida.

Når det gjelder lavere grads undervisning, er det ulike oppfatninger om det har noe for seg å snakke om forskningsbasert undervisning, men også her heller de fleste i retning av at det er viktig å ikke gi slipp på det de opplever som selve kjennetegnet ved et universitet, nemlig forskningsbasert undervisning. Uten det prinsippet kunne man like godt vært en høyskole, sies det. Derimot hersker det ingen uenighet om at koplingen mellom undervisning og forskning er viktig på hovedfags- og doktorgradsnivå.

Vi kan trekke den slutning at det ikke er stor oppslutning om permanente rene stillinger, men som vi skal se nedenfor avviser man ikke en annerledes organisering av arbeidstida.

Organisering av arbeidet

Selv om det ikke er oppslutning om permanente rene forskerstillinger og/-eller rene undervisningsstillinger, søker man å bedre forskningens vilkår i selve organiseringen av arbeidet. Framfor å kjøre undervisningen parallelt med forskningen tenker man seg ordninger hvor undervisningsperiodene er atskilt fra forskerperiodene og vice versa. I denne forbindelse vurderer man alternative måter å fordele arbeidsoppgavene på. Mens undervisningen nå er spredt gjennom hele semesteret, diskuteres muligheten for å intensivere undervisningen slik at den enkelte ansatte "gjør unna" undervisningsforpliktelsene og at lengre perioder dermed kan reserveres forskning. Et slikt forslag har som utgangspunkt at det ikke bare er den totale tida fordelt på ulike arbeidsoppgaver som er avgjørende, men muligheten for *sammenhengende tid* til å arbeide konsentrert med forskning. Alternative måter å organisere arbeidet på er mye diskutert ved Universitetet i Oslo og man har her oppfordret instituttene til å eksperimentere med å legge opp tida til

undervisning annerledes. Bedring av organiseringen av arbeidet er framhevet i UiOs strategiske plan som et virkemiddel for å få frigjort tid og energi til primæraktivitetene. Universitetet i Bergen har hatt et utvalg som skulle fremme forslag til tiltak for å frigjøre tid til forskning. Utvalget leverte sin innstilling tidlig i 1995, og har kommet med en rekke forslag for å gi mer rom for forskningsvirksomheten. Av foreslåtte tiltak nevnes økt vekt på planlegging, veksling mellom perioder med lett og tung undervisningsbelastning, rolleavklaring mellom administrasjon og vitenskapelig personale samt økt bruk av ad hoc-utvalg.

Forskningstermin

Forskningstermin er eksempel på et forskningspolitisk tiltak hvor universitetene har lange tradisjoner. Hensikten med forskningstermin er å gi vitenskapelig personale jevnlig muligheten til å bli fritatt for undervisningsoppgaver for å få sammenhengende tid og konsentrasjon til forskning. Universitetene har noe ulike tradisjoner når det gjelder bruk av forskningsterminer, men utviklingen har gått i retning av stadig likere ordninger universitetene imellom. For å gi alle i vitenskapelige stillinger ved samme universitet like muligheter til forskningstermin og for å skape en enhetlig praksis, har alle universitetene nå utarbeidet retningslinjer for tildeling av forskningstermin.

Vitenskapelig utstyr

Universitetene har hatt en jevn vekst i bevilgningen fra KUF de seinere årene som følge av den sterke økningen i studenttallet. Men siden lønnsutgiftene legger beslag på store deler av budsjettet, blir midlene til vitenskapelig utstyr tilsvarende knappe. Universitetene framhever derfor behov for midler til fornyelse av utstyrsparken. Ved flere av fakultetene gis det vitenskapelige utstyret karakteristikken "nedslitt og lite oppdatert". Gammelt utstyr skaper ikke bare problemer for forskningen, men gir også negative ringvirkninger for forskerutdanningen. Det hevdes fra fakultetshold at en av årsakene til problemene med gjennomstrømningen blant doktorgradsstudentene skyldes at vitenskapelig utstyr bryter sammen og fører til forsinkelser i mange prosjekter. Manglende bevilgninger til vitenskapelig utstyr har tradisjonelt vært et problem for naturvitenskap og medisin, men også de tradisjonelle "papir og blyant-fagene" som humaniora og samfunnsvitenskap opplever behov for opprusting på utstyrssiden. Store datamengder og samlinger krever mer avansert teknologi enn hva man har til rådighet. At

man fra internt hold også ser sin rolle her viser følgende uttalelse om budsjettfordelingen fra intervjuene: "I den grad vi har mulighet til å prioritere noe som helst, prioriterer vi vitenskapelig utstyr." I UiOs strategiske plan går det også fram at universitetet ser behov for å ta "et krafttak for å modernisere utstyrsparken innenfor eksperimentelle fag" (s.7) og i Årsplan for 1995 har man som mål å forsterke utstyrsbudsjettet. I det nevnte ad-hoc utvalget bestående av universitetenes prorektorer anses universitetenes vitenskapelige utstyr som nasjonal beredskap. Med dette som utgangspunkt etterlyses en nasjonal strategi for opprusting av vitenskapelig utstyr hvor Forskningsrådets ansvar i denne sammenheng avklares. I Forskningsrådet er denne hansken tatt opp og man har i en henvendelse til KUF våren 1995 bedt om en ekstrabevilgning på 400 millioner kroner til investering i vitenskapelig utstyr de tre nærmeste årene.

Interne forskningsmidler

Året 1994 betydde nedskjæringer i bevilgningene til Norges forskningsråd (Utredningsinstituttet 1993a) . Dette rammet også universitetsforskningen. For Universitetet i Oslo innebar dette blant annet at enkelte planlagte forskningsaktiviteter fikk avslag på søknad om prosjektstøtte eller reduserte bevilgninger fra Forskningsrådet. Det ble derfor satt av 500 000 kroner av UiOs sentrale strategimidler for å kompensere for manglende forskningsrådsfinansiering. Disse midlene har klart preg av krisehjelp og er ikke tenkt som en permanent ordning. Siden Området for Kultur og samfunn i Forskningsrådet ble særlig hardt rammet, ble det etter henstilling fra Universitetsdirektøren ved UiO fremmet søknad på et prioritert prosjekt fra henholdsvis HF- og SV-fakultetet. Kollegiets komite for forskning og forskerutdanning bevilget 230 000 kroner til "Utviklingen av en nasjonal identitet på 1800-tallet" ved HF-fakultetet og 270 000 kroner til ARENA-programmet ved SV-fakultetet. Disse områdene er ikke pekt ut som satsingsområder ved Universitetet i Oslo, men bevilgningene kan betraktes som et forsøk på å redusere effektene av kuttene i Forskningsrådets bevilgninger som gikk ekstra hardt ut over enkeltmiljøer. I Strategisk plan for 1995-99 går det også fram at UiO har som intensjon å gjennomgå den interne ressursfordelingen med håp om å kunne frigjøre og øremerke midler til forskning. Ikke alle de intervjuede uttrykker begeistring for at universitetene opptrer som et "Forskningsråd nr 2" for å jevne ut endringer i bevilgninger fra Norges forskningsråd.

NTH satte tidligere av midler til forprosjekter til større nye forskningsprogrammer som ville bli søkt realisert i samarbeid med Forskningsrådet og industrien. Som følge av budsjettsituasjonen de seinere årene, er disse midlene redusert.

Universitetet i Tromsø har siden begynnelsen av 1990-tallet hatt en post på budsjettet som kalles incentivmidler for å prioritere forskning. Midlene skal brukes til å frikjøpe forskere fra undervisningsforpliktelser med tanke på å ferdigstille forskningsarbeider. Ordningen kommer i tillegg til ordinære forskningsterminer.

Forskningsbudsjett

Bevilgningene over statsbudsjettet til universitetsformål er undervisningsbasert og beregnes ut fra antall studenter. Ved universitetene oppfatter man at forskningsbevilgningene er en sum KUF bevilger som følge av at universitetene driver utdanning. Den nevnte prorektorgruppen skriver i sin innstilling: "Studenttallet har vært det sentrale ressursparameter; det er behovet for økt undervisning som har sikret vekst i antall forskerårsverk og den nødvendige infrastruktur. Dette har vært god institusjonsbygging, men *rommer ingen selvstendig forskningspolitikk"* (vår uthevning) (s. 2). For å synliggjøre forskningsbiten av bevilgningene arbeider man med å utvikle system for intern budsjettering av universitetets egne grunnbevilgninger til forskningsformål. En mulig måte å gjøre dette på som har vært diskutert, er å knytte en forskningsbevilgning til hver enkelt vitenskapelig stilling. Både ved universitetene i Bergen og Oslo er intern forskningsbudsjettering en sak det jobbes med. Formålet med et slikt budsjettsystem er at universitetet må gjøre opp status mellom ulike aktiviteter og få fram utviklingen mellom disse over tid. Ved UiB, hvor dette går under betegnelsen "virtuelt forskningsbudsjett", er et slikt budsjett tenkt som grunnlagsmateriale for at Kollegiet skal kunne uttale seg om balansen mellom de ulike oppgavene og hvordan den frie forskningen ligger an i forhold til bredere universitetssatsinger. UiO framhever i sin Strategiske plan 1995-99 at universitetet må "sikre at prinsippene for offentlig budsjettering gjenspeiler institusjonens samlede virksomhet, ikke bare utdanningsoppgavene" (s.7).

3.4 Rekrutteringspolitikk

På 1980-tallet vokste det fram en erkjennelse i forskningssystemet av at man ville få et stort erstatningsbehov for vitenskapelig personale. Beregninger viste at det ville bli et underskudd på kvalifiserte forskere fram mot 2010

(Vibe 1987). Stor aldersavgang ved lærestedene samt forventet økt etterspørsel etter personale med doktorgrad også utenfor institusjonene, aktualiserte spørsmålet. Når behovet var klargjort ble det stilt krav om rekrutteringsplaner for de ulike fagene. Samtidig ble forskjellene mellom norske og utenlandske akademikeres vei fram mot en doktorgrad opplevd som problematisk. Internasjonalt sett har en lav andel av vitenskapelig personale i Norge doktorgrad. Mens det i utlandet har vært mer vanlig at man i relativt ung alder følger en forskerutdanning som fører fram til doktorgrad, var det i Norge ingen formalisert forskerutdanning. En eventuell doktorgrad oppnådde man som regel i relativt høy alder og etter mange år som aktiv forsker. Arbeidet med avhandlingen var i stor grad overlatt til den enkelte, med svært varierende grad av veiledning. Selv om Norge har hatt sine spesielle problemer og utfordringer knyttet til rekrutteringspolitikk, er det langt fra noe særnorsk fenomen at forskerutdanning står på dagsorden. Forskeropplæring er et felt som har fått økende oppmerksomhet i hele den vestlige verden.

Både for å møte framtidige behov for personell med doktorgrad og for å få til en mer effektiv rekrutteringsperiode som samsvarer bedre med internasjonal praksis, ble nye ordninger igangsatt. For det første ble nye doktorgrader innført. Formålet med de nye gradene er bedre opplæring, mer forpliktende veiledning, flere doktorgrader og et system som lettere kan relateres til de mest vanlige doktorgradsordninger i utlandet. I tillegg til å innføre nye doktorgrader var intensjonen å tilby et mer organisert doktorgradsopplegg. Organisert doktorgradsundervisning kan betraktes som en oppfølger til de nye doktorgradene. Bakgrunnen var ønsket om en mer strukturert og effektiv forskerutdanning.

I Universitets- og høgskoleutvalgets innstilling fra 1988 var rekruttering et sentralt tema. Utvalget pekte på at "(...) i flere fag har forholdene for doktorgradskandidater vært uklare, og etableringen av nye grader er ikke fulgt godt nok opp med programmer for undervisning, veiledning og finansiering. Det er en stor utfordring som bør møtes raskt" (NOU 1988:28, s.97). På dette tidspunkt var det svært ulike ordninger innen ulike fag. Man så behov for å "sikre rekruttering i ulike fag en utdanning på samme generelle nivå, og at programmene som etableres holder internasjonal standard" (s.103). Det var altså ikke bare snakk om å tilstrebe bedre samsvar mellom norske og utenlandske doktorgrader, i tillegg var det behov for standardisering på institusjonelt og nasjonalt nivå. I de fleste fagområdene var det innført nye doktorgrader, men rammene om disse var varierende og de

fungerte derfor svært ulikt. Forslaget om mer formalisert og standardisert doktorgradsutdanning ble dermed lansert i Universitets- og høgskoleutvalgets innstilling.

Den påfølgende forskningsmeldingen (St.meld.nr.28, 1988-98) fulgte opp Universitets- og høgskoleutvalgets innstilling og la sterk vekt på at universitetene og de vitenskapelig høyskolene skulle innføre nye doktorgradsordninger og følge dem opp med organiserte doktorgradsprogrammer og strukturert veiledning.

Universitetsrådet har også engasjert seg i utviklingen av et felles rammeverk rundt forskerutdanningen. Sentralt i dette arbeidet står Universitetsrådets eget forskerutdanningsutvalg. For forskerutdanningen sin del er det ikke lenger bare snakk om en institusjonspolitikk, men man har gått et skritt lenger og utviklet en nasjonal politikk på feltet. Det nye fellesreglementet for forskerutdanning, som Universitetsrådets forskerutdanningsutvalg har utviklet, er nå innført ved alle universiteter og vitenskapelige høyskoler.

Forskerutdanning og rekruttering til forskning har de siste årene vært utpekt som et av hovedmålene for forskningspolitikken i plandokumenter for de ulike universitetene. Den viktigste oppgaven her er å følge opp iverksettingen av forskerutdanningsreformen gjennom å etablere doktorgradskurs og å bidra til tverrfakultært og tverrinstitusjonelt samarbeid om undervisning og veiledning. Kvalitetssikring av utdanningen og forskningen på doktorgradsnivå er et annet sentralt punkt som inngår i dette ansvaret. Bruk av utenlandske gjesteforskere og utenlandsopphold for doktorgradsstudenter nevnes som aktuelle virkemidler for å kvalitetssikre doktorgradsutdanningen. Arbeidet med å styrke veileders stilling i forskerutdanning har også vært en viktig sak for universitetene.

I 1994 ble arbeidsgiveransvaret for stipendiater finansiert av Norges forskningsråd overført til universitetene. Forberedelse og gjennomføring av endringen har vært viet mye oppmerksomhet ved universitetene. Særlig har spørsmålet om finansieringen av et fjerde år for forskningsrådsstipendiatene vært et vanskelig spørsmål. I motsetning til Forskningsrådet som finansierer en tre-årig stipendperiode, er universitetsstipendiene fireårige med 25 prosent arbeidsplikt.[2] Universitetene har ønsket en harmonisering av vil-

---

[2] Variasjoner i ansettelsesperioden med påfølgende variasjon i pliktarbeidet forekommer også internt ved universitetene og stipendperioden er dermed heller ikke fullt ut harmonisert for universitetsstipendiater.

kårene, men det har vært uenighet om ansvaret for finansieringen av det fjerde året for forskningsrådsstipendiater.

Forskerutdanningen er karakterisert som bærebjelken i rekrutteringspolitikken, men universitetene ønsker også å gå noe lenger fordi man opplever at universitetene mangler det siste leddet i kjeden av rekrutteringstiltak. Bruken av post doc. stillinger og behovet for å utvikle en helhetlig og langsiktig rekrutteringspolitikk står derfor på dagsorden, om enn i noe varierende grad ved de ulike universitetene.

Post doc. ordninger

Post doc. stillinger står i dag på alle universitetenes ønskeliste og saken har blant annet vært behandlet i universitetenes fellesorgan Universitetsrådet. I dag tildeles slike stipend av Forskningsrådet, men universitetet ønsker selv å ha post doc.-stillinger fordi man ser dette som et viktig virkemiddel for å sikre rekruttering til vitenskapelige stillinger ved universitetene. Slike stillinger vil gi universitetene muligheter for å holde på dyktige folk i påvente av ledige stillinger og for å gi disse anledning til videre kvalifisering til toppstillinger. Dessuten ønsker man å bruke denne stillingskategorien for å holde på godt kvalifiserte kvinnelige doktorander og dermed bruke stillingen som et virkemiddel i likestillingsarbeidet ved universitetene. Post doc. er også tenkt brukt for å hente inn gjesteforskere fra utlandet for en periode.

Så langt har KUF vært tilbakeholdne med å gi universitetene lov til å operere med denne stillingskategorien. KUFs innstilling skyldes frykt for at post-doc. stillinger ved universitetene skal føre til egenrekruttering og mindre mobilitet. Selv om departementet har vært lite innstilt på å gi universitetet denne type stillinger, har universitetene fått forståelse for at de trenger et slikt virkemiddel i rekrutteringssammenheng. Universitetene har ikke gitt opp saken men arbeider for å finne en løsning. For å oppnå ønskede manøvreringsmuligheter har man i enkelte fagmiljøer satt i gang midlertidige ekstraordinære tiltak for å kompensere for manglende post doc.-stillinger.

Universitetet i Oslo

Forskerutdanning har vært et topp prioritert område for UiO fra 1987 og framover. Dette arbeidet har skjedd i samarbeid med Forskningsrådet og Universitetsrådet. Behovet for å utvikle en rekrutteringspolitikk resulterte i opprettelsen av Kollegiets komite for forskerutdanning i 1989 (seinere

omorganisert til Kollegiets komite for forskning og forskerutdanning). Forskningsadministrativ avdeling er komiteens sekretariat. Komiteen har arbeidet med et bredt spekter av saker for å styrke og harmonisere forskerutdanningen. Av spesielt sentrale saker kan vi nevne samordning av reglement internt ved UiO, samarbeid om forskerutdanningen med høyskolesektoren og instituttsektoren, kvalitetssikring og gjennomstrømning. Selv om doktorgradsutdanningen har vært i fokus i flere år ved Universitetet i Oslo erfarer man at denne fortsatt må vies stor oppmerksomhet fordi tilbudene innen de ulike fagområdene er veldig varierende, samt at faglig nivå på seminarer, kurs og veiledning ikke er tilfredsstillende. Men på organisasjonssiden er mye av strukturen lagt og en rekke av bitene i forskerutdanningen avklart. Målene nå er å "styrke veiledningen og det faglige innholdet i forskerutdanningen og bedre gjennomstrømmingen der den ennå er lite tilfredsstillende" (Strategisk plan 1995-99, s.10).

Arbeidet med å utvikle en langsiktig og helhetlig rekrutteringspolitikk er også påbegynt. Rekrutteringspolitikken skal ikke være begrenset til forskerutdanningen, men hele stillingshierarkiet skal inkluderes. Drøftinger om en strategi for helhetlig rekrutteringspolitikk er påbegynt i Kollegiets komite for forskning og forskerutdanning. Første konkrete skritt har vært å reservere et titalls utløpte stipendiatstillinger for langsiktige rekrutteringspolitiske formål. Enkelte påpeker at innføring av automatisk opprykk til professorstilling gjennom kvalifikasjonsbedømming skaper problemer for rekrutteringssituasjonen. Universitetsledelsen frykter at ordningen vil gi en uheldig aldersprofil ved at middelaldrende vil søke seg inn på lavere stillinger for så i neste omgang søke kompetanseopprykk, og dermed fortrenge yngre søkere. Rekruttering vies også oppmerksomhet i Strategisk plan for perioden 1995-99. Her poengteres det at UiO har store problemer med å få velkvalifiserte søkere til vitenskapelige stillinger i visse fag. Særlig lønnsutviklingen og dårlige forskningsvilkår framheves som forhold som bidrar til en slik situasjon. Selv om UiO, som landets største forsknings- og utdanningsinstitusjon, ser at institusjonen må "dimensjonere sine forskerutdanningsprogrammer med nasjonale behov for øye" (Strategisk plan 1995-99:10), er det også nødvendig å ha en langsiktig strategi for å dekke egne erstatningsbehov.

Fra og med årsplanen for 1993 står post doc. stipendier oppført som et rekrutteringspolitisk tiltak som skal tas opp nærmere. Hovedbegrunnelsen for at UiO ønsker post doc. stipend er at man dermed får mulighet til å gi spesielt godt kvalifiserte doktorgradskandidater anledning til å arbeide

videre med forskningsoppgaver for videre kvalifisering i påvente av ledige stillinger. Alderssammensetningen i enkelte fag tilsier at store deler av vitenskapelig personale vil gå av med alderspensjon om få år. I slike tilfeller anser UiO post doc. stillinger som helt avgjørende for å unngå å komme i en situasjon hvor det ikke finnes kvalifiserte søkere til toppstillinger. Det argumenteres også med at post doc.stipendier er et viktig virkemiddel for å øke kvinneandelen blant fast vitenskapelig personale - i dag er det et gap mellom antall kvinner som avlegger doktorgrad og antall kvinner i toppstillinger. Post doc.-stillinger vil gi kvinner muligheter til å kvalifisere seg videre med forskning, noe man i neste omgang håper kan bidra til å øke andelen kvinner i toppstillinger. I Strategisk plan for 1995-99 framgår det at "Universitetet ser post. doc.-stillinger som et nødvendig virkemiddel i en effektiv rekrutteringspolitikk." (s.11).

Universitetsdirektøren har påpekt at når universitetene får overført arbeidsgiveransvaret for stipendiater Forskningsrådet finansierer, finner man det naturlig at også post doc.-stillinger overføres til universitetene. Som en kompensasjon for manglende post.doc ordning har UiO ved enkelte fag satt i verk ekstraordinære tiltak for å kunne erstatte avgang. Midlertidig tilsetting i mellomstilling og omdefinering av stipendiatstillinger er eksempler på dette. For å få til en planmessig bruk av denne type stilling, ønsker man å utvikle post-doc programmer ved fakultetene.

Så langt har arbeidet vært konsentrert om å få i stand ordningen. At man er i dialog med KUF og ikke opplever situasjonen som helt låst, kan illustreres ved at Kollegiet allerede har godkjent retningslinjer for bruk av post doc.-stipendiater under forutsetning av at departementet godkjenner å opprette slike stillinger.

Universitetet i Bergen

I 1992 fastsatte Kollegiet nye og felles regler for alle de sju forskerutdanningsprogrammene ved Universitetet i Bergen. Selv om man har felles regler kjennetegnes situasjonen i Bergen ved at fakultetene har stor frihet til å tilrettelegge sine egne forskerutdanningsprogram og at man som en følge av det vil finne større variasjon i utdanningsprogrammene her enn ved andre universiteter. Doktorgradsprogrammene betegnes dermed som mer fakultetsstyrte enn institusjonsstyrte. Men et sentralt forskerutdanningsutvalg som skal fungere overbyggende i forhold til fakultetenes forskerutdanningsprogrammer er etablert, og utvalget har blant annet utarbeidet en strategisk plan for kvalitet i forskerutdanningsprogrammene. Kandidatproduksjonen

har vist sterk vekst ved UiB de seinere årene. I enkelte fag opplyses det at antall kandidater er høyere enn forventet og at man ikke kan regne med tilsvarende vekst framover. Men selv om man kvantitativt opplever å stå sterkt, er det andre målsettinger som ikke er nådd. Særlig to ting blir trukket fram: For det første lengden på rekrutteringsperioden og for det andre at doktorandene er for gamle. Her er det liten utvikling å vise til det siste tiåret. Dette er felt man mener at institusjonen må se på.

Men om ikke alt innen doktorutdanningen er på plass, opplyses det at det er viktigere ting å rette søkelyset mot på rekrutteringssiden nå. Blant annet pekes det på at vitenskapelig personale har veldig skeiv aldersfordeling så vel som skeiv kjønnsfordeling. I denne sammenheng blir behovet for post doc.ordninger framhevet. Man ser for seg at post doc. kan brukes som et likestillingspolitisk virkemiddel ved å legge til rette for at kvinner med doktorgrad skal gis mulighet til å kvalifisere seg videre i noen år slik at de står sterkere i konkurransen om framtidige ledige toppstillinger. Post doc. stillinger ville også gi institusjonene mulighet til å utarbeide eget program for den faglige utviklingen - hadde man slike stillinger måtte man tenke igjennom hvilke områder det er viktig at det finnes søkere på når store grupper går av med alderspensjon. I mellomtiden er problemet løst ved bruk av midlertidige mellomstillinger. Men med den nye arbeidsmiljøloven er dette et virkemiddel det kan bli vanskelig å bruke. Får man da ikke post doc. stillinger som erstatning, ser man for seg at folk hopper av doktorgradsprogrammene og går over til midlertidige stillinger for å kunne gjøre krav på faste stillinger om man fyller kriteriene. På denne måten utestenges sterkere kandidater som ikke allerede befinner seg *i* systemet. Men man er i dialog med KUF på dette punktet og regner med at også departementet ønsker å få løst saken.

Fra fakultetshold uttrykkes det bekymring for rekrutteringssituasjonen på sikt når forskningen i universitetssystemet kommer på etterskudd i forhold til undervisningen. Man spør seg om universitetet i en situasjon hvor forskningen blir en salderingspost og bi-ting til undervisningen, vil tape i konkurransen med andre institusjoner om de beste kandidatene. Man er redd for å få en "brain-drain" og mener man allerede ser eksempler på dette ved at man begynner å lekke gode folk til utlandet. Oppmykningen av lønnssystemet har hjulpet noe, men må brukes mer aktivt for å nå fram i kampen om de beste kandidatene, hevdes det.

Universitetet i Trondheim

Rekrutteringspolitikken er også et sentralt tema ved UNIT. Som ved de andre universitetene har man et eget organ som blant annet har et særlig ansvar for forskerutdanningen. Forskerakademiet ble opprettet i 1991 med oppgaven "å fremme forskerutdanningen...." I dag er forskerutdanningsprogrammene på plass, gjennomstrømningen er riktignok ikke tilfredsstillende innen alle fagområdene, men man forventer en stigende kurve med avlagte kandidater de nærmeste årene. Men det er frustrasjon over at man ikke har nok stipendiatstillinger.

Ved NTH er man spesielt bekymret over rekrutteringssituasjonen. NTH-kandidatenes alternative arbeidsmarked utenfor akademia har et lønnsnivå som er langt høyere enn hva NTH kan tilby, og NTH er derfor langt fra konkurransedyktige når det gjelder lønn. Man har forsøkt å løse dette ved at NTH-professorer ansettes som vitenskapelige rådgivere ved SINTEF og ved å være liberale med hensyn til at den enkelte kan engasjere seg i faglige prosjekter utenom arbeidstida. Til tross for disse tiltakene, er situasjonen i dag at man på flere områder ikke har kvalifiserte søkere til ledige professorater.

UNIT har i sine årsmeldinger og planer vært eksplisitte på at rekrutteringspolitikk favner mer enn bare stipendiater. I Trondheim forventer man at relativt mange professorater vil bli ledige i løpet av de nærmeste årene som følge av at en stor del av vitenskapelig personale oppnår pensjonsalder omtrent samtidig. Ut fra forventet stor naturlig avgang er man bekymret for om det vil være kvalifisert personale til ledige professorater. Man ønsker å satse på post doc. stillinger som en del av universitetets rekrutteringspolitikk fordi doktorgrad ikke er tilstrekkelig for professorkompetanse. UNIT opplever også at de mangler virkemidler for å beholde noen talenter innenfor systemet til det åpner seg mulighet for fast stilling. Ved NTH forsøker man å få til tidsbegrensede ansettelser innenfor eget budsjett for å avhjelpe behovet for post doc., men det er vanskelig å få innpasset dette innen de ordinære budsjettrammene. Siden myndighetene så langt ikke har tillatt universitetene å opprette egne post-doc stillinger, har Høgskolestyret ved NTH utarbeidet midlertidige retningslinjer for midlertidige stillinger. Dette regelverket er nå benyttet for første gang ved å ansette en person med tanke på videre kvalifisering. For å holde seg innenfor statlig regelverk er stillingen knyttet til et spesielt forskningsprosjekt for en 3-års periode.

Universitetet i Tromsø

Universitetet i Tromsø har som de andre universitetene lagt ned store ressurser i utviklingen av doktorgradsprogrammer, og oppgir at i store trekk er tilbudet nå på plass. Også her opplever man å være under press for å øke gjennomstrømningen. Selv om det satses på å øke kandidatproduksjonen, blir det understreket at dette ikke må gå på bekostning av kvaliteten. Videre framheves det at rekrutteringspolitikk er mer enn forskerutdanning. I enkelte fag har det vært problemer med å rekruttere kvalifisert personell til ledige stillinger. Selv om universitetsledelsen innser at man må bruke egne kandidater for å få besatt stillinger er man bevisst på at alle skal ha et utenlandsopphold i en periode for å motvirke "innavl". I tillegg ønsker man å rekruttere internasjonalt.

Videre er universitetsledelsen sterkt bekymret for KUFs rekrutteringspolitikk fordi man mener departementet ikke gir tilstrekkelig antall stipendiatstillinger. Man opplyser at dette betyr at stipendiene ved UiTø i hovedsak er eksternt finansiert, noe som innebærer at universitetet ikke har noen styring over fordelingen av stipendiatstillinger mellom fagområdene. Resultatet er at universitetet opplever at de er fratatt muligheten til å forme sin egen rekrutteringspolitikk gjennom forskerutdanning.

Utfordringene i rekrutteringsarbeidet betraktes som så store at man har en utredning om temaet på trappene som skal resultere i en strategiplan for rekruttering av vitenskapelig personale. Her skal komparative fordeler og ulemper knyttet til rekruttering ved UiTø kartlegges, for så å legge en strategi for framtidig rekruttering. Bakgrunnen for dette arbeidet er at man ser for seg at UiTø vil ha en del rekrutteringsproblemer framover. I Tromsø bekymrer alderssammensetningen ved de *øvrige* norske universiteter. Det forventes at ledige stillinger ved de andre lærestedene vil føre til økt konkurranse når det gjelder å rekruttere og beholde godt kvalifisert personale. Man er opptatt av å ha en del komparative fortrinn og å legge forholdene til rette slik at forskerne vil være i Tromsø. For å møte denne situasjonen ønsker man å ta vare på gode forskere ved å benytte post doc. stipend, men det har altså så langt ikke latt seg gjøre. Derimot har UiTø etablert såkalte *overgangsstipend.* Slike stipend kan gis til personell som har søkt stipend eller stilling, men hvor svaret ennå ikke foreligger. Midler fordeles etter søknad av Forskningsutvalget slik at kandidater til ledige stillinger får muligheter til å arbeide med forskning ved universitetet inntil avgjørelsen foreligger. I motsetning til post doc. stipend som er flerårig, fordeles overgangsstipend innenfor et budsjettår. Overgangsstipend er heller ikke bare beregnet for

doktorander, men også for dem som nylig har tatt hovedfagseksamen og søker stipend. Denne form for stipend er delt ut to ganger, første gang i 1992. Det er ikke store midler eller mange personer det dreier seg om, men universitetsledelsen vurderer dette så langt som vel anvendte penger: Alle som fikk overgangsstipend i 1992 har fått stilling ved UiTø og dermed blitt værende i Tromsø.

3.5 Evaluering av forskning

I arbeidet med å utforme en forskningspolitikk nevnes evaluering ofte som et felt hvor det er viktig å utvikle en institusjonspolitikk.

Forskningsevaluering har alltid funnet sted ved universitetene, men da først og fremst av enkeltforskere i forbindelse med ansettelser. I tillegg er det blitt stadig mer vanlig å evaluere hele fagmiljøer og forskningsprogrammer. Dette har i første rekke skjedd etter initiativ utenfra og i regi av Norges forskningsråd. Man ser fortsatt behov for Forskningsrådets evalueringer, men anser det som viktig at institusjonene går sammen og blir enige om rammene for evalueringer. Enkelte av universitetene har etterhvert signalisert at de ønsker å være aktive i dette arbeidet selv, blant annet fordi evaluering betraktes som et viktig virkemiddel for flere av de områdene universitetene ønsker å utvikle en institusjonspolitikk på. Som nevnt har universitetene innført målstyring hvor resultatoppnåelse kan benyttes som grunnlag for ressurstildeling. Dette innebærer bruk av evalueringer i en viss utstrekning. Evalueringer er videre et sentralt verktøy i forhold til kvalitetssikring av fagmiljøene; for å kunne sette inn tiltak med tanke på å bedre kvaliteten må problemene være avdekket. Hvorvidt universitetene selv skal stå for evalueringer av egne fagmiljøer, er det ulike holdninger til.

En annen hovedgrunn til at universitetene nå ønsker å være sterkere inne i evalueringsarbeidet er at man har erfart at oppfølgingen av evalueringer ofte har vært mangelfull:

> "Hvis man ikke har en klar holdning til hvordan man skal bruke en evaluering, hvordan man skal følge opp, så har det ikke så stor hensikt å evaluere. Jeg mener at hvis du ser tilbake i tiden så har vi kanskje hatt for mange evalueringer hvor det ikke har vært klart for oppdragsgiver hvordan man vil bruke dem. Det er en generell holdning man møter rundt omkring som jeg tror er viktig å ta hensyn til." (intervju).

De fleste fagevalueringene har skjedd i regi av Forskningsrådet, og man har erfart at evalueringer har vært gjennomført uten at det har vært drøftet noen form for oppfølging fra Forskningsrådets side. I intervjuene kom det fram at manglende oppfølging hadde ført til at de som hadde blitt evaluert satt igjen med en følelse av at evalueringen hadde vært unødvendig og bare skapt uro i miljøene. Fra universitetetshold påpekes det derfor at Forskningsrådet og universitetene må bli enig om oppfølgingsansvar *før* evalueringer igangsettes.

En annen innvending mot dagens evalueringspraksis er at den ikke gjenspeiler universitetenes dobbeltfunksjon som både forsknings- og utdanningsinstitusjoner. Fra universitetshold er en vanlig erfaring med evalueringer at man ved måling av produksjon kun har publisering for øye og ikke tar hensyn til at en universitetsforsker iallfall ikke har mer enn halvparten av sin tid disponibel til forskning. Det blir påpekt at selv om man velger å evaluere hver funksjon for seg er det nødvendig at evalueringen fanger opp og respekterer at man ikke bruker hele sin tid til forskning og at universitetsansatte kan ha varierende og ulik undervisningsbelastning. "Tar man ikke hensyn til denne dobbelheten, kommer man veldig skeivt ut", blir det uttalt i intervju.

Hvor står så de ulike universitetene i arbeidet med å utvikle systemer for evaluering? Hvor langt har dette arbeidet kommet, og hvilke prinsipper tenker man seg lagt til grunn?

Universitetet i Oslo

I Strategisk plan for 1995-99 er målrettet bruk og oppfølging av evaluering trukket fram som virkemiddel for å fremme kvalitet i forskningen. Videre har Kollegiet en pågående diskusjon om hvilke mål, prinsipper og virkemidler som skal ligge til grunn for utviklingen av en evalueringspraksis ved universitetet. Opplegg for og bruk av evaluering av forskning står også på dagsorden i Kollegiets komite for forskning og forskerutdanning. I arbeidet med å utvikle en evalueringspraksis skiller man gjerne mellom to typer evalueringer: 1) Løpende evalueringer som skal innpasses i de ordinære årlige plan- og rapporteringsrutinene, og 2) Prinsipper for bruk av dyptgående miljøevalueringer.

Aktuelle tema i arbeidet med å utforme en evalueringspolitikk for Universitetet i Oslo er å fastlegge ambisjonsnivå og ressursinnsats i denne type virksomhet, presisere siktemål med evalueringer, plassere ansvarsfor-

hold internt og avklare rollefordelingen mellom Forskningsrådet og UiO i det nasjonale evalueringsarbeidet.

Evalueringsvirksomheten kan deles inn i to: a) Evalueringer av spesielle satsinger som etablering av sentre og satsingsområder og b) Evalueringer av den ordinære virksomheten. Når det gjelder den første typen evalueringer har dette skjedd fortløpende, mens man har kommet kortere når det gjelder evalueringer av fagene som sådan. For å komme i gang og innhente erfaringer med egeninitierte evalueringer ble det i 1993 satt av midler til igangsetting av et prøveprosjekt for evaluering. Igangsettingen av prosjektet ble forskjøvet til 1994. I budsjettet for 1994 ble det i tillegg til overførte midler fra 1993 avsatt "friske" midler til forsøket. To pilotprosjekter ble igangsatt i 1995. Målet er blant annet å finne ut hvordan evaluering kan brukes i arbeidet med faglig organisatorisk utvikling ved universitetet samtidig som det er ment å gi grunnlag for en helhetlig plan for evaluering av universitetsmiljøene.

Universitetet i Bergen

Universitetet i Bergen har så langt ikke utviklet en politikk for evaluering, men det anses som et viktig felt hvor institusjonen bør gjøre noe. For tida er man opptatt av å finne organisatoriske løsninger for å plassere ansvaret institusjonelt. Det påpekes at sentralt nivå må sørge for en plan og politikk for hvordan arbeidet skal gjøres, men at man ikke nødvendigvis ser for seg sentralt nivå som utførende instans i denne sammenheng. Institusjonens ansvar og utfordring her er å få innarbeidet et generelt rapporterings- og evalueringssystem som rutine ved universitetet. Man ser for seg at sentralt nivå ved universitetet vil få ansvar for å utvikle et system som fagmiljøene skal benytte i sin kontinuerlige vurdering av egen virksomhet.

Å utarbeide en mal for evalueringer vurderes ikke som hensiktsmessig; evalueringer vil igangsettes ut fra forskjellige formål med varierende opplegg. Det institusjonen først og fremst bør beskjeftige seg med er evaluering som innspill til institusjonens egen forskningspolitikk. Mer konkret mener man at om et viktig felt ved UiB kommer dårlig ut i en evaluering, vil man sette inn ressurser for å styrke fagområdet. Er det derimot et område som ligger perifert i forhold til institusjonens profil, vil tilstandsrapporten bli tatt til etterretning. Det påpekes for øvrig at fokuseringen på evaluering har vært i overkant av hva man mener er heldig. Særlig med tanke på at det ikke er noen politikk for den viktigste delen av evalueringer, nemlig oppfølgingen. Mange har sittet igjen med en følelse av at evalueringen er en eksersis som

vil resultere i en rapport, men at universitetet som institusjon ikke har noen mulighet for å gjøre noe særlig med de tingene man på grunnlag av innstillingen burde gripe fatt i. For å unngå de frustrasjonene som ofte har preget fagmiljøene ved evalueringer, framheves det at det er viktig at hensikten med evalueringen og oppfølgingen av denne klargjøres før evalueringen starter opp.

Selv om UiB sentralt ikke har gjort mye på evalueringssiden i forhold til den ordinære virksomheten, har man gjennomført evalueringer av sentra ved utløpet av den første prøveperioden. I tillegg har fakultetene satt i gang tiltak i egen regi uten at UiB som institusjon har blandet seg bort i det. I 1996 er det 25 år siden Det samfunnsvitenskapelige fakultetet ved UiB ble opprettet og i 1990 ble det av den grunn bestemt at fakultetet skulle foreta en evaluering av undervisnings- og forskningsvirksomheten. Arbeidet ble igangsatt som en tretrinnsaffære: For det første en selvevaluering av hvert av de åtte instituttene på fakultetet. Neste trinn var en nordisk fagkomite for hvert institutt som på grunnlag av selvevalueringsrapportene, statistikk, faktainformasjon og besøk på instituttet leverte en evalueringsrapport. Tredje element var en internasjonal komite som skulle se fakultetet som en helhet. Til å følge arbeidet ble det opprettet en styringsgruppe med representanter fra instituttene ledet av dekanus. I tillegg har en konsulent på fakultetet vært knyttet til prosjektet. Det påpekes at den administrative støttefunksjonen har vært viktig for å unngå at arbeidet skulle representere en stor tilleggskostnad for vitenskapelig personale. Arbeidet er ennå ikke avsluttet, men det har allerede skjedd endringer som følge av evalueringen. Det var en del skepsis til tiltaket før det startet opp, men det sies at dette har endret seg underveis og at inntrykket nå er at de fleste mener tiltaket har vært verdifullt. Det påpekes at det har vært heldig å evaluere både forsknings- og undervisningsvirksomheten fordi man på denne måten kan si noe om den totale virksomheten. Utfordringen nå er å sørge for oppfølging av resultatene.

Ved det Medisinske fakultetet gis det uttrykk for at det er lagt ned mye energi i evalueringer uten at resultatet står i sammenheng med innsatsen. Man ønsker derfor å være nøkterne i evalueringssammenheng og har vært opptatt av å avgrense evalueringene til et rimelig omfang slik at det sentrale kommer fram. På denne bakgrunn har derfor fakultetet ved et par anledninger gjort evalueringer av avgrensede områder i form av høringer. Forut for høringen har sakkyndige som har fulgt feltet en tid laget en rapport på vanlig måte, men da relativ knapp i formen. Deretter har man avholdt møte

mellom de som evaluerer, de som er evaluert og de som skal føre dette videre. Denne formen for evaluering har blitt godt mottatt, og man mener utbyttet er vel så stort som en klassisk evaluering fordi en stor rapport ofte blir brukt selektivt. Gjennom disse såkalte "interaktive evalueringene", opplever man at det er lettere å få tak i hva som er essensen i rapporten "fordi forståelsen mellom de som evaluerer og de som blir evaluert blir mye bedre på alle hold" (intervju).

Universitetet i Trondheim

Universitetet i Trondheim (UNIT) har som ett av sine mål å utvikle et system for forskningsevaluering og man anser evaluering som virkemiddel i institusjonenes forskningspolitikk. Men bortsett fra at evaluering er nevnt i universitetets planer og at det har vært diskutert at noe bør gjøres, har ikke UNIT kommet særlig langt i dette arbeidet. Bakgrunnen for at universitetet ønsker å styrke egen innsats på området er frykt for at UNIT kan bli utsatt for en bølge med evalueringer uten at universitetet har vært med på å legge premissene for dette arbeidet. Man mener at grunnlaget for konstruktive forbedringer er mye bedre om universitetet kommer inn i evalueringsprosessen på et tidlig tidspunkt slik at rammene for evalueringene kan påvirkes. Rene eksterne evalueringer opplever man som en umyndiggjøring av universitetet. Universitetet opplever også at det er mange aktører på markedet og ønsker å bidra til at det blir dyrket fram en "nasjonal harmoni" for strukturen i evalueringer.

Ved AVH har forskningsutvalget tatt opp igjen de evalueringene som fagmiljøene hadde vært gjenstand for de siste årene for å kompensere for manglende oppfølgning. Denne gjennomgangen resulterte i at ressurser ble satt inn og personaltiltak iverksatt.

NTH har i samarbeid med SINTEF gjennomført internasjonale evalueringer av NTHs forskningsmiljø i flere år. NTH oppgir å ha et velutviklet system for undervisningsevaluering og har som mål å lage et opplegg for forskningsevaluering. I NTHs forskningsplan, som vil foreligge i 1996, vil strategier for forskningsevaluering inngå som en egen del.

Universitetet i Tromsø

Oppfølging av evalueringer har også vært diskutert ved Universitetet i Tromsø. Det innrømmes at man ikke har kommet særlig langt, men det er planer om å ta fatt i denne problematikken. Man ønsker da å kartlegge hva som er gjort av evalueringer i forhold til UiTø og videre se hvordan disse er

fulgt opp. Det har kommet kritikk fra ulikt hold om at universitetet ikke har gjort annet enn å ta evalueringene til etterretning, og sentralt nivå ønsker derfor å styrke institusjonens oppfølging av evalueringene.

Selv om universitetet ønsker å oppgradere eget arbeid knyttet til evalueringer, framheves det fra sentralt hold at man fortsatt er innstilt på at selve evalueringen skal være ekstern. Siden fagmiljøene er små, mener mange det er prinsipielt betenkelig og praktisk vanskelig med interne evalueringer. Det framholdes at evalueringene godt kan være internt initiert, men at de må være utført fra eksternt hold.

Universitetet i Tromsø har tre sentra tilknyttet institusjonen. Da disse ble opprettet ble det vedtatt at de etter en periode skulle evalueres. I 1994 var sentrene gjenstand for en intern evaluering som er til høring ved universitetet før eventuelle endringer foretas.

3.6 Faglig ledelse

Fram til 1960-årene var formell autoritet og ansvar for universitetenes faglige arbeid tillagt instituttets ene professor. Mot slutten av 60-tallet startet den såkalte demokratiseringen av universitetet som innebar større enheter med flere professorer og hvor styring via den eneveldige professoren ble erstattet av et kollektivt beslutningssystem. En følge av endringen er at vervet som instituttbestyrer roterer blant vitenskapelig personale. Det er blitt hevdet at som konsekvens av demokratiseringsprosessen lider instituttene under mangel på ledelse av den faglige virksomheten og at framveksten av institutter med flere professorer har medført en pulverisering av det faglige ansvaret. Ordningen med professoropprykk etter kvalifikasjoner øker andelen professorer, og enkelte hevder at ordningen ytterligere har svekket det faglige lederskapet som lå til professorrollen. Universitetet har en kultur for ikke-innblanding i den enkeltes faglige arbeid, noe som gjør at universitetsledelsen står overfor et dilemma hvor hensynet til den enkelte forskers frihet må avveies i forhold til behovet for faglig ledelse. Hvordan har så universitetene valgt å forholde seg til at stadig flere påpeker at dagens universitet lider under mangel på faglig ledelse?

Universitetet i Oslo

Ved Universitetet i Oslo har man begynt å diskutere faglige lederfunksjoner, og i årsplan for 1994 framgår det at UiO har som målsetting å "styrke det faglige lederskap i de enkelte fagmiljøene" (s.19). På sentralt hold erkjenner man at det er et udekket behov for å styrke og videreutvikle evnen til faglig

lederskap. Forskningsledelse er også et område universitetet har prioritert i strategisk plan for perioden 1995-99, og man ser for seg en oppgradering av det faglige lederskapet på instituttnivå såvel som på faggruppenivå.

Faglig ledelse oppfattes ofte som synonymt med bestyrerrollen. I tråd med dette gjøres det blant annet forsøk på å styrke instituttbestyrernes formelle posisjon; altså hvilke fullmakter de skal ha, såvel som deres uformelle status. For å klargjøre oppgavene tillagt vervet er en manual for bestyrerne på trappene. I tillegg arrangeres det jevnlig kurs for nyvalgte bestyrere hvor man innpoder dem med at det hører et faglig ansvar med rollen. I en artikkel om bestyrerfunksjonen uttaler prorektor at: "...bestyrervervet innebærer å ta den fagpolitiske ledelsen, å foreta veivalg og arbeide mot felles mål og visjoner". (Uniforum 19.5.94).

Selv om man arbeider aktivt med bestyrerrollen oppleves ikke disse tiltakene som tilstrekkelige for å styrke den faglige ledelsen ved universitetet. På store og faglig oppsplittede institutter har en bestyrer ingen mulighet for å ha eneansvaret for den faglige utviklingen, til det er kontrollansvaret for stort. Fordi man mener at økt vekt på bestyrerrollen ikke er nok med dagens instituttstruktur, vurderes en ordning med såkalte områdelærere på det enkelte institutt. Det betyr at instituttets fagfelt deles inn i områder (noe som mange steder allerede er et faktum gjennom etablering av subdisipliner), og at det pekes ut en vitenskapelig ansatt med spesielt ansvar for den faglige utviklingen innenfor et bestemt område. Til vervet som områdelærer er det ikke tenkt ekstra lønnsmidler for innehaveren, men heller belønning i form av driftsmidler av forskjellig slag. Disse midlene kan for eksempel benyttes til fellestiltak, samarbeidsprosjekter og mer langsiktige forskningsarbeider. Formålet med en slik type løsning er: "...at vi skal få til mer kollektive satsinger framfor at den enkelte sitter med sine småting." (intervju).

En annen variant som har vært diskutert, men som ser ut til å bli avvist, er en form for "superprofessorer" som trekkes opp lønnsmessig for å påta seg faglige lederoppgaver. Et av problemene her er at universitetet alene ikke har herredømme over lønnspolitikken. Man regner derfor ikke med å kunne lykkes den veien.

Ulike fagkulturer representerer ulike ledelsestradisjoner. I humaniora og samfunnsvitenskap har den individuelle organiseringen av arbeidet dominert. Det betyr også at ledelsesfunksjonene er svakt utviklet. Men økende programorganisering har betydd økende grad av teamarbeid, noe som flere har erfart krever en form for lederskap. I andre faggrupper er det

lange tradisjoner for prosjektarbeid. I enkelte miljøer har ledelsesrollen vært diskutert, men man foretrekker en ordning hvor faglig ledelse ambulerer avhengig av tilknytningen til prosjekter med ekstern finansiering. For den øvrige forskningsvirksomheten har man vært tilbakeholden med tilsvarende roller.

Diskusjoner om hva universitetet kan gjøre for å styrke lederskapsfunksjonene har så langt vist at man vil gjøre forskjellige ting i ulike miljøer fordi det ikke finnes en løsning som er hensiktsmessig for alle.

Universitetet i Bergen

Også ved Universitetet i Bergen ser man behov for forskningsledelse på en annen måte enn hva man har i dag. Spissformulert betegnes situasjonen slik: "Det har vært 20-25 år uten forskningsledelse. Vi har ikke klart det siden professorveldet brøt sammen." (intervju)

Det man i første rekke oppgir som problem er at for få tar på seg en gründerrolle og stiller seg i spissen for større programmer, skaffer finansiering, etablerer internasjonale nettverk osv. Det påpekes at det savnes noen som har visjoner om hvordan instituttet skal utvikle seg. Situasjonen beskrives slik:

> "Vi har for få høvdinger i norsk forskning i dag. De etterlyser vi (...) Vi hadde fått til mye mer om vi hadde hatt lederskikkelser som kunne stilt seg i spissen." (intervju)

Fra sentralt hold framholdes et ønske om at instituttstyrervervet ble oppgradert i forskernes øyne ved at de faglig beste ble valgt til å bekle vervet fordi man da tror den nødvendige faglige ledelse ville være på plass. Fra fakultetshold nevnes det at man nå i større grad enn tidligere velger instituttledere som har faglig og administrativ tillit i systemet, og at det nå er større villighet til å gi instituttledelsen fullmakter.

Så langt har forskningsledelse vært mest aktuelt i forskningsprosjekter hvor innslaget av oppdrag har vært stort. Men det sies også at forskningsledelse vil tvinge seg fram mer generelt fordi universitetsforskerne nå er i en konkurransesituasjon med instituttsektoren og andre om midler, noe som vil kreve en annen form for styring og markedsføring. I tillegg sies det at det gamle mønsteret med enkeltsøknader til Forskningsrådet langt på vei er forbi, og at søknader til Forskningsrådet i langt større grad trolig vil bli gjenstand for behandling og prioritering fra universitetets side.

Men om man ser for seg økt faglig ledelse, påpekes det fra fakultetshold at man ønsker dette i en mild form og at man "må vokte seg for en situasjon hvor enkeltpersoner plasseres som portvoktere for hva forskerne skal holde på med" (intervju). Forskningsledere skal først og fremst fungere som institusjonsbyggere og konsentrere seg om to oppgaver:

> "De må ha et veldig godt øye for rekrutteringssiden, kunne fange opp folk som de ser har et potensiale og dermed gi disse gode muligheter. Samtidig må de ikke være snevert orientert; de må se hvordan deres fag, deres institusjon kan spille sammen med andre. Så hvis de kan samarbeide både oppover og nedover tror jeg forskningsledelse kan ha en god mening. Hvis det begynner å få den mening at det begynner å bli ekskluderende, da er jeg betenkt." (intervju).

UiB har et toårig lederutviklingsprogram hvor ulike lederfunksjoner på ulike nivåer, blant annet instituttlederrollen, har vært viktig. Arbeidet har særlig fokusert på å øke bevisstheten omkring forskning- og utdanningspolitiske spørsmål. Det arrangeres videre såkalte stormøter to ganger årlig hvor blant annet instituttstyrerne deltar. Her fokuseres det på aktuelle problemstillinger UiB står overfor. Universitetet avholder også lederforum en gang i måneden om et forskningspolitisk tema. Incentivordningene for å påta seg vervet som instituttstyrer er også etablert ved ekstra lønn i form av B-tillegg.

Universitetet i Trondheim

Ved Universitetet i Trondheim har det pågått et prosjekt om instituttorganiseringen hvor instituttlederrollen er en sentral del. Man er opptatt av å utvikle et system som understreker og klargjør instituttledelsens ansvar. Flere opplever at systemet ikke er tilstrekkelig og har etterlyst en struktur som klargjør ansvarsforholdene for forskningen. Man tenker seg ikke bare forskningsledelse for å ta ansvar for den faglige utviklingen og standarden internt, men at:

> "...det på instituttnivået oppnevnes ansvarshavende personer som blir ansatt for å fremme instituttets interesser og fremme forskergruppenes interesser. At man går inn og representerer faget utad. Akkurat den ansvarsfølelsen tror jeg mangler nå." (intervju).

Universitetsledelsen ønsker seg en større bevissthet om å foreta faglige prioriteringer og å sette faglige standarder, og man ser at dette vil kreve en

form for faglig ledelse. Samtidig blir det understreket at faglig ledelse ikke kan utvikles uten å ta hensyn til forskningens karakter: Bottom-up aspektet bør derfor være framtredende i hele prosessen med forskningsledelse.

Så langt har ikke UNIT innført nye tiltak for å styrke lederfunksjonen. Enkelte har syslet med tanken om å etablere et eksperimentinstitutt som er mer fristilt enn andre og hvor lederen både har større frihet men også klarere ansvar for eget institutt.

Universitetet i Tromsø

Spørsmålet om faglig ledelse dukker opp med jevne mellomrom i fagmiljøene ved Universitetet i Tromsø, men det har ikke vært noen omfattende diskusjon om dette temaet i ledelsen. Man er kjent med problemstillingen, men mener det er viktig å ha et nyansert syn på forskningsledelse. Det framheves at ulike fagmiljø har ulike behov og at behovet for denne type ledelse bør springe ut av faglige behov. Selv om universitetsledelsen er tilbakeholden med å proklamere økt forskningsledelse, ser man klart behov for å styrke de faglige ledelsesfunksjonene i forskerutdanningen. Enkelte fagmiljøer har allerede tradisjon for at stipendiater blir knyttet nært opp til pågående arbeid ved instituttet, mens stipendiater i humaniora og samfunnsvitenskap i stor grad arbeider på individuelle prosjekt. Her tror man økt faglig ledelse og mer arbeid i grupper ville gavne både forskningen og kandidatene.

Andre uttrykker at "demokratiet i dag er litt overdrevent" og man ser negative trekk ved den flate strukturen i systemet. Men det er knyttet dilemmaer til å øke innslaget av lederroller. For det første ønsker man seg ikke tilbake til den gamle ordningen hvor en professor på toppen dirigerte alt. For det andre spør man seg: "Hvem vil jeg la meg styre av? Hvis jeg stiller spørsmålet den veien, er jeg ikke helt sikker hvor langt jeg vil gå." (intervju).

3.7 Internasjonalisering

Kontakt og faglig samarbeid med utenlandske forskere anses som en forutsetning for å kunne drive forskning på internasjonalt nivå. Grunnstammen i internasjonalisering og forskningssamarbeid er personbasert kontakt. I tillegg til at man betrakter internasjonal kontakt mellom enkeltforskere som et viktig element i internasjonaliseringen av norsk forskning, har myndighetene i stadig større grad oppfordret til mer organisasjonsorientert forskningssamarbeid. Mens den første kategorien internasjonal kontakt i hoved-

sak vil være uformell, vil den sistnevnte være av mer formalisert karakter. Det er særlig med hensyn til formalisert internasjonal kontakt på institusjonsnivå at universitetene har et ansvar, men arbeidet med å tilrettelegge for økt uformell og personbasert kontakt mellom forskere på tvers av landegrensene er også lagt til universitetsledelsen.

Det er klare fellestrekk ved universitetenes internasjonale satsinger på 1990-tallet. Ved alle universitetene gis arbeidet med å komme i inngrep med EUs 4.rammeprogram prioritet. Uavhengig av medlemsskap i EU er Norge deltaker i EUs rammeprogrammer for forskning, og norsk deltakelse betyr blant annet at Norge er med og finansierer disse programmene. Fra norske universiteters ståsted anses det som avgjørende at norsk forskning får ta del i disse programmene. Universitetene har ulike erfaringer med EUs 3.rammeprogram, men arbeidet med å få tak i EU-midler fra det 4.rammeprogrammet betegnes som en stor utfordring ved alle universitetene. EUs forskningsprogrammer er i første rekke ment som et middel for å styrke Europas industrielle og teknologiske basis, og det er dermed begrensinger i hvilke forskningstema som kommer inn under disse programmene. Det er ikke tvil om at EU som finansieringskilde i første rekke er aktuell for de teknologiske og naturvitenskapelige fagmiljøene og at de andre fagområdene kan være aktuelle i den grad deres tema har berøringspunkter til teknologi eller naturvitenskap.

Økt kontakt med forskningsmiljøer i Øst-Europa er likeledes blitt et viktig område for internasjonaliseringsarbeidet etter kommunismens fall på slutten av 1980-tallet. Samarbeid med forskningsinstitusjoner og universiteter i utviklingsland er et tredje område som prioriteres. I tillegg har alle universitetene som mål at rekrutteringsperioden bør inneholde et opphold ved et forskningsmiljø i utlandet.

Internasjonalisering ses ofte som et tiltak for å kvalitetssikre norsk forskning. Det er pekt på at for små land som Norge med tilhørende små fagmiljøer er det spesielt viktig å knytte seg til metropolene for ikke å komme i en faglig bakevje (Ben David 1962). Selv om dette er en viktig begrunnelse for store deler av den internasjonale virksomheten, har mye internasjonalt engasjement "motsatt" formål; dvs. at norske forskningsmiljøer anses som relativt ressurssterke og at forskningssamarbeidet primært er ment å styrke universiteter utenfor Norge. Mens kontakter i den vestlige verden har som formål å skape tett kontakt med ledende forskningsmiljøer for derigjennom å heve kvaliteten på norsk forskning, ses engasjement og

opprustning av universiteter i Øst-Europa og utviklingsland som et ledd i den generelle demokrati- og velstandsutviklingen i disse delene av verden.

I tillegg til enkeltuniversitetenes samarbeid med forskningsmiljøer i utlandet, har universitetenes fellesorgan Universitetsrådet i økende grad engasjert seg i internasjonalt universitetssamarbeid. I 1994 ble det utarbeidet en strategisk plan for Universitetsrådets internasjonale satsing.

På hvilken måte har så de enkelte universitetene i Norge møtt utfordringen fra myndighetene om økt internasjonal kontakt og da særlig med hensyn til institusjonsbasert forskningssamarbeid?

Universitetet i Oslo

Helt siden UiO begynte å utarbeide plandokumenter ut over de årlige budsjettene har internasjonalisering hatt en sentral plass. I universitetets første strategiske plan for perioden 1990-94 ble internasjonalisering pekt ut som ett av to generelle utbyggingsområder. Internasjonalt arbeid har også vært tema i en egen melding til Kollegiet samt at UiO har gjennomført et prosjekt hvor internasjonal kontakt ved institusjonen ble kartlagt. Utviklingen av en institusjonspolitikk for internasjonalisering har også vært framhevet som et prioritert felt i UiOs årsplaner fra den første ble utarbeidet i 1992. I Strategisk plan for 1995-99 framheves det at universitetene i større grad må "innstille seg på å konkurrere med utenlandske forskningsinstitusjoner om de beste forskere og om prosjektmidler" (s.6).

Hva består så UiOs institusjonspolitikk for internasjonalisering av forskningen av? For det første er man opptatt av å videreutvikle det organisasjonsorienterte forskningssamarbeidet. Dette betyr blant annet å tilrettelegge for deltakelse i EUs rammeavtaler for forskning, samt å styrke kontakten med universiteter i EU land. EU-forskningen er behandlet i Strategisk plan for 1995-99 hvor det framgår at universitetet vil styrke innsatsen for å få tak i midler fra EUs rammeprogrammer for forskning. Flere av fakultetene har holdt informasjonsmøter om EU-programmene i håp om å få fram søknader fra norsk hold. Siden norske forskningspenger er lagt inn i EU-systemet anser man det som en nødvendighet at disse finansieringskildene blir brukt av norske universitetsforskere. Man ser for seg en vekst i EU-engasjementet ved universitetene "fordi vi må kompensere for det som går ut." (intervju). Fakultetene rapporterer om interesse for deltakelse i EUs forskningsprogrammer, men at dette er et tungt arbeid å få i gang. Ved enkelte fakulteter har personer i det administrative apparatet fått EU-forskningen som et spesielt ansvarsområde. I de fagmiljøer hvor enkelte har vært

med i EUs 3.rammeprogram er man opptatt av at disse viderefører sitt engasjement og også formidler sine erfaringer til mulige nykommere. For andre fagmiljøer er EU-forskning langt på vei et "ubeskrevet blad", og alle fagområder er heller ikke særlig synlige og aktuelle i EU-programmene. Humaniora er et slikt eksempel, men på fakultetshold mener man en gjennomgang av grunnlagsmaterialet vil vise at det er noe som kan ha betydning for miljø- og etikkforskningen i humaniora. Selv om ulike fag opplagt er viet ulik plass i EU-programmene, ser alle det som nødvendig å forsøke å komme med i programmene siden det fra norsk side er lagt inn mye forskningsmidler i disse programmene. UiO er også i ferd med å besette posisjoner som forskningskoordinatorer i forbindelse med EUs 4.rammeprogram. Forskningskoordinatorene vil bli pekt ut blant drevne forskere med bred internasjonal kontakt. Disse er tenkt å frikjøpes for en periode for dels å drive intern mobilisering, det vil si få fram søknader og få satt denne forskningen i system, og dels etablere nødvendige internasjonale kontakter for at EU-engasjementet skal bli vellykket. I første omgang vil denne type stilling innføres i medisin og naturvitenskap fordi det ut fra den faglige innretningen i EU-programmene, er størst muligheter for å lykkes innenfor disse fagfeltene. Etter å ha høstet erfaringer er tanken å gjøre ordningen mer allmenn.

UiO har også som mål å spille en sentral rolle i forskningssamarbeidet med Øst-Europa og å utvide samarbeidet med utvalgte u-landsuniversiteter. Når det gjelder forskningssamarbeid med utviklingsland vil man intensivere arbeidet med forskningsområder hvor universitetet kan gjøre en innsats i bistandsarbeidet, blant annet er oppbyggingen av u-landsmedisin som disiplin en målsetting.

Som et ledd i utformingen av en samlet institusjonspolitikk for internasjonalisering vil en strategi for bruk av bilaterale institusjonsavtaler stå sentralt. I tillegg framheves det at utviklingen av politikkområdet synliggjør behovet for å prioritere mellom samarbeidsavtaler.

Selv om institusjonspolitikken i første rekke konsentrerer seg om det organisatoriske samarbeidet, er man også opptatt av å styrke det personrettede samarbeidet gjennom støtte til reise og opphold ved utenlandske forskningsinstitusjoner og å tilrettelegge slik at utenlandsopphold blir en integrert del av rekrutteringsperioden. I tillegg til å gi informasjon og tilrettelegge for økt internasjonal kontakt, er institusjonsansvaret i denne sammenheng i første rekke å arbeide for økte bevilgninger til internasjonalisering. For å styrke arbeidet med internasjonalisering av forskning og

for å se dette arbeidet i sammenheng med tilsvarende satsing innen utdanning, ble Internasjonal avdeling ved Universitetet i Oslo opprettet i 1994. Avdelingen er i etableringsfasen og har fått overført studieavdelingens ressurser på internasjonalisering, men har så langt ikke tilsvarende stillinger for forskningssiden. Universitetet i Oslo har nylig også opprettet et eget utvalg for internasjonale saker (jf.kapittel 6).

Universitetet i Bergen

Universitetet i Bergen presenterer seg gjerne som det mest internasjonale universitetet i Norge og har internasjonalt samarbeid som en høyt prioritert oppgave. Internasjonalisering som strategi har eksistert ved UiB helt siden 1960-tallet og det er lagt stor vekt på institusjonsavtaler som grunnlag for internasjonal kontakt. Internasjonalt kontor, som er en del av Forskningsadministrativ avdeling, er tillagt forvaltningsansvaret for den avtalefestede internasjonale virksomheten. I tillegg har UiB et eget internasjonalt utvalg.

I UiBs strategidokument, Universitetsplan 2000, er økning i samarbeid med forskningsinstitusjoner i utlandet framhevet som et viktig mål. Universitetet sentralt har oppmuntret vitenskapelig personale til å styrke sitt internasjonale engasjement og budsjettet for samarbeid med forskere i andre land har økt jevnt. Det har vært en stadig utvidelse av det internasjonale samarbeidet og etter vekstperioden er behovet for å gjøre prioriteringer for en langsiktig strategi aktualisert. Kollegiet ba i den forbindelse om at det i løpet av 1994 ble foretatt en vurdering av organisasjonsstrukturen i UiBs internasjonale innsats. På denne bakgrunn utarbeidet Internasjonalt kontor en oversikt over internasjonal virksomhet ved UiB og trakk opp retningslinjer som er tenkt som en rettesnor for dette arbeidet de neste fire årene. Her blir det påpekt at det er viktig at universitetsledelsen stimulerer til økt innslag av tverrfaglighet i internasjonalt samarbeid. Det framheves også at som følge av at rammebudsjettering ble innført i 1991, er det fakultetene som har det økonomiske og operative hovedansvaret for internasjonalt samarbeid. Internasjonalt kontor vil opprettholde sin koordinerende rolle i arbeidet, men det er uttalt at en eventuell vekst i administrasjonen av internasjonal virksomhet nå må skje ved fakultetene. Både Internasjonalt utvalg og Kollegiet har behandlet policynotatet, og selv om de uttrykte tilfredshet med utviklingen, ønskes forsatt vekst.

Universitetet i Bergen har rettet sin internasjonale virksomhet mot flere områder, deriblant forskningssamarbeid med utviklingsland. Tidligere universitetsdirektør og seinere spesialrådgiver i internasjonale saker Magne

Lerheim hadde gode kontakter til land i Afrika og stor tro på betydningen av internasjonalt forskningssamarbeid som virkemiddel i utviklingsarbeidet. Det påpekes i flere sammenhenger at hans mangeårige innsats har vært viktig for UiBs rolle i utviklingsforskningen. Dette arbeidets plass gjenspeiles ved at samarbeid med utviklingsland er nedfelt som den høyest prioriterte internasjonale fellesoppgaven i U-plan 2000. UiB er også utpekt som knutepunkt i Norgesnettet innen utviklingsforskning. Fire sentra som alle har oppgaver innen utviklingsforskning er knyttet til UiB, og for å koordinere sentrenes innsats i utviklingsforskningen og å bidra til økt tverrfaglighet i miljø- og utviklingsforskningen ble Program for Bærekraftig Utvikling (PBU) startet opp i 1991.

I tillegg har man satt i gang en bred prosess internt for å få fram søknader til EUs 4.rammeprogram for forskning. Det avholdes møter hvor representanter fra EU og lokale folk med erfaring fra EUs 3.rammeprogram møter potensielle framtidige søkere. Det påpekes at dette er nyttige møter slik at nykommere i denne sammenheng kan trekke veksler på den erfaring som er gjort. Det framheves at selv om skriving av søknader til EU-systemet krever godt kjennskap til Brüsseladministrasjonen, er ikke EU-byråkratiet større enn her hjemme, men nye koder og termer må læres. Internasjonalt kontor spiller en sentral pådriverrolle i arbeidet med å få forskere ved UiB med i EU-programmene og har satset mye på å informere om de ulike programmene forskerne kan ta del i. Videre har de bistått i arbeidet med å skrive søknader. Det framheves at man har ambisiøse målsettinger i forhold til EU-forskningen, og det sies at UiB med sine omlag 40 prosjekter knyttet til det tredje rammeprogrammet ligger best an av de norske universitetene. Fra fakultetshold sies det at UiB sentralt har tatt EU-utfordringen alvorlig og gjort denne jobben bra. Ved fakultetene er innsatsen så langt beskjeden på grunn av manglende kapasitet.

Siden slutten av 1970-årene har UiB hatt et eget gjesteforskerprogram for å finansiere utenlandske gjesteforskere i Bergen. Forutsatt at også fakultetene bidrar i finansieringen er målet å øke antall gjesteforskere totalt. Gjesteforskerprogrammet framheves som en viktig ressurs for grunnmiljøene ved universitetet og som et av de viktigste virkemidlene i UiBs internasjonale arbeid.

Etter endringene i Øst-Europa har UiB blitt involvert i flere samarbeidsprogrammer med universiteter der. Samarbeidet med Øst-Europa er ytterligere aktualisert ved at man jobber for å koordinere dette arbeidet i forhold til EU-innsats på området i håp om å bli likeverdige partnere med EU-

landene i reformarbeidet som nå skjer ved universiteter og forskningsinstitusjoner i Øst-Europa. Universitetet i Bergen deltar også i to internasjonale universitetsnettverk, det ene med sete i Bergen.

Universitetet i Trondheim

Til tross for at vitenskapelig ansatte har økt sin internasjonale kontakt og antall faglige avtaler stadig utvides, har ikke UNIT nådd sine målsettinger når det gjelder internasjonalt samarbeid. På spørsmål om det er noen områder som er spesielt prioritert i arbeidet med å utvikle en institusjonspolitikk for forskning, ble blant annet internasjonalisering trukket fram. At internasjonalt arbeid anses som viktig ved UNIT skulle det dermed ikke herske tvil om. Universitetsledelsen sier at når mye av forskningsbevilgningene går til Brüssel ser man det som en stor oppgave å få forskningspenger tilbake til Norge. Et satsingsområde i det internasjonale arbeidet er derfor å komme i sterkere inngrep med EUs forskningsprogrammer og å utnytte de mulighetene som EU gir for finansiering av forskning og utvidet internasjonalt samarbeid. EU-satsingen innebærer et skifte fra et individbasert kontaktnett til et system regulert gjennom rammeavtaler og veldefinerte prosedyrer for deltakelse. En slik dreining i organiseringen av det internasjonale engasjementet krever økt satsing fra universitetsledelsens side. For å møte utfordringene i EU-systemet har Forskningsutvalget holdt orienteringsmøter om EU-forskningen. For at vitenskapelig personale skal komme i gang med søknadsarbeidet om EU-midler driver Utdannings- og forskningsavdelingen i tillegg motiverings- og rådgivningsarbeid overfor fagmiljøene. Man har ønske om å kunne gi reisestøtte til personer som prøver å kople seg opp mot EU-forskning og har lagt inn et budsjettforslag til støtte for slike reiser for å få større handlingsrom i dette arbeidet. I det administrative systemet er det to personer som driver med å tilrettelegge for EU-samarbeid; en på sentralt hold i Utdannings- og forskningsavdelingen ved UNIT og en i NTHs administrasjon.

For å styrke internasjonaliseringsarbeidet på institusjonsnivå nedsatte UNIT en arbeidsgruppe på begynnelsen av 1990-tallet som hadde internasjonalt arbeid som område. Arbeidsgruppen er avviklet, men det har vært jobbet med å utforme en strategi for internasjonalisering. Det har også vært fremmet forslag om å opprette en internasjonal rådgivende komite av mer permanent karakter. Forslaget har fått bred støtte, men man har valgt å utsette det i påvente av en avklaring av "de organisatoriske og strukturelle forhold innen universitetet". Videre har forskningsutvalget en strategibe-

vilgning til fordeling som blant annet har vært øremerket utenlandske gjesteforskere og doktorgradsstudenter som ønsker utenlandsopphold. UNIT har også et program for Øst-Europasamarbeid som primært er ment for å styrke universiteter utenfor Norge.

Som ved andre institusjoner i UoH-sektoren står internasjonalisering i sentrum ved NTH, så også EU-forskningen. NTH har samarbeidsavtaler med en rekke utenlandske institusjoner og arbeider med å omdanne disse til noe mer enn "goodwill"-avtaler uten reelt innhold. NTH har hatt virksomhet innen EUs 3. rammeprogram og styrker nå innsatsen mot det 4. rammeprogrammet for å øke aktiviteten. I arbeidet med EUs rammeprogrammer samarbeider høgskolen med SINTEF og norske industribedrifter. NTHs holdning er at man ikke skal delta i brukerrettede programmer med mindre disse er av interesse for norsk industri. Som et ledd i søknadsprosessen mot EUs 4.rammeprogram har NTHs forskningskomite gjennomført informasjonstiltak mot fagmiljøene. Enkelte fakulteter har i tillegg oppnevnt egne ressurspersoner med erfaringer fra 3.rammeprogram som bistår nye søkermiljøer.

Universitetet i Tromsø

Ved Universitetet i Tromsø framheves det at universitetsforskerne i stor grad er utadvendte og internasjonalt orientert. "Ofte har vi bedre kontakt med internasjonale enn nasjonale miljøer" blir det uttalt. Ved opprettelsen av UiTø i 1968 hadde man gunstigere ordninger for forskningstermin enn de andre universitetene og det sies at det alltid har vært en selvfølge at man reiser utenlands når man har forskningstermin. Ordningen medførte gode internasjonale kontakter og selv om Tromsøs forskningsterminordning i dag ikke avviker særlig fra de andre universitetene, mener man denne tradisjonen fra oppbyggingsfasen har ført til en holdning om at har man undervisningsfri, skal man utenlands. På grunn av endringer i finansieringen fra Forskningsrådets side oppgis det at utenlandsopphold nå blokkeres. På universitetshold oppleves dette problemet som et paradoks: Mens man i Forskningsrådet snakker om behovet for å internasjonalisere norsk forskning, avslås samtidig søknader om reisestøtte. Hvis trenden fortsetter og finansiering av utenlandsopphold tas bort, poengteres det at dette blir en tung bør å bære økonomisk.

Innretningen på sentrale forskningsområder ved UiTø bidrar også til bred internasjonal kontakt. Tema som Arktisk forskning, forskning i Barentsregionen og samisk forskning/urbefolkningsforskning engasjerer

forskere fra mange land og derigjennom etableres bred og tett kontakt mellom universitetsforskerne i Tromsø og beslektede forskningsmiljøer i utlandet.

Videre understrekes det internasjonale elementet i rekrutteringspolitikken. Når stillinger besettes er man opptatt av å rekruttere internasjonalt. Likeledes ønsker man post-doc midler som blant annet kan brukes til å hente inn utenlandske gjesteforskere. Det er også en målsetting at stipendiatene i løpet av rekrutteringsperioden skal ha et opphold ved et forskningsmiljø i et annet land.

UiTø jobber også for å bli med i EUs 4.rammeprogram for forskning. Forskningsavdelingen har hatt opplysningskampanjer om EU og det er også ansatt en forskningskonsulent på ett av instituttene som har spesialansvar for opplysning om EUs 4. rammeprogram i forhold til alle realfaginstituttene. Men man innrømmer at man ikke har kommet særlig langt og at det er behov for en mer offensiv politikk i forhold til EU-programmene. En av respondentene karakteriserer situasjonen slik: "Her kreves det forsering av terskler før vi i det hele tatt blir interessante".

Universitetet i Tromsø har videre fastlagt prinsipper og prioriteringskriterier for internasjonalt samarbeid. Man ser for seg to typer institusjonelle avtaler for internasjonalt samarbeid: For det første avtaler som tar sikte på å fremme UiTøs primære mål som forsknings- og utdanningsinstitusjon og for det andre avtaler hvor UiTø støtter forskning i utenlandske miljøer som arbeider under vanskelige forhold.

3.8 Norgesnettet

Norgesnettet ble lansert som ide i Universitets- og høgskoleutvalgets innstilling "Med viten og vilje" i 1988. Med tanke på å bedre ressursutnyttelsen og å heve kvaliteten i UoH-sektoren foreslo utvalget å utvikle samarbeidet og arbeidsdelingen i sektoren for derigjennom å utvikle en tydeligere fagprofil ved de enkelte lærestedene. Tanken om å etablere Norgesnettet har fått politisk oppslutning og på visse felt eksisterer det allerede et Norgesnett, på andre områder er det i støpeskjeen. Norgesnettet skal omfatte forskning så vel som utdanning og skal i følge UoH-utvalget bygge på to prinsipper: 1) Bygge ut knutepunktfunksjoner og 2) Utvide forbindelseslinjene mellom dem. For å realisere intensjonene bak Norgesnettet er økt samarbeid mellom institusjonene i UoH-sektoren en forutsetning.

Så langt har utdanningsspørsmål vært mest framtredende i arbeidet med Norgesnettet og forskningsspørsmål tilsvarende tonet ned. Men utdannings-

spørsmål er ikke uten relevans for forskningssiden fordi utdanningstilbudet avspeiler forskningsprofilen. Når det gjelder forskningssiden i arbeidet med Norgesnettet står forskerutdanning og rekruttering til forskning sentralt. Universitetet og de vitenskapelige høgskolene er tillagt hovedansvaret for forskerutdanningen. I forskerutdanningen er det inngått samarbeidsavtaler mellom universitetene og høgskolene som kan relateres til Norgesnettet og gi begrepet meningsinnhold. På forskningssiden ellers er Norgesnettet særlig aktuelt med hensyn til infrastruktur som eksempelvis kostbart vitenskapelig utstyr og bibliotekfunksjoner. Forskningssamarbeid på prosjektbasis og utveksling av personale/II-ordninger er andre muligheter.

Universitetsrådet er engasjert i arbeidet med å utforme Norgesnettet gjennom nasjonale fakultetsmøter og fagråd som arbeider med hvilke fagtilbud de ulike lærestedene skal ha. Alle universitetene deltar i disse fora. Universitetsrådet har vært opptatt av å klargjøre rollefordelingen mellom institusjoner i UoH-sektoren. Universitetene er karakterisert av et bredt fagspekter og er opptatt av at universitetene også etter etableringen av Norgesnettet skal beholde den faglige bredden. Den nevnte prorektorutredningen om forskningspolitikk ved universitetene signaliserer en forsiktig holdning når det gjelder den faktiske utformingen av Norgesnettet: "Det er viktig at Norgesnett-ideen utvikles slik at den gir plass for fleksibilitet og mangfold. Det må derfor advares mot for mye formalisering." (s.5). Videre går det fram av utredningen at arbeidet med Norgesnettet fordrer opptrapping av samarbeid med høgskolesektoren. At hele UoH-sektoren vil omfattes av et felles lovverk, tilsier også økt samarbeid på tvers av institusjoner.

Universitetet i Oslo

Arbeidet med å avklare universitetets forståelse av og rolle innenfor Norgesnettet står sentralt ved UiO. Arbeidet på sentralt nivå på universitetet er intensivert fordi man har opplevd det som problematisk at institusjonsnivået i minimal grad er trukket inn i utviklingen av Norgesnettet. Som nevnt har Universitetsrådet og nasjonale fakultetsmøter og fagråd hatt en sentral rolle i prosessen og da særlig i arbeidet med å vurdere fagtilbudet. Men sentralt nivå "ser grunn til å understreke nødvendigheten og viktigheten av at *institusjonen som et* hele også trekkes inn i dette arbeidet, nettopp fordi dette har konsekvenser for institusjonsprofilen, på samme måte som våre spissmiljøer bidrar til å *profilere institusjonen.*" (Notat 17/94 fra universitetsdirektøren)(våre uthevninger). Med andre ord: Man ønsker ikke at utformingen av Norgesnettet skjer uten at sentralt nivå ved universitetet er involvert.

For øvrig er UiO opptatt av *hvem* Norgesnettet eksisterer for. I dette ligger en opplevelse av at behov i høgskolesektoren har hatt forrang i utviklingen av Norgesnettet. Fra universitetshold påpekes det i denne sammenheng at man ikke ønsker å være bundet opp i samarbeidsavtaler som ikke gir rom for andre interessante samarbeidsrelasjoner. Gjennom ulike kompetanseoppbyggende tiltak for ansatte i høgskolesektoren er UiO trukket inn i Norgesnettet, men man vil i tiden framover "legge opp til en helhetlig institusjonspolitisk strategi for samarbeidet, der det må stilles krav om gjensidighet og faglig utbytte for alle som deltar i samarbeidet."(Notat 17/94 fra universitetsdirektøren), og videre "Valg av samarbeidspartnere vil således ha nær sammenheng med den forskningspolitiske profil UiO velger for den neste planperiode." (Notat 24/94 fra forskningsadministrativ avdeling). Med hensyn til hvilke kriterier som skal være bestemmende for at et lærested skal kunne bli definert som et knutepunkt har UiO visse innvendinger. Mens universitetet oppfatter departementet dit hen at man tenker seg et system hvor alle høyskolene har knutepunktfunksjoner, mener UiO at det må stilles krav til faglig nivå og at visse kriterier må være oppfylt for å kunne oppnå status som knutepunktinstitusjon innen et fagfelt. UiO uttrykker derfor behov for å komme sterkere med i planarbeidet og å legge premisser for det videre arbeidet og argumenterer i den sammenheng med at: "Som landets største utdannings- og forskningsinstitusjon har vi en faglig tyngde, bredde og spisskompetanse som tilsier at våre synspunkter bør tillegges vekt." (Notat 24/94 fra Forskningsadministrativ avdeling). Universitetet har også sendt en uttalelse til KUF om UiOs rolle i Norgesnettet. I denne uttalelsen er definering av knutepunktfunksjoner et sentralt tema. Det påpekes at universitetsledelsen har observert en viss knutepunktrivalisering og man anbefaler derfor å tone ned formaliseringen av slike knutepunkt. Samtidig framheves forskerutdanning som et felt som gir Norgesnettet innhold. Arbeids- og ansvarsdeling med hensyn til forskerkurs og veiledning er felt hvor man ser verdien av ideen med å utvikle et Norgesnett.

Forhold omkring UiO og Norgesnettet har blitt drøftet i ulike fora det siste året som i dekanmøte, Kollegiets komite for forskning og forskerutdanning, Kollegiets komite for studie- og utdanningsspørsmål, Kollegierådet og til sist i Kollegiet. Strategisk plan berører også Norgesnettet. I planen framgår det at selv et stort universitet som UiO ikke kan favne alt, og at man derfor "vil bidra til arbeidsdeling og et styrket samarbeid innenfor Norgesnettet" (s.2). I årsplanen for 1995 framgår det at i arbeidet med Norgesnettet

skal UiO i kommende planperiode utarbeide kompetanseprofil for fakultetene.

Utviklingen av Norgesnettet er en sak man følger nøye og betraktes som "en omfattende og viktig forsknings-og utdanningspolitisk sak for UiO." (FA-notat 169/91).

Universitetet i Bergen

Ved UiB er arbeidet med å utvikle Norgesnettet gitt prioritet. Dette gjenspeiler seg i at man har hatt et utvalg knyttet til Norgesnettet for å utdype og konkretisere et Norgesnett for forskning og høyere utdanning. Det er også etablert en egen enhet under Forskningsadministrativ avdeling med ansvar for Norgesnettet. Selv om arbeidet i størst grad har omfattet undervisningssiden, berører det i økende grad også forskning og da særlig forskerutdanningen.

Universitetet i Bergen har ønske om å styrke sin regionale forankring og anser i den sammenheng Norgesnettet som et virkemiddel for å styrke UiB som Vestlandsuniversitetet.

UiB er innstilt på å få til en arbeidsdeling med andre institusjoner innen Norgesnettet og ønsker å bygge opp markerte tyngde- og spesialområder innen de større fagene. Som ved de andre universitetene har man kommet lengst i konkretiseringen av Norgesnettet på forskningssiden når det gjelder forskerutdanning. Våren 1995 forvalter UiB 13 stipend med arbeidsplass ved høgskolene på Sør- og Vestlandet. For å lette tilgangen til obligatorisk doktorgradskurs i vitenskapsteori, har UiB arrangert slike kurs lokalt i høgskolesektoren. Ved Universitetet i Bergen ser man også internasjonal virksomhet som en kommende del av samarbeidet mellom universitet og høgskolesektor. UiB er for øvrig tillagt knutepunktfunksjon i utviklingsforskningen.

Universitetet i Trondheim

Universitetet i Trondheim ser etableringer av Norgesnettet som en stor utfordring og en høyt prioritert oppgave. Som ledd i å konkretisere arbeidet med Norgesnettet er høgskolenes behov for og ønske om samarbeid med UNIT kartlagt.

Universitetet i Trondheim har diskutert og nedfelt premisser for UNITs rolle i Norgesnettet. For det første mener man UNIT må være et udiskutabelt tyngdepunkt innen teknologisk forskning. Man anser at UNITs knutepunktfunksjon her allerede er etablert gjennom det samarbeidet som

eksisterer med ingeniørutdanningsinstitusjoner ellers i landet. Årlig opptas ca 20 prosent av det totale opptaket ved NTH fra de ulike ingeniørhøgskolene. Forutsetningen for dette opptaket er klarlagt gjennom et samarbeid med de berørte institusjoner. Videre gir NTH bistand til sivilingeniørutdanningen i Narvik, og det er også opprettet en samarbeidsavtale med UNIK som medfører at deler at NTH-studiet kan gjennomføres på Kjeller. Videre eksisterer det samarbeidsavtaler med høgskolene i Narvik, Porsgrunn og Stavanger om dr.ing. utdanningen. Avtalene medfører at disse institusjonene fungerer som "fakulteter" ved NTH i relasjon til reglementet for graden. Også på andre områder vil det være aktuelt at UNIT har nasjonalt ansvar; området drama, film og teater har vært nevnt. Videre anser man det som naturlig at UNIT som regionsuniversitetet har et særlig ansvar for samarbeid med høgskolesystemet i Nord- og Sør-Trøndelag.

Universitetet i Tromsø

Arktisk forskning, forskning om urbefolkning og fiskeriforskning er prioriterte områder for Universitetet i Tromsø. Man ser for seg at UiTø i Norgesnettsammenheng vil bli tillagt knutepunktfunksjoner innen disse områdene. Dessuten har medisin en sentral plass i universitetetsmiljøet i Tromsø og man ser for seg at enkelte faggrupper her vil hevde seg godt i en Norgesnettsammenheng.

UiTø har videre fastlagt prinsipper vedrørende inngåelse av samarbeidsavtaler med andre institusjoner.

3.9 Virksomhet utenfor den ordinære strukturen

Universitetene har tradisjonelt organisert virksomheten i en disiplinbasert struktur med instituttene som basisenhet for faglig arbeid. I stadig økende grad har det vokst fram aktiviteter som faller utenfor denne strukturen. For det første har det blitt stadig mer vanlig å innrette forskningen i brede programmer som krever tverrfaglig organisering av virksomheten. Felles for programmer og sentra i universitetets randsone er at fagprofilen ofte går på tvers av disipliner og til forskjell fra instituttene gir de som oftest ikke undervisning. I tillegg har det siden midten av 1980-tallet vært en oppblomstring av forskningsinstitusjoner i tilknytning til universiteter og høgskoler. Disse betegnes ofte som randsoneinstitusjoner og defineres som "institusjoner som har en faglig tilknytning til- og er institusjonelt basert på et samarbeid med et lærested" (Ødegård 1989). Den sterke ekspansjonen vi har vært vitne til i Norge er til dels inspirert av erfaringer fra USA og håp

om at suksesseksempler derfra kan gjenskapes. Etablering av randsone-institusjoner har vært vanlig i utlandet i flere tiår, og utviklingen i Norge samsvarer således med en internasjonal trend.

Myndighetenes forskningspolitikk bygde også opp under utviklingen: I Stortingsmeldingen om forskning som kom midt på 1980-tallet ble det framhevet at man ønsket bedre kontakt og mer samarbeid mellom universitet og omliggende miljøer som både forskningsinstitutter og næringsliv (Stortingsmelding nr. 60, 1984-85). Videre ble det signalisert økt innsats på brede områder som ville kreve tverrfaglig organisering av forskningen. En slik politikk innebærer at forskningsoppgavene vil falle utenfor de tradisjonelle institusjons- og disiplinrammene. Universitetenes bestrebelser på å etablere forskningsprogrammer og randsoneinstitusjoner kan dermed også ses i sammenheng med forskningspolitiske signaler.

Etablering av sentra og programmer har ført til debatt ved universitetene. Spørsmålet om *tilknytningspunkt* for sentra og programmer står sentralt i diskusjonen. Skal virksomheten direkte underlegges Kollegiet eller forankres i et fakultet eller institutt? Arbeidsgiveransvar og arbeidsoppgaver for universitetsforskere som i perioder er knyttet til programmer eller sentra har også vært diskutert; hvordan ivareta undervisnings- og veiledningsoppgaver når ansatte for en periode jobber på et program eller ved et senter?

I tillegg til at universitetene i større grad er engasjert i virksomhet som faller utenfor den ordinære strukturen, kommer universitetenes FoU-bevilgninger til drift i stadig større grad fra eksterne kilder. Universitetene i Bergen og Trondheim hadde i 1993 nærmere 40 prosent ekstern finansiering, mens universitetene i Oslo og Tromsø hadde drøyt 30 prosent ekstern finansiering (FoU-statistikken 1995). Denne utviklingen er ikke ny; fra midten av 70-tallet og framover har omfanget av ekstern finansiert forskning ved universitetene økt (Ødegård 1988). Fra 1982 ble universitetene pålagt av myndighetene å drive denne virksomheten etter visse retningslinjer. Vi vil se hvilke organisatoriske løsninger universitetene har valgt for å håndtere denne type midler.

Universitetenes strategi overfor programmer, sentra og ekstern finansiert virksomhet har dels kommet i forkant og dels underveis som et svar på uforutsette problemer som har oppstått i prosessen. Vi vil nedenfor kort beskrive virksomheten som ikke er plassert innenfor den ordinære strukturen på de enkelte lærestedene med særlig vekt på utformingen av en politikk og retningslinjer for denne aktiviteten.

Universitetet i Oslo

Det er opprettet en rekke randsoneaktiviteter med nær tilknytning til Universitetet i Oslo. Fellestrekket ved disse er at de er ment å være fler- eller tverrfaglige og ha forskning som tyngdepunkt. Randsoneaktiviteter er i og for seg ikke et nytt fenomen ved UiO, men det høye antallet er nytt. Fra midten av 1980-tallet skjøt etableringen av nye randsoneinstitusjoner fart. Fram til denne vekstperioden var krefter i universitetsledelsen skeptiske til slike "utvekster" og man var opptatt av å ha et klart skille mellom hva som falt innenfor og hva som falt utenfor universitetets grenser (Larsen 1990). Sentra og programmer er etablert både innenfor og i randsonen av universitetet. Flere av sentrene og programmene er organisert uten noen formell tilknytning til et fakultet eller institutt, men sorterer derimot direkte under Kollegienivå. Det er tiltakene som er etablert utenfor fakultetsstrukturen som har skapt størst kontroverser. Utviklingen av randsoneaktiviteter har ikke skjedd uten konflikter på universitetet.

Den største fornyelsen og utfordringen i utviklingen av randsoneaktiviteter skjedde ved etableringen av Innovasjonssenteret (IS), Forskningsstiftelsen i Oslo-regionen (FOSFOR) og Forskningsparken. Disse enhetene kan ikke betegnes som programmer eller sentra, men som rammer rundt virksomhet av denne karakter. Vi vil kort beskrive utviklingen av disse enhetene fordi denne historien er av betydning for de retningslinjene som seinere er fastlagt.

Oppbyggingen av randsoneinstitusjoner ved Universitetet i Oslo tok for alvor til da Innovasjonssenteret A/S (IS) ble etablert i 1984. I 1987 ble Forskningsstiftelsen i Oslo-regionen (FOSFOR) stiftet. Mens IS skulle styrke *samarbeidet mellom forskning og industri* og være en formidlingsinstans mellom disse to sektorene, sprang initiativet til FOSFOR ut fra et behov for å skape *samarbeid mellom forskere* i ulike institusjoner i Oslo-regionen. Parallelt med at ideene om å etablere IS og FOSFOR ble lansert, eksisterte forslaget om å bygge en forskningspark i universitetets umiddelbare nærhet. IS gjorde realiseringen av forskningsparken til sin første hovedoppgave, forskningsparken var tenkt som ramme om det planlagte samarbeidet mellom universitet og næringsliv som var IS' opprinnelige formål.

Det oppsto raskt uklarheter og problemer i forholdet mellom UiO og FOSFOR. Problemene var både av økonomisk og styringsmessig karakter. I ettertid har de økonomiske problemene blitt forklart med at Forskningsparken ble planlagt i oppgangstider, men realisert i nedgangstider. Økono-

miske problemer knyttet til Forskningsparken og aktivitetene der medførte problemer for både IS, FOSFOR og UiO og forholdet mellom disse var til tider anstrengt. Ut fra de konflikter som oppsto mellom universitetet og virksomheten i forskningsparken, besluttet UiO å sette i gang en ekstern evaluering av randsoneaktivitetene. Evalueringen munnet ut i klare anbefalinger om endringer i ansvarsdelingen mellom de ulike enhetene og konkluderte med at universitetet manglet en strategi overfor randsoneinstitusjonene og at man burde utvikle en politikk på feltet. I tillegg til en omorganisering av virksomheten i Forskningsparken, resulterte arbeidet i nedleggelse av FOSFOR og overføring av FOSFORs oppgaver til Innovasjonssenteret som igjen ble omdøpt til Forskningsparken.

Men randsoneaktivitetene er som sagt mer enn Forskningsparken, den kan betraktes som rammen rundt det mer konkrete forskningssamarbeidet som kommer til uttrykk i tverrfaglige sentra og programmer. Alle sentra og programmer er heller ikke lokalisert i Forskningsparken. De konflikter og problemer som var beheftet ved Forskningsparken fikk også konsekvenser for aktiviteter utenfor Forskningsparken ved at det ble knyttet negative holdninger og motstand til videre etablering av sentra og programmer.

Sterke motforestillinger og negative reaksjoner mot Forskningsparken og aktivitetene der kom fra ulike kanter av universitetssystemet og avdekket behov for å utarbeide en institusjonspolitikk som ivaretar universitetets behov i denne type virksomhet. Erkjennelsen resulterte i at Kollegiet nedsatte en prosjektgruppe våren 1991 som skulle vurdere organiseringen av tverrfaglig virksomhet ved UiO. Hovedmålet med prosjektet var: "..å utarbeide forslag til en langsiktig institusjonspolitikk som ivaretar Universitetets aktuelle og fremtidige behov for fleksible løsninger når det gjelder organiseringen av sentra og programmer..." (Innstilling fra prosjektgruppen, s.1). Sagt på en annen måte ønsket man å forme en randsonepolitikk slik at UiO kunne bruke sentra og programmer som forskningspolitiske virkemidler. Prosjektet ble forankret i Forskningsadministrativ avdeling. I løpet av 1992 etablerte UiO retningslinjer for universitetets aktivitet i randsonen. Retningslinjene har som mål å få til en bedre forvaltning av de universitetstilknyttede forskningssentra og programmer, og omhandler organisering og drift av sentra og programmer, styrerepresentasjon, ansvarsforhold og evalueringsrutiner for aktivitetene. Av særlig interesse i denne sammenheng kan det nevnes at tiltak som hovedregel skal innpasses i den ordinære strukturen på lavest mulig nivå i universitetsorganisasjonen. Opprettes sentra skal det i første omgang skje for en 5 års periode og før en eventuell forlengelse

vedtas, skal senteret evalueres. Ansvaret for å håndtere disse retningslinjene fra UiOs side er lagt til Forskningsadministrativ avdeling, mens Kollegiet jevnlig blir forelagt statusrapporter og videre planer i Forskningsparken.

Konfliktene rundt sentra og programmer er dempet etter omorganiseringen av aktivitetene i Forskningsparken, men det er fortsatt uenighet om plassering av sentra og programmer: Skal de være organisert direkte under Kollegiet eller være knyttet til et fakultet eller institutt? Bildet av UiOs randsoneenheter preges av at aktivitetene er direkte underlagt Kollegiet (Knain 1994). Talspersoner for at virksomheten bør innpasses på fakultets- eller instituttnivå mener at når aktiviteten blir plassert lenger ned i systemet vil den til forskjell fra direkte Kollegietilknytning, konkurrere og bli vurdert på linje med ordinær aktivitet.

I strategisk plan for 1990-94 pekes det på at Forskningsparken vil spille en sentral rolle i arbeidet med å styrke kontakten med næringslivet samtidig som den er ment å være en aktiv deltaker i den strategisk næringsrettede forskningen. Forskningsparken nevnes også i Strategisk plan for 1995-99 som en viktig samarbeidspartner i arbeidet med å tilrettelegge for omsetning av forskning til produktutvikling.

Som det framgår innledningsvis konsentrerer vi oss ikke bare om programmer og sentra, men også eksternt finansiert virksomhet. For å håndtere stadig økende oppdragsmidler og samordne dette med annen aktivitet ved universitetet samt etterkomme pålegg fra myndighetene, opprettet UiO i 1982 Sekretariatet for eksternt finansiert virksomhet. Da Forskningsadministrativ avdeling ble opprettet i 1989 gikk SEFV inn som en av to seksjoner i den nye avdelingen med forvaltningen av den eksternt finansierte virksomheten som hovedansvarsområde. Seksjonen har praktiske oppgaver i forhold til oppdragsvirksomhet og kontraktsarbeid. Kollegiet har fastsatt eget reglement for behandling av eksterne midler. En såkalt integrert modell ligger til grunn for organiseringen av eksternt finansierte prosjekter ved UiO. Det betyr at man ser denne type virksomhet som en del av den ordinære virksomheten.

I 1989 var eksternt finansiert virksomhet ved Universitetet i Oslo gjenstand for en kollegiemelding. Her ble mål med tilhørende tiltak for virksomheten formulert. Målet var å øke tilførselen av eksterne forskningsmidler. Mål og prinsipper fra behandlingen i 1989 ligger fast, men endringer i kursen er planlagt fordi man ikke har oppnådd målene fra slutten av 1980-tallet.

Universitetet i Bergen

Universitetet i Bergen har bygd opp et organisatorisk apparat som har ansvaret for oppdragsvirksomheten. For det første den såkalte Bergensmodellen som innebærer at oppdragsprosjekter blir integrert i den ordinære virksomheten på instituttnivå. Seinere er UNIFOB etablert med mål om "... å ta vare på og vidareutvikle forskning som fell utanfor den ordinære forskinga". (Årsmelding 1993). I motsetning til de andre universitetene er sentrene ved UiB i hovedsak lagt til et fakultet eller institutt eller til UNIFOB, bare et fåtall enheter er lagt til Kollegienivå (Knain 1994).

Selv om man erkjenner at programmer og sentra har kommet for å bli og stiller seg positiv til et visst innslag av denne type virksomhet, er den store utfordringen å få den ordinære strukturen til å fungere for tverrfaglige felt, sies det. "Hvis man ikke får fakultetene og instituttene til å kunne håndtere tverrfaglige oppgaver så stiller vi på en måte spørsmålstegn ved hele universitetsideen" uttaler en av de intervjuede. I den grad universitetet finner å måtte opprette sentra ønsker man små sentra i form av koordinerende enheter framfor store sentra med egne fagmiljøer. Man ønsker at disse knyttes til et "moderfakultet" selv om virksomheten kan gripe over fakultetsgrensene. UiB er tilbakeholden med å opprette nye sentra fordi det har vist seg vanskelig å få disse knyttet til fakultetsstrukturen, i så måte har programmer vist seg enklere å håndtere. Av den grunn er det på programsiden man ser for seg en eventuell økning og da programmer med en tilhørende forskningskoordinator, men hvor forskerne sitter på instituttene.

Utviklingen av randsoneinstitusjoner i form av sentra og programmer har ikke gått upåaktet hen ved UiB, og for å komme dette i møte er det arrangert temamøte om sentrenes plass i universitetssamfunnet. Her har temaer som forholdet mellom institutt og senter, mellom disipliner og det tverrfaglige og mellom en etablert instituttstruktur og mer løse senterkonstruksjoner, blitt diskutert. Universitetsledelsen er opptatt av å knytte sentrene nærmere institusjonens mål og satsinger og betrakter sentrene som et redskap i en skjerpet konkurranse om forskere og penger. Fra fakultetshold opplyses det at de positive erfaringene med program og sentersatsinger overskygger de negative. Selv om det har vært diskusjoner om ønskeligheten av denne typen institusjoner eller programmer, har man inntrykk av at det er nødvendig at det skjer en rendyrking av virksomheter i visse perioder og at dette på sikt vil styrke kompetansenivået. Den positive holdningen er betinget av at de som har fått denne formen for frikjøp fra undervisningsoppgavene, har tatt med seg veiledningsoppgaver på fakultetet. Ved UiB

diskuteres det om sentrene kan ha en større rolle innen undervisning, ikke at de nødvendigvis skal gi undervisning, men kanskje bør de ha i oppgave å initiere tverrfaglig undervisning innen sitt virkeområde.

Andelen ekstern finansiering har økt relativt sterk ved Universitetet i Bergen det siste tiåret. Organiseringen av oppdragsvirksomheten oppleves som uproblematisk i dag, problemet er at universitetsforskningen er blitt veldig avhengig av ekstern finansiering, sies det. Det framholdes at deltakelse i eksternt finansierte prosjekter er basert på prinsippet om frivillighet fra forskernes side. Det andre prinsippet er at virksomheten skal integreres i instituttenes faglige arbeid. Selv om Universitetet i Bergen har en positiv holdning til oppdragsforskning, understrekes det at prinsippet om offentliggjøring av resultater må gjelde for denne type forskning som for universitetsforskningen for øvrig.

Det opplyses om at selv om eksterne midler UiB rår over kommer fra ulike kilder; næringsliv, forskningsråd, fonds og frivillige organisasjoner, gjør man seg de samme erfaringer med forskjellige typer finansieringskanaler. Kravene fra ulike finansiører er i stor grad like, sies det. Praksisen man kjenner fra forskningsrådssammenheng med sakkyndig behandling og rangering av søknader, følges i stor grad av andre finansieringskilder.

Universitetet i Trondheim

NTH, som seinere er blitt en del av Universitetet i Trondheim, var gjennom etableringen av SINTEF i 1950 tidlig ute med å opprette randsoneinstitusjon. I tillegg til at SINTEF var den første randsoneenheten i UoH-sektoren i Norge, skiller den seg også fra de andre gjennom sin størrelse; SINTEF er desidert størst av norske institusjoner av denne art. SINTEF er NTHs strategiske samarbeidspartner for oppdragsforskning. Samarbeidsformene mellom SINTEF og NTHs fagmiljøer varierer; fra fullt integrert samarbeid til mer ad hoc preget samarbeid. NTH har også samarbeidsavtaler med norske industribedrifter.

I dag finnes det en rekke sentra og programmer ved UNIT. Store deler av program- og senteraktivitet er underlagt Kollegiet, men også ved enhetene og fakultetene er det etablert slike tverr-/flerfaglige institusjoner. AVH-delen av UNIT har organisert en del av sin senter- og programvirksomhet gjennom ALLFORSK (Stiftelsen Allmennvitenskapelig forskning i Trondheim).

Våren 1993 ba universitetsledelsen om å få utarbeidet en utredning om organiseringen av fler- og tverrfaglig virksomhet ved Universitetet i Trondheim. Bakgrunnen for prosjektet var å skaffe til veie informasjon for utarbeidelse av en institusjonspolitikk for fleksibel organisering av denne type virksomhet. Universitetsadministrasjonen gjennomførte utredningsarbeidet som ble sendt til høring i fagmiljøene. På grunnlag av innspill fra enhetene og diskusjon i forskningsutvalget og i Kollegiet, ble framtidig organisering vurdert av Kollegiet høsten 1994. Av retningslinjene framgår det at hovedprinsippet er at nye tiltak bør knyttes organisatorisk på lavest mulig nivå i universitetsorganisasjonen. UNIT arbeider med sikte på å innpasse sentrene i universitetets ordinære organisasjonsstruktur. Muligheten for å organisere virksomheten som et institutt under et fakultet skal spesielt utredes. Før nye sentra og programmer opprettes, vil det bli vurdert om institutter alene eller samlet kan tillegges nye tverr- og flerfaglige oppgaver. Framover vil etablering av programmer og nettverk prioriteres framfor nye sentra. Samtidig er man opptatt av at sentrene i samarbeid med fakulteter og institutter skal kunne utvikle spesielle undervisningstilbud og aktivt gi bidrag til undervisning og veiledning. Videre legges det opp til jevnlige evalueringer av virksomheten.

At det i praksis er vanskelig å innpasse sentra etter retningslinjene viser den nylige vedtatte omorganiseringen av Senter for kvinneforskning. Siden AVH som høgskole vil bli nedlagt fra 1.1.1996 har det vært nødvendig å finne ny tilknytningsform for senteret som så langt har vært knyttet til AVH. I denne saken lyktes man ikke i å følge hovedprinsippet om innpasning på lavest mulig nivå, men har snarere gått motsatt vei: Fra å være underlagt høgskolestyre ved AVH er det vedtatt å knytte Senter for kvinneforskning til Kollegiet fra 1.6.1995. Det viser at selv om man primært ønsker at slike samarbeidstiltak knyttes til den ordinære strukturen, er dette vanskelig fordi temaene spenner bredere og på tvers av faginndelingen ved universitetet.

Ledelsen ved UNIT er positive til sentra og programmer og det sies at "det er behov for slike ting for å få litt dynamikk i systemet" (intervju). Man mener programmer og sentra har vist seg å være fleksible løsninger for problemstillinger som favner flere fagområder. Sentra og programmer betraktes som verktøy for å komme raskt i gang på områder som ikke har en naturlig plass i fakultetsstrukturen. Trass i en positiv holdning, mener man enhetene ikke skal være av permanent karakter. Det er forventet at sentra og programmer er midlertidige løsninger og at man har evnen til å oppløse eller nedlegge når perioden er over. Målsettingen bør være at de på sikt integreres

i fagene, sies det. Likeledes er man opptatt av å finne styringsmekanismer for jevnlig vurdering av sentrene. Men selv om universitetsledelsen i hovedsak er positiv, finnes det kritiske røster i fagmiljøene til sentra. Enkelte er betenkt over utviklingen fordi det har vist seg at universitetet så langt ikke har vært i stand til å avslutte satsinger gjennom avvikling eller videreføring som en del av den ordinære virksomheten. Det kan se ut som om randsoneenheter har kommet for å bli. Siden det er en del støy i fagmiljøene vil man være forsiktig med å etablere nye, men heller satse på andre løsninger.

NTH er generelt motstander av etablering av permanente sentra, og har heller valgt programmer som virkemiddel for å oppnå virksomhet på tvers av organisasjonsstrukturen. Ved NTH har man alternativt muligheten til å innpasse denne type virksomhet gjennom SINTEF framfor å etablere nye sentra.

Når det gjelder eksternt finansiert virksomhet ved Universitetet i Trondheim skjer det aller meste i regi av stiftelsene. Spesielt SINTEF, men også ALLFORSK, er sentrale i denne sammenheng.

Universitetet i Tromsø

På sentralt nivå ved Universitetet i Tromsø finnes fire sentrale sentra; Senter for samiske studier, Senter for miljø- og utviklingsstudier, Roald Amundsen senter for arktisk forskning og Senter for kvinneforskning og kvinner i forskning som ble etablert våren 1995. Men disse er ikke forskningssentra i samme betydning som sentrene ved de andre universitetene. I Tromsø er det ikke knyttet forskerstillinger til sentrene, de er koordinerende organ med kun administrative stillinger. Man mener Universitetet i Tromsø er så lite at det ville være uheldig om forskerne ble trukket ut av sin ordinære stilling for å jobbe ved et forskningssenter for en periode. Oppgavene som er tillagt sentra er å synliggjøre og koordinere forskningen som foregår på instituttene innen det aktuelle problemområde. I tillegg arrangerer de seminarer og symposier samtidig som de jobber for å knytte til seg gjesteforskere innenfor sine respektive felt. På sentralt hold anses løsningen med sentra som administrative overbygninger som vellykket selv om det også har vært konflikter knyttet til sentrene i fagmiljøene.

I forbindelse med et reorganiseringsprosjekt ved UiTø er sentrene nylig evaluert av en intern komite. Evalueringen er sendt til høring. I denne forbindelse har Forskningsutvalget vurdert sentrenes stilling ved UiTø. For det første mener man de har ivaretatt sin forumsfunksjon på en god måte. Det påpekes at målsettinger om å fremme tverrfaglighet er en vanskelig

oppgave, som man ikke kan se sentrene har lyktes i så langt. Flerfaglighet derimot er det flere eksempler på. Vanskeligheter knyttet til nedleggelse av sentra er også et sentralt tema, og det er diskutert om man på sikt bør legge virksomheten administrativt inn under en større enhet, men beholde navnet.

Universitetet i Tromsø har videre inngått en samarbeidsavtale med NORUT-gruppen. NORUT består i dag av fire datterselskaper og selve NORUT er å forstå som en paraplyorganisasjon.

Håndteringen av ekstern finansiert virksomhet ved Universitetet i Tromsø er lagt til økonomiavdelingen. Som ved de andre universitetene har eksternt finansiert virksomhet fått et stadig større omfang ved UiTø. Som et ledd i arbeidet med å få lik saksbehandling og organisasjon av denne type virksomhet, er det utarbeidet reglement for denne aktiviteten.

3.10 Satsingsområder for forskning

Med utvikling av forskningspolitikk ved universitetene vil mange tenke i retning av ambisjoner om å styre forskningens innhold. Har så de ulike universitetene gått inn på en linje som innebærer en styring av hva det skal forskes på ved universitetene? Før vi går inn på temaet, vil vi minne om at faglige prioriteringer alltid har funnet sted ved universitetene gjennom stillingsprioriteringer. Når stillinger opprettes har det alltid vært spørsmål om hva det er viktig for universitetene å ha faglig kompetanse på. Ved at nye stillinger ofte spesifiseres i en bestemt retning sier universitetene noe om hvilke tema det er ønskelig at det drives forskning på. Men satsingsområder for forskning innebærer en bredere innsats enn hva som signaliseres gjennom stillinger enkeltvis. Om ikke betegnelsen satsingsområder brukes ved alle universitetene, har samtlige læresteder i dag pekt ut forskningsområder som man mener det er viktig å prioritere framover og som er ment å profilere institusjonen utad. Hva er så det enkelte universitets satsingsområder og hvordan pekes disse ut?

Universitetet i Oslo

I Strategisk plan for 1990-1994, som er UiOs første plan av denne type, ble det pekt ut utbyggingsområder for forskningsvirksomheten. To typer satsinger ble formulert: Generelle utbyggingsområder og fagspesifikke områder. Forskerutdanning og internasjonalisering som generelle utbyggingsområder og bioteknologi, informasjonsteknologi, kulturfag, materialvitenskap og miljøfag som fagspesifikke utbyggingsområder. I planleggingsarbeidet med påfølgende strategisk plan for perioden 1995-99 oppsum-

merer man med at det har skjedd en betydelig utvikling på alle disse områdene, men at det er vanskelig å vurdere hvilke virkninger prioriteringene har hatt både fordi målene ble formulert i generelle termer og fordi det ikke finnes gode beskrivelser av situasjonen før satsingene ble vedtatt på offisielt hold. I Strategisk plan for 1995-99 gir ikke UiO helt slipp på satsingsområdene fra forrige periode, og grunngir dette med at for å få full avkastning må noe av innsatsen videreføres. Men ikke all videreføring har status som et satsingsområde.

Det understrekes at lansering av kandidater til satsingsområder og utpeking av disse må skje på bakgrunn av en bred og omfattende prosess hvor alle fakultetene deltar. Det gis klart uttrykk for at slike satsinger må velges etter innspill fra fagmiljøene. I tillegg til nært samspill med fakultetene, understrekes nødvendigheten av at satsingene følges opp med midler. Dette er klare forutsetninger for at dette ikke skal bli "tomme" satsinger til utstilling i plandokumenter.

Midlene som skal gå til satsingsområder er ment å utgjøre en liten del av universitetets samlede budsjett. Blant informantene er det enighet om at universitetet må ha tanker om hvor det er viktig å bygge opp aktivitet, men velvilligheten er klart betinget av at satsingsområder er en marginal aktivitet sett i relasjon til universitetets totale budsjett. Derimot uttrykker enkelte en negativ holdning til å etablere sentra i kjølvannet av satsinger, tverrgående programmer er da å foretrekke mener mange, fordi dette styrker samarbeidet på tvers av fagområder i eksisterende universitetsstruktur.

Kollegiets komite for forskning og forskerutdanning har i samråd med Kollegiet formulert kriterier som skal legges til grunn når satsingsområder skal pekes ut. Hvert enkelt forslag til satsingsområde må ikke nødvendigvis score høyt på alle kriteriene, universitetets ledelse tenker seg snarere at satsingsområder kan velges ut fra noe ulike begrunnelser. Det eneste av kriteriene som fungerer som et absolutt minimum er kvalitet. Kollegiet har uttrykt at for å etablere et satsingsområde må de faglige forutsetningene være til stede, hvilket betyr at kvalitetsaspektet må betones. Det framheves også at satsingsområdene må ha klare forankringer i fagmiljøene.

Satsingsområdene ved UiO definert i Strategisk plan for 1990-94 korresponderte med innsatsområder definert på departements- eller forskningsrådshold. Å prioritere de samme innsatsområdene som forskningsbevilgende myndigheter, gjør finansieringen enklere. Men i tillegg til å følge opp felt prioritert av myndighetene, ser man også for seg en noe annerledes strategi:

"Hvis vi skal drive motkonjunkturpolitikk - og det bør vi av og til gjøre - så er det klart det blir mye tyngre for da må vi dra hele lasset selv. Vi ser for oss at vi på noen punkter antagelig kommer til å gjøre det." (intervju).

I den nye strategiske planen for perioden 1995-99, er innsatsfelter for perioden definert. Samtlige er ment å involvere fagmiljøer på tvers av fag og fakultetsgrenser. For kommende planperiode er følgende fire pekt ut: 1) Etikk, 2) Miljøforskning, 3) Menneskebehandlende profesjoner og 4) Kommunikasjon. De to førstnevnte er "gjengangere" fra forrige planperiode, men med til dels nye vinklinger og prioriteringer. Med satsingsområdet "Menneskebehandlende profesjoner" ønsker universitetet å bevisstgjøre både forskere og studenter om de mellommenneskelige sider ved pasient- og klientbehandling. Innen området Kommunikasjon er utfordringen særlig "å stimulere forskning mellom teknologi og kultur- og samfunnsfag." (Strategisk plan 1995-99, s.10).

Satsingsområder er blant det mest kontroversielle i universitetets forskningspolitikk. Det framheves derfor at prosessen forut for utpeking av områder er bred slik at man ender opp med et legitimt resultat. Om det ikke lenger er kontroversielt at UiO har satsingsområder, vil det alltid være kontroversielt hvilke satsingsområder man ender opp med. Eller som en påpeker; hvilke satsinger man *ikke* ender opp med vil være kontroversielt fordi alle ønsker eget fag som satsingsområde.

Universitetet i Bergen

Fra sentralt hold ved Universitetet i Bergen framheves det at et mellomstort universitet som UiB har behov for å ha noen flaggsaker å profilere seg utad med. Mens et stort universitet kan framstå med tyngde i de fleste fag, må små eller middels store universiteter erkjenne at man ikke kan være tunge aktører i alle fag og derfor prioritere visse områder. "Man må finne sitt særpreg og dyrke det fram" sies det i et intervju, og videre at "satsingsområder kommer til i brytningen mellom lokal forankring og internasjonal tyngde." Forutsetningen er at det finnes et godt miljø å satse på og at man ser at UiB har komparative fortrinn og at det er basis for tverrfaglig innsats. Universitetet i Bergen har flere brede satsingsområder. Med utgangspunkt i at marin forskning har stått sterk i Bergensmiljøet er det de siste par årene lagt ned mye arbeid i å få etablert et europeisk laboratorium for marin molekylærbiologi i Bergen. Innsatsen har båret frukter og mot slutten av 1994 ble EUROMARE etablert i Bergen. Utviklingsforskning er et annet

felt UiB i lang tid har satset på og fremdeles satser på. Fra forskningsrådshold ble det for en tid tilbake tatt initiativ til å etablere et program om emigrasjonsforskning. Dette fikk god gjenklang i flere fag ved UiB og inngår som en vesentlig del av satsingen på utviklingsforskning. Arbeidet med næringsrettet forskning er også gitt prioritet ved UiB.

På 1980-tallet pekte myndighetene ut en rekke innsatsområder for forskning. Et par av disse, Ledelse, organisasjon og styring (LOS) og Helse, miljø og levekår (HEMIL), har blitt prioritert i flere fagmiljøer i Bergen. I tillegg er det i begge tilfellene opprettet egne sentra for en mer spesialisert del av innsatsområdene.

Det påpekes at det kreves grundig forarbeide for å få konsensus om slike satsinger, og uansett hvor initiativet skulle komme fra er det viktig at man skaper en prosess hvor basisnivåene har en sentral plass. Når nye felt er blitt lansert har man invitert instituttstyrerne, fakultetsdirektørene, dekaner og forskere innen feltet for å gjennomdrøfte saken og finne ut om det er grunnlag for å gå videre. Erfaringen hittil er at flaggsakene har virket samlende framfor splittende, men det kontroversielle i dette underslås ikke:

> "Det vil alltid være et omdiskutert tema, fordi det alltid vil være slik at de som har en virksomhet som ikke ligger innenfor et satsingsområde vil mene at deres virksomhet er like god, viktig og støtteverdig som andre. Og det er det klart den kan være også. Men det har ikke vært noen veldig stor temperatur rundt dette hos oss, og det er en gryende forståelse etter hvert for at det er nødvendig å satse langsiktig og tungt innenfor brede områder som markerer at her er det viktig for oss å være gode." (intervju)

Universitetet i Trondheim

Ledelsen ved Universitetet i Trondheim oppfatter bruk av innsatsområder som et middel for å profilere institusjonen. Det framheves i denne sammenheng at NTH gir UNIT er klar teknologisk profil som skiller universitetet fra andre norske universiteter. Det understrekes at ledelsens oppgave er å utvikle og styrke det teknisk-naturvitenskapelige tyngdepunktet og samhandlingen mellom disse og andre disipliner. Man ønsker å komme videre i arbeidet med å kople de mer "bløte" disipliner innen humaniora og samfunnsfag opp mot teknologi. I tillegg til at de ulike enhetene har sine satsingsområder, har UNIT også sentrale tverrfaglige satsinger koplet til kollegienivå. UNITs sentrale satsinger er Program for medisinsk teknologi, Norsk-sveitsisk strålelinje, Program for fleksibel utdanning og Program for

anvendt koordineringsteknologi (PAK). Flere av sentrene og programmene ved UNIT har også en faglig innretning i skjæringsflaten mellom teknologi og ett eller flere andre fagområder.

Kollegiets forskningsutvalg startet i 1995 arbeidet med å bygge opp en forskningsstrategisk bevilgning på 6 millioner kroner hvorav 2 millioner kroner skal være til fri fordeling hvert år. Midlene skal brukes til å støtte samarbeid om forskning, forskerutdanning og forskningsformidling og primært støtte tiltak som involverer flere fakulteter.

NTH har i samarbeid med SINTEF de siste fire årene definert det de kaller styrkeområder og det de kaller satsingsområder. I følge strategisk plan var siktemålet å etablere fem styrke- og fem satsingsområder i samarbeid med SINTEF. Dette målet ble nådd i 1994. Styrkeområder er fagmiljøer av topp europeisk klasse hvor NTH er god og hvor intensjonen er fortsatt å være god. Satsingsområder er miljøer og aktiviteter hvor man med ekstra ressursinnsats i en femårsperiode mener man er i stand til å komme opp på samme nivå som styrkeområdene. Disse områdene velges primært ut fra vitenskapelig kvalitet, men man forventer også at de vil kunne hente inn oppdragsmidler på sikt. Faggrupper med slik status får ekstrabevilgninger på 1 million kroner per år i fem år, samtidig som de tilføres ekstra stipendiatstillinger. Selv om styrke- og satsingsområder er viktige, framheves betydningen av NTHs ansvar for grunnforskningen innen et bredt spekter av teknologiområder. Tidligere tildelte NTH også forskningsstrategiske tildelinger ut over "styrke og sats", men disse er redusert på grunn av budsjettsituasjonen de siste årene.

Universitetet i Tromsø

Arktisk forskning og samisk forskning er særlige satsingsområder for Universitetet i Tromsø, likeledes er fiskeriforskning et sentralt felt. Føringer om ansvar for disse områdene lå i grunnlaget for å opprette Universitetet i Tromsø. UiTø har derfor lang tradisjon i å ha satsingsområder og det er heller ingen som setter spørsmålstegn ved disse satsingene. Men informantene påpeker også at selv om man har spesielle forpliktelser i forhold til landsdelen, anser man UiTø for å være et nasjonalt universitet, hvilket innebærer at satsinger også kan tenkes på andre områder. I arbeidet med kommende strategisk plan er satsingsområder et aktuelt tema, og det er planer om tiltak som UiTø ikke nødvendigvis har naturgitte forutsetninger for å drive med. Basal biologisk forskning ved det medisinske fagområdet er et eksempel på et sentralt felt som ikke er knyttet særskilt til landsdelens

forutsetninger eller behov. Det opplyses at strategiske programmer er et tema som diskuteres i fagmiljøene og at man her spør seg hvilken betydning dette vil få for frie prosjekter. Enkelte er motstandere av sentrale satsinger fordi man mener midlene i størst mulig grad bør fordeles til budsjettenhetene, det vil si til instituttene. Sammenlignet med de faglige forpliktelsene UiTø har hatt siden opprettelsen, sies det at satsinger som ikke har noe med lokaliseringen av universitetet å gjøre, vil være mer kontroversielt. Om generelle satsinger sies det:

> "Jeg vil spå bråk for mange av innsatsområdene som kommer hvis de ikke greier å føre dem tilbake til grunnloven for UiTø og vise at her har vi en spesiell forpliktelse til å gjøre noe" (intervju).

I den seinere tid har man blant annet diskutert å styrke kvinneforskningen og Universitetsstyret vedtok på tampen av 1994 å opprette et Senter for kvinneforskning og kvinner i forskning. Universitetet i Tromsø blir da på linje med universitetene i Oslo og Trondheim som allerede har slike sentra. Fra enkelte hold uttales det at tilslutning til å etablere nye satsingsområder er klart avhengig av at det kommer "friske" penger inn i systemet, dersom satsingene skal finansieres over de ordinære budsjettene er man redd dette vil skape konflikt i organisasjonen.

3.11 Kvalitet i forskningen

Kvalitativ god forskning er et overordnet mål for universitetene. Øvrige forskningspolitiske områder kan således ses som virkemidler for å fremme kvalitet i forskningen. Nærliggende eksempler er oppbygging av organisert doktorgradsutdanning og evaluering av forskning som viktige tiltak på institusjonsnivå for å bedre forskningens kvalitet. Organisert doktorgradsutdanning skal bidra til å sikre kvalifisert personell og topp kompetanse, mens evalueringer er ment å gi "økt innsikt i egen aktivitet og dermed mulighet til å forbedre den." (Årsplan for Universitetet i Oslo 1993, s.15). Gjennom Universitetsrådet har universitetene signalisert at de ønsker å videreutvikle sine kvalitetssikringsmekanismer og at de gjerne ser Forskningsrådet som deltaker i dette arbeidet. Siste stortingsmelding om forskning (St.meld.nr. 36, 1992-93) vier et eget kapittel til kvalitetsproblematikk, hvilket viser at det ikke bare er universitetene som fokuserer på kvalitet.

Her vil vi fokusere på hvordan universitetene mer direkte forholder seg til kvalitetsproblematikk: Har universitetene formaliserte interne be-

lønnings- og sanksjonssystemer for henholdsvis god og dårlig forskning på institusjonsnivå? Mens de forskningspolitiske områdene som så langt er beskrevet settes i verk med tanke på å stimulere framtidig forskning i riktig retning, er vi her opptatt av *om* og *hvordan* universitetene reagerer på forskningsarbeider når de allerede foreligger.

Universitetet i Oslo

Kvalitet i forskningen er et tema som diskuteres ved UiO og man er opptatt av at også institusjonen har et ansvar for forskningens kvalitet. Kvalitetssikring av forskningen er ikke et nytt tema i universitetssammenheng, men som det ble uttalt i intervju:

> "...det har fått nye dimensjoner. For å si det enkelt: Tidligere var arbeidet med kvalitetssikring veldig mye et arbeid som var rettet inn mot tilsettinger og gradstildelinger, altså doktorgrader. Det er grundige evalueringer i sånne sammenhenger. Men når det først var gjort, abdiserte universitetet stort sett. Og så var det den evalueringen som skjedde når du forsøkte å publisere, men dette lå utenfor universitetet selv. Det som har kommet til som et nytt element er at universitetene engasjerer seg på en bredere basis, ut over gradstildelinger og tilsettinger."

En institusjonspolitikk for kvalitet i forskningen betyr at man må forholde seg til god så vel som dårlig forskning. I Strategisk plan for Universitetet i Oslo for perioden 1990-94 heter det at: "Kvalitet i forskningen er det fremste mål for forskningen ved universitetet. Ved alle fakulteter ønsker vi å ha faglige spissmiljøer av internasjonal klasse" (Strategisk plan 1990-94, s.9). Dette følges opp i neste strategiske plan hvor betydning av kvalitet markeres på følgende måte: "I lengden er det neppe noen annen enkeltfaktor som har så stor betydning for et universitet som kvaliteten på den forskningsinnsats fagmiljøene yter." (Strategisk plan 1995-99, s.8). Men man er også opptatt av å gå ett skritt videre: Ikke bare formulere mål, men også peke ut virkemidler, dvs. spørsmålet om hvordan UiO konkret skal forholde seg til sterke og svake forskningsmiljøer. For å fremme kvalitet nevnes virkemidler som sterkere faglig lederskap, forskningsterminer og premiering av god forskningsinnsats.

Rektor ved UiO har i et intervju uttalt at universitetet må ha en forskningspolitikk som "framelsker den gode forskning" (Uniforum 1/94). Man er enig i at fremragende forskning skal stimuleres gjennom belønning og det

er satt av midler til å honorere kvalitativ god forskning ved å etablere en forskningspris ved Universitetet i Oslo. Prisen som ble delt ut for første gang i 1994 er på 1,5 millioner kroner fordelt over tre år og skal benyttes til forskning eller tiltak som kan styrke det aktuelle forskningsmiljøet. Prisen skal deles ut hvert år innenfor to alternerende klasser: En klasse for humaniora, teologi, samfunnsvitenskap og rettsvitenskap og en annen for matematisk-naturvitenskapelige og medisinske fag. Etter nominasjon fra fakulteter, institutter eller grupper vitenskapelig ansatte ved universitetet og påfølgende innstilling fra et eget utvalg oppnevnt av rektor, tildeles prisen av Det akademiske kollegium.

Forskningsprisen er første skritt i retning av å utvikle en politikk i forhold til kvalitet. Men UiO har også ambisjoner om å ha en politikk overfor mindre gode forskningsmiljøer og forskere. Kollegiet er innstilt på at det er et institusjonelt ansvar å forholde seg til forskning av lav standard, men innrømmer at det er vanskelig å finne riktige reaksjonsmåter overfor dårlige forskningsmiljøer og enkeltforskere. I Strategisk plan for 1995-99 følges dette opp: "Å ta kvalitet alvorlig innebærer også en forpliktelse til å reagere på kvalitetssvikt" og videre heter det i planen at "Universitetet vil i planperioden ta skritt for å styrke sin evne til å oppdage og reagere konstruktivt på kvalitetssvikt" (s.8). Flere aktuelle virkemidler diskuteres: For enkeltpersoner som ikke fungerer er det mulig at sterkere faglig ledelse kan ha positiv effekt. En annen mulighet er å overføre medarbeidere til andre arbeidsoppgaver. Når det gjelder hele miljøer som viser sviktende faglig nivå kan to motsatte strategier tenkes: For det første kutt i bevilgningene som reaksjon på dårlig forskning, noe som på sikt kan bety avvikling av fagmiljøet. Den motsatte strategien er å støtte miljøene ved økte bevilgninger eller økt veiledning. Gode gjesteforskere er et annet virkemiddel som kan anspore til økt innsats. Universitetet står her altså overfor valget mellom en avviklingsstrategi eller oppbyggingsstrategi.

Universitetet i Bergen

Kollegiet ved UiB har flere ganger påpekt behovet for en samlet vurdering og plan for kvalitetssikring av den vitenskapelige virksomheten. Aktuelle spørsmål har vært på hvilken måte kvalitetssikringsarbeidet best kan ivaretas. Det er nedsatt et eget utvalg som blant annet har som oppgave å vurdere hvordan UiBs arbeid med kvalitetssutvikling kan ivaretas, utarbeide kriterier og prosedyrer i denne sammenheng, samt komme med forslag til et helhetlig kvalitetsprogram for UiB.

Forskningspris har vært oppe til diskusjon ved Universitetet i Bergen uten at det så langt er etablert noen intern pris. Holdningen til dette kan illustreres ved følgende utsagn: "Det er et sånt felt der folk generelt er enige om at det ville være bra, men som ingen har brent så veldig mye for" (intervju). Man har vært mer opptatt av å stimulere miljøene til kontinuerlig egenvurdering og at fakultetene ser sin totale virksomhet under ett, og legger forholdene til rette for at også Kollegiet på grunnlag av dette kan ta et ansvar for situasjonen totalt sett.

Universitetet i Trondheim

I ledelsen ved Universitetet i Trondheim framheves det at man ønsker større bevissthet om det å sette standarder for kvalitet i forskningen og at det er på kvalitet i forskningen universitetene må profilere seg. Hittil har man på institusjonsnivå ikke kommet langt når det gjelder å utvikle en politikk for kvalitet i forskningen ved UNIT, tilsvarende er det heller ikke etablert noen forskningspris.

NTH ønsker i høyere grad å fokusere på kvalitet framover og i forskningsplanen som skal fremmes i 1996 vil kvalitetsfremmende strategier og tiltak bli vektlagt. For å fremme kvalitet benyttes eksempelvis utenlandske opponenter ved alle doktordisputaser for å forankre forskerutdanningen på et internasjonalt nivå. NTH har som tidligere omtalt fem styrkeområder, dvs. områder at topp europeisk standard. Disse styrkeområdene gjenspeiler områder med høy vitenskapelig kvalitet. Vitenskapelig publisering og gjennomslag i EUs 4. rammeprogram er også viktige mål for kvalitet ved NTH. I tillegg understrekes det at en like viktig indikator for kvaliteten på virksomheten ved NTH er i hvilken grad kandidatene og forskningen er interessant for norsk næringsliv. For å belønne kvalitet for rekrutter har NTH i samarbeid med ESSO etablert to forskningspriser for stipendiater knyttet til dr.ing.studiet. Prisene gis for henholdsvis grunnforskning og anvendt forskning.

Universitetet i Tromsø

Forskningsutvalget ved Universitetet i Tromsø arbeidet i 1994 med å få etablert en forskningspris på 100 000 kroner til en yngre forsker ved universitetet. På nyåret 1995 behandlet Universitetsstyret saken og vedtok å dele ut den foreslåtte forskningsprisen, men reduserte beløpet til 50 000 kroner. Forskningsavdelingen har etter mønster av UiO utarbeidet forslag til retningslinjer for tildeling av forskningsprisen. Prisen skal deles ut årlig og

alternere mellom to klasser; humaniora, samfunnsvitenskap og rettsvitenskap utgjør den ene klassen, naturvitenskapelige og medisinske fag den andre. Prisen skal deles ut av Universitetsstyret etter innstilling fra et eget utvalg og i nominasjonen skal det legges vekt på publisering i internasjonale fagtidsskrifter.

Begrunnelsen for å dele ut en forskningspris er å øke oppmerksomheten om forskningen ved universitetet. UiTø har allerede både undervisningspris og likestillingspris og det sies at dersom priser signaliserer hva som er viktig, så hører en forskningspris med. Det å gi prisen til en yngre forsker er for å belønne en som har vist gode takter og spore til videre innsats. Prisen skal gå til forskningsformål og er ikke ment som privat belønning. Det var relativ stor uenighet ved Universitetet i Tromsø om å opprette en forskningspris. Motstanderne mente blant annet at Universitetet i Tromsø er for lite til å ha en egen forskningspris. Først når det ble foreslått å gi prisen til en yngre forsker, sluttet skeptikerne opp om ideen.

Før myndighetene begynte å belønne universitetene for avlagte doktorgrader og hovedfagseksamener, satte UiTø av midler på budsjettet for å belønne fagmiljøer ut fra antall doktorgrader og eksternt finansierte stipendiater. Ordningen grunngis med at de som produserer doktorgrader og har eksternt finansierte stipendiater, er gode miljøer som fortjener belønning.

Tiltak overfor dårlige forskere og forskningsmiljøer har også vært diskutert uten at konkrete tiltak er iverksatt. At sanksjonering oppleves som langt vanskeligere kan følgende uttalelse illustrere: "Vi har ikke lagt det til side, men vi har ikke følt at vi har kommet ut med så gode løsninger at vi vil ta dem i bruk". Men det påpekes at det skjer en indirekte straff ved at belønningene belaster basisbudsjettet og de som ikke blir honorert totalt får mindre å rutte med. Er ikke forskningsprosjektet godt vil det ikke nå opp i konkurransen om midler og vil dermed lide en stille død, sies det. Åremålsansettelser nevnes som et mulig virkemiddel i arbeidet med å styrke kvaliteten, men dette er ikke drøftet offisielt.

Universitetsledelsen har også vært opptatt av å legge til rette for å heve kvaliteten på grupper ansatte. Med dette menes å bidra til at de som ikke har førsteamanuensiskompetanse skal gis mulighet til å kvalifisere seg. Det påpekes i et intervju at: "Når man endrer ansettelseskravene er det viktig å finne ut hva man skal gjøre med dem som ikke ville kvalifisere til ansettelse i dag". Dette er et problem det jobbes med og man tenker seg her ordninger som gir amanuenser ekstra undervisningsfri og ekstra veiledning for å kvalifisere seg.

4 Universitetene som forskningspolitiske aktører

4.1 Innledning

En institusjonspolitikk for forskningsvirksomheten ved universitetene innebærer at universitetene har evne til å opptre samlet utad. Videre fordrer en slik politikk universitetsforskningspolitikere. Her retter vi søkelyset mot *hvem* som skal utforme forskningspolitikken ved universitetene og hvem som kan opptre som forskningspolitikere på vegne av institusjonene. Videre spør vi hvordan forholdet mellom universitetene som forskningsutførende enheter versus universitetene som forskningspolitiske aktører oppfattes, for til slutt å se på ambisjonsnivået for universitetenes forskningspolitiske engasjement.

4.2 Forskningspolitikere ved universitetene

En institusjonspolitikk for forskningssiden av universitetenes virksomhet medfører behov for institusjonspolitikere. Med dette som utgangspunkt stiller vi følgende spørsmål: Hvordan tenker man seg at forskningspolitikken skal utformes? Hvem skal være universitetenes stemmer i forskningspolitikken? Hva med administrasjonens rolle i forhold til kollegiale organ? Og hva med forholdet mellom "offisielle" og "uofisielle" aktører, det vil si hvordan tenker man seg forholdet til enkeltpersoner ved universitetet som engasjerer seg i den forskningspolitiske debatt, men som ikke har noen verv internt i organisasjonen? Skal de "offisielle" aktørene framheves og ønsker man at dette skjer ved at de "uoffisielle" toner ned sin virksomhet? Bakgrunnen for å stille dette spørsmålet er at det er mange forskningspolitiske aktører blant personalet ved universitetene, men disse har bare i begrenset grad vært universitetenes offisielle representanter.

En uttalelse i et intervju med universitetsdirektøren ved Universitetet i Oslo om forholdet mellom institusjon og enkeltpersoner kan illustrere dilemmaet universitetet står ovenfor når det gjelder spørsmålet om hvem som skal kunne snakke på universitetenes vegne:

> "Det er helt klart at universitetet må være en åpen institusjon med mange kontakter til omverden. Men denne åpenheten kan noen ganger føre til at det er vanskelig for utenforstående å skille mellom de som opptrer som enkeltpersoner og de som taler på hele universitetets veg-

ne. Derfor ønsker vi å nå å etablere klarere kommunikasjonsrutiner i forhold til for eksempel departement og myndigheter. Jeg tror det vil virke ryddig og klargjørende for alle parter om vi går inn for å bruke de offisielle kanalene for kontakt."

Det framheves i intervjuene at åpen debatt er en del av universitetets liv og at det alltid vil være enkeltpersoner som engasjerer seg i forskningspolitiske saker. Forskere uten spesielle verv vil kunne operere fritt og slik skal det også være, debatt er "både ønskelig og nødvendig" sies det. Forskningspolitisk engasjement anses som en god ting og man tar avstand fra en sentral regi av feltet. Fra ledelsens ståsted innrømmes likevel at man ikke er like glad over alle initiativ og innspill som blir lansert, og at soloutspill kan være litt frustrerende og skaper også av og til problemer i arbeidet med å etablere en institusjonspolitikk. På den andre siden understrekes det at man ikke ser det som ledelsens oppgave å sensurere slik virksomhet.

I arbeidet med å utvikle en forskningspolitikk er man opptatt av å styrke institusjonsnivået, men innser at dette er tungt fordi mange krefter i universitetssystemet trekker i motsatt retning. "I den tunge fakultetsstrukturen er det en tendens til å virke utover, det er ikke så mange integrerende krefter i universitetssystemet" sies det i et intervju. Men det påpekes at det er viktig at universitetet framstår som en institusjon med indre samhold og at kreftene som trekker sammen balanserer kreftene som trekker hver for seg.

Selv om holdningen er at alle må få hevde sitt syn i den forskningspolitiske debatt, er det ikke dermed sagt at alle universitetsansatte kan tale på universitetets vegne. Organer med mer systematisk ansvar for å målbære universitetenes forskningspolitikk framheves som en nødvendighet, og det er enighet om at forskningspolitikk er et ansvar for den valgte ledelsen. Hvem i den valgte ledelsen som skal tale på institusjonens vegne vil variere avhengig av type sak, men det framheves at det er viktig at rektoratet uttaler seg i store og overordnede saker. De ulike universitetene har noe ulik tradisjon for universitetsdirektørens rolle som talsperson for institusjonen. De seinere års desentralisering ved universitetene bidrar til at også dekanene anses som viktige i denne sammenheng. Ved Universitetet i Trondheim framheves det fra sentralt hold at NTH må kunne snakke med en distinkt stemme i forskningspolitiske spørsmål. Selv om rektorene vil være sentrale i forskningspolitiske saker, er prorektorene tillagt et spesielt ansvar for forskningspolitikk og vil ofte være de som uttaler seg. Den forskningspolitiske kapasiteten på sentralt nivå er også styrket ved at prorektorvervet ved flere universiteter er omgjort til heltidsengasjement. Styrking av institutt-

lederrollen står på flere av universitetenes programmer (jf.3.6) og man regner derfor med at deres posisjon også i denne sammenheng vil bli viktigere framover. Siden Universitetet i Tromsø ikke har den tradisjonelle fakultetsstrukturen, påpekes det i intervjuer her at instituttstyrerne og lederne av de lokale forskningsutvalgene er viktige som forskningspolitiske talspersoner. Universitetene i Tromsø, Oslo og Trondheim har etablert egne forskningsutvalg (jf.5.2) og man ser for seg at disse på sikt vil bli sentrale i det forskningspolitiske arbeidet selv om utvalgene i første rekke har en rådgivende funksjon. Siden fakultetene/instituttene er representert i forskningsutvalgene men ikke i Kollegiet, sikrer behandling i forskningsutvalgene kontakt til forskningsmiljøene. Men det framheves at større og prinsipielle saker fremdeles bør gå til øverste nivå. Gråsoner med hensyn til hvor en sak skal plasseres vil alltid eksistere, men det understrekes at det hører med til en institusjonspolitikk at det bør være en noenlunde klar forståelse av hva som er fakultetenes områder og hva som er en universitetssak. Problemer med å plassere ansvaret framstår ikke som stort, men det er behov for en spesifisering av kjøreregelene, sies det.

Selv om det administrative element ved de forskningsadministrative enhetene ved universitetene framheves, er det ikke dermed sagt at disse ikke kan snakke på universitetenes vegne i forskningspolitiske spørsmål. Direktørene/lederne av avdelingene opptrer ikke sjelden på universitetets vegne utad, for eksempel er de ofte universitetenes representanter i forhandlinger med eksterne parter. Men det understrekes at administrasjonen må opptre innenfor rammer lagt av Kollegiet og rektoratet og at forskningspolitikk i første rekke er et domene for valgt ledelse og at de store linjene trekkes opp herfra. Men innen fastlagte rammer mener de fleste at forskningsadministrasjonen spiller en viktig rolle. Blant andre er nok forskningsadministrasjonen uønsket som aktør i denne sammenheng, det er en viss frykt i fagmiljøene for at forskningsadministrasjonen skal få for stor innflytelse og bli for mye politikere.

De intervjuede er samstemmige i at valgt ledelse tillegges et spesialansvar med hensyn til å uttale seg på institusjonens vegne i forskningspolitiske saker, men framhever likevel viktigheten av at valgt ledelse har et system for å fange opp strømninger fra institutt- og fakultetsnivå. En av de intervjuede sier det slik: "Det er klart at man ikke kan overlate dette til enkeltpersoner, mange forskere har jo sine kjepphester. Forskningspolitikken må siles ut på en måte, men da er det viktig å få med seg hva som rører seg på grunnplanet." Ved alle universitetene påpekes det at god kontakt til instituttene i

disse spørsmålene er helt avgjørende fordi det er her forskningen foregår. I selve utformingen av politikken er alle som er ansatt i vitenskapelig stilling meningsberettiget og man ønsker bred deltakelse fra hele det vitenskapelige personalet. Ved Universitetet i Oslo framkommer det tvil om et stort universitet som UiO kan drive en forskningspolitikk på konkrete områder; det stilles spørsmål ved om avstanden blir for stor mellom miljøene og toppledelsen. Skal man lykkes i å utforme en felles forskningspolitikk er et godt samspill mellom ledelse og de miljøene som står for forskningen en forutsetning, sies det. Videre påpekes det at siden Kollegiet er lite og dekanene ikke lenger har fast plass i det øverste styringsorganet, er det nødvendig med andre ordninger for å få kontakt nedover i systemet. Regelmessige møter mellom dekanene og ledelsen ved UiO er innført for å øke kommunikasjonen mellom sentralt nivå og fakultetene.

Selv om bred deltakelse og åpenhet vektlegges i utformingen av politikken, framheves det at ansvaret for det mer utadrettede forskningspolitiske arbeidet til syvende og sist ligger på Kollegienivå/styrenivå.

4.3 Universitetene som forskningsutførende versus forskningspolitisk aktør

Mange vil mene at universitetenes størrelse som forskningsutførende aktører tilsier at de bør stå sentralt i forskningspolitiske beslutningsprosesser. Her retter vi søkelyset på hvordan forholdet mellom universitetenes størrelse i forskningssystemet og det gjennomslag universitetene har hatt som premissgiver i forskningspolitiske beslutninger, oppleves ved universitetene.

I hovedsak gir informantene uttrykk for at det er et misforhold mellom den tyngde universitetene har som forskningsaktør og det gjennomslag universitetene har hatt i forskningspolitiske beslutninger. Forholdet mellom forskningsaktiviteten og forskningspolitisk tyngde er forrykket, sies det, hvilket nødvendiggjør økt forskningspolitiske engasjement for å utøve den rollen man mener universitetene har legitim rett til ut fra tyngde og kvalitet.

Selv om de fleste er enige i at universitetene ut fra størrelse bør være mer aktive og premissgivende enn hva som til nå har vært tilfelle, framholder enkelte at det må skilles mellom ulike typer politisk gjennomslagskraft. Mens man opplever at universitetene har stor innflytelse i generelle forskningspolitiske debatter og i slike sammenhenger får betydelig gehør for sine synspunkter, er problemet å få gjennomslag i forhold til konkrete bevilgninger. Man opplever at behovene for grunnforskning og grunnleggende kunnskapsutvikling framheves i forskningspolitiske dokumenter

som stortingsmedlinger om forskning, men når det kommer til prioritering av midler synes det som om det er de industrinære og anvendte problemstillingene som slår igjennom. Ressurstildelingen gir det hele en annen vinkling enn de forskningspolitiske signalene, sies det. Om denne situasjonen uttrykker en av respondentene:

> "Hvis jeg skulle spissformulere det så ville jeg si at det er slik at vi har sterkt gjennomslag på makroplan, altså på doktrineplanet, men taper når vi kommer ut til de konkrete allokeringene. Vi får et misforhold mellom prinsipp-plan og mikroplan."

Som nevnt gir respondentene uttrykk for at universitetene ikke blir tilstrekkelig hørt, men det framkommer ulike oppfatninger om årsakene til dette forholdet. Flere påpeker at situasjonen med eget grunnforskningsråd betydde større innflytelse. Om betydningen av forskningsrådsstrukturen sies det:

> NAVF og universitetene spilte på samme bane og spilte veldig mye på lag, samtidig som de identifiserte seg veldig sterkt med hverandre. Så universitetene følte at de hadde en medspiller og talsperson gjennom NAVF. Men det er klart at situasjonen er en annen nå fordi Forskningsrådet skal ivareta oppgaver som universitetene ikke ser som sine oppgaver".

Noen framhever at universitetene gjennom den brede representasjonen i det tidligere NAVF har vært premissgivere, men at ny forskningsrådsstruktur med dempet faginnslag gir mindre innflytelse for universitetene via denne kanalen. Andre framhever at siden representasjon i forskningsrådssammenheng ikke har vært sentralisert men foregått på individuell basis, har ikke universitetene som sådan hatt særlig innflytelse verken i ny eller gammel forskningsrådsstruktur. Det påpekes også at Forskningsrådet har urimelig stor påvirkning og at "Forskningsrådet som er vår tjener, lett blir vår herre". Andre igjen nevner at veksten i instituttsektoren har fratatt universitetene noe av rollen som sterk premissgiver i forskningspolitikken, og at dette har skjedd fordi den sterke studentveksten har tatt oppmerksomheten bort fra forskningen ved universitetene.

Blir ikke universitetene hørt i forskningspolitiske beslutninger, må universitetene selv ta ansvaret mener andre, og sier at interessen for forskningspolitikk ved universitetene ikke har vært stor nok. Det framholdes at universitetene ikke har vært flinke nok til å fremme noen enhetlig politikk

og dermed har tapt terreng i forhold til instituttsektoren og næringslivet som man mener i større grad har klart å samle seg om noen punkter. Andre påpeker at universitetene må bli flinkere til å bruke sitt felles organ Universitetetsrådet inn mot departement og forskningsråd. Universitetene må hevde seg som institusjoner, ikke bare som enkeltforskere/-miljøer, sies det. Klarer universitetene å prioritere internt tror man det blir lettere å argumentere og legitimere universitetsforskningens behov og dermed nå fram i beslutningsprosessen.

4.4 Forskningspolitiske ambisjoner - høringsinstans eller premissleverandør?

Hvilke ambisjoner har universitetene for sitt forskningspolitiske engasjement? Hvilken rolle ser man for seg at universitetene skal ha i den nasjonale forskningspolitikken? Ønsker man en forskningspolitikk av beredskapshensyn når saker kommer fra departementene og Norges forskningsråd, eller ser man for seg en mer offensiv holdning hvor universitetene til dels setter dagsorden for den forskningspolitiske debatt?

Samtlige uttrykker at de er tilhengere av at universitetene gjennom sin forskningspolitikk skal være med på å sette dagsorden for forskningsdebatten mer generelt. Om denne strategien sier en: "Økt forskningspolitisk engasjement kan ses som et uttrykk for at man ønsker å samle kreftene og være i forkant framfor å få ett eller annet trukket ned over hodet" (intervju). Man ser også for seg at en offensiv holdning vil kunne bidra til å svekke motviljen som finnes i deler av det vitenskapelige personalet mot å utvikle en universitetspolitikk for forskning. Det hevdes at dersom man gjennom et økt forskningspolitisk engasjement ikke føler man er styrt fra eksternt hold men snarere er med på å styre, vil oppslutningen om å utvikle en forskningspolitikk øke. Siktemålet er at universitetene ikke bare skal være reaktive, men også aktive med hensyn til å lansere innspill overfor andre forskningspolitiske aktører. Flere mener ambisjonsnivået bør økes og da ikke bare i forhold til utmeisling av forskningsprogrammer i regi av Forskningsrådet, men at universitetene også må være aktive i forhold til arbeids- og lønnsbetingelser og penger til drift og utstyr ved universitetene. Det framheves videre at universitetenes forskningspolitikk må bedre universitetenes evne til å argumentere for forskningen slik at bevilgningene over statsbudsjettet ikke bare er knyttet til antall studenter, men også til forskningen.

Selv om man mener det er viktig å være med på å forme den nasjonale forskningspolitikken, underslås heller ikke behovet for å ha en forsknings-

politikk av beredskapshensyn, for eksempel med tanke på å ha evnen til å utnytte føringer som kommer utenfra. Man tenker seg at forskningspolitikken ved universitetene må ha begge siktemålene for øye gjennom både å bidra til å legge premissene for den forskningspolitiske debatt, samtidig som man innser at svarberedskap er viktig. Det framheves at det må være et samspill mellom initiativ som blir tatt fra universitetets side og forskningspolitiske utfordringer som kanaliseres gjennom departement og forskningsråd.

5 Intern struktur

5.1 Innledning

Prosessene med å utvikle en institusjonspolitikk for forskning og å opprette nye institusjonelle enheter er tett sammenvevde, og et kort riss av framveksten av endringer av mer strukturell art hører derfor med i en kartlegging av universitetenes forskningspolitikk. Både kollegiale organ og administrative ordninger for universitetsforskningen vil bli belyst. Først ser vi på universitetenes kollegiale utvalg for hele eller deler av forskningsvirksomheten, dernest vil universitetenes forskningsadministrative ordninger bli satt under lupen.

5.2 Forskningsutvalg

Forslaget om å opprette forskerakademier ble i norsk sammenheng først lansert i Universitets- og høyskoleutvalgets innstilling "Med viten og vilje" fra 1988. For å møte utfordringer knyttet til rekruttering til forskning (jf. 3.4) ble ideen om en mer organisert og strukturert forskerutdanning i form av Forskerakademier lansert i utvalgets innstilling. Etter mønster av amerikanske "graduate schools" var Forskerakademiene tenkt som en egen studie- og forskningsadministrasjon for studier fra og med hovedfagsnivå. Det nye organisatoriske innslaget skulle blant annet ha ansvar for planlegging og organisering av forskerutdanningen og for tiltak for doktorgradsstudenter av tverrfaglig karakter. Dette innspillet betyr ikke at temaet forskerrekruttering på dette tidspunktet var nytt for universitetene, men ansvaret for doktorgrader var i hovedsak lagt til grunnenhetene. Men et slikt desentralisert ansvar medfører nødvendigvis ulike løsninger i ulike fagområder. Det ble opplevd som problematisk at doktorgradsutdanningen varierte fra fag til fag, og for å løse samordningsbehovet var det nødvendig at ansvar også ble plassert på institusjonsnivå.

Regjeringen tok opp denne hansken i den neste forskningsmeldingen og ideen om å opprette forskerakademier som en organisatorisk ramme rundt forskerutdanningen ble foreslått realisert (St.meld.nr. 28, 1988-89). I sin behandling av forskningsmeldingen sluttet Stortinget seg til forslaget. Forskerakademiene ble betraktet som svar på behovet for å samordne forskerutdanningen.

Har så forslaget om forskerakademier ved universitetene blitt realisert? Både ja og nei. Ja, fordi alle universitetene har etablert en fast organisatorisk

ramme rundt forskerutdanningen i form av permanente utvalg. Nei, fordi enhetene bare tar opp i seg noen av de oppgavene som ble beskrevet i U&H-utvalgets innstilling og i den påfølgende forskningsmeldingen. Universitetsrådets forskerutdanningsutvalg har foretatt en analyse av forskerakademiene i Norge. Av utvalgets rapport går det fram at: "Alle institusjonene har etablert nye organer som synliggjør ansvar og oppgaver innenfor den organiserte forskerutdanningen på en helt annen måte enn for bare få år siden." Men utvalget er samstemmig i at begrepet forskerakademier ut fra vanlig språkbruk og det innhold som opprinnelig ble tillagt forskerakademiene, ikke er berettiget i norsk sammenheng. Benevnelsen "akademi" innebærer at det etableres en selvstendig institusjon, noe som ikke har skjedd ved norske universiteter. I følge rapporten er utvalgenes funksjon i hovedsak koordinerende og rådgivende, og de er i liten grad tillagt beslutningsmyndighet. Bakgrunnen for å opprette forskningsutvalgene er korresponderende ved de ulike universitetene: Man ønsket å sikre rekrutteringen til norsk forskning og å styrke og institusjonalisere den organiserte forskerutdanningen. Men utvalgene er gitt ulike benevnelser ved de ulike universitetene, tilsvarende er det også noen forskjeller i oppgavene. Felles er at de er tillagt primæransvaret for forskerutdanningen. Det som i første rekke skiller er at ved flere av lærestedene har det vært en utvikling mot at forskningsutvalgene er tillagt oppgaver av forskningspolitisk art som favner bredere enn rekrutteringspolitikk, mens enkelte har holdt på det opprinnelige formålet knyttet til forskerutdanning.

Utvalgene har eksistert i omlag fem år og det har allerede skjedd justeringer av mandatene og sammensetningen av utvalgene. Utvalgene framstår som mer like i dag enn hva de var i utgangspunktet. En nærliggende forklaring på denne utviklingen er opprettelsen av Universitetsrådets utvalg for koordinering av forskerutdanningen. Dette utvalget er et nasjonalt kontakt- og samarbeidsorgan for forskningsutvalgene ved de ulike universitetene og utvalgets oppgave er nettopp å harmonisere forskerutdanningen. I tillegg har de forskningsadministrative enhetene ved universitetene jevnlige møter og seminarer som bidrar til at struktur og politikk ved de ulike universitetene nærmer seg hverandre. Prosessen rundt omprofileringen av utvalgene varierer noe fra universitet til universitetet, og for å få fram forløpet ved de ulike universitetene er utviklingen ved det enkelte universitet skissert nedenfor.

Universitetet i Oslo

UiO opprettet Kollegiets komité for forskerutdanning i 1989. Komitéen var ment å fungere rådgivende for Kollegiet i spørsmål om rekruttering, samtidig som den skulle ha det overordnede ansvaret for organisering og koordinering av forskerutdanningen. I 1993 fikk komitéen utvidet sitt virksomhetsområde og mandat i forhold til den tidligere forskerutdanningskomitéen til å inkludere å gi råd i "alle saker som angår forskning" (mandatet §1). Endringen signaliseres også gjennom navneendring; Kollegiets komité for forskning og forskerutdanning er nå utvalgets benevnelse. Bakgrunnen for endringen er at man ønsker å styrke institusjonens forskningspolitiske engasjement og å spille en mer aktiv og strategisk rolle på den forskningspolitiske arena. Omorganiseringen kan tolkes som at man har behov for å plassere ansvar for institusjonens forskningspolitiske ambisjoner og engasjement. Forskerutdanning, som tidligere var tillagt Komiteen for forskerutdanning, skulle integreres i det nye organets virkeområde. Omformingen av komiteens mandat i 1993 avspeiles tydelig i de typer saker utvalget har behandlet: Av sakskart og referat fra møter går det klart fram at til midten av 1993 var det kun saker som sorterer under temaet forskerutdanning og rekruttering som formelt ble behandlet av komiteen. Komiteen var slik sett lojal i forhold til daværende mandat. Samordning av reglement for doktorgradsutdanningen ved UiO, stipendiatens arbeidsvilkår, samarbeid og samordning av doktorgradsutdanningen med eksterne miljøer, kvalitetssikring og gjennomstrømning i doktorgradsutdanningen er eksempler på sentrale rekrutteringspolitiske saker som representerer "gjengangere" på komiteens sakskart. Skifte i komiteens mandat i 1993 gjenspeiles raskt i komiteens dagsorden: Forskningspolitiske saker ut over rekrutteringspolitikk tas umiddelbart opp i komiteen og arbeidet intensiveres ved at forskningspolitikk som sådan såvel som andre mer spesifikke saker av forskningspolitisk betydning, stadig oftere står på komiteens agenda. Om endringen sies det: "Utvalget har begynt å ta helhetsperspektivet på alvor. Det er ikke tvil om at det har skjedd en stor endring". Ved opprettelsen ba Kollegiet utvalget vurdere hvordan UiO skulle behandle det interfakultære samarbeidet mot NFRs område- og programstyrer. Samarbeidet med områdestyrene i Norges forskningsråd ble raskt et viktig tema i komiteen samtidig som andre forskningspolitiske saker som opplegg for og bruk av evalueringer av forskning og strategimidler til forskning ble satt på dagsorden.

Bakgrunnen for å endre utvalgets mandat er at universitetets ambisjonsnivå i forskningspolitikken har økt og at man med et slikt organ har kapasitet til å gjøre mer på det forskningspolitiske området. Forskningsadministrativ avdeling som lenge har jobbet med forskningspolitiske saker innen et bredt felt, ser det som en fordel å ha et utvalg for å diskutere saker forberedende før de skal opp til votering i Kollegiet. Det påpekes fra administrativt hold at komiteen også har en legitimitetsfunksjon i forhold til det arbeidet som gjøres i Forskningsadministrativ avdeling. Men overgangen fra å være et rådgivende utvalg for forskerutdanning til et rådgivende utvalg for forskning har ikke vært helt uproblematisk. Innkjøringsproblemene dreier seg i første rekke om å få samsvar mellom utvalgets mandat og dets sammensetning. En del representanter er valgt inn på grunnlag av at utvalget skulle stelle med forskerutdanning og ikke med forskningsvirksomheten totalt. Men dette betraktes som et overgangsproblem fordi fakultetene ved neste korsvei vil velge inn folk med det nye mandatet for øye.

Utvalget er rådgivende overfor Kollegiet, men har fått delegert beslutningsmyndighet i enkelte saker. Men det framheves at det helt klart er et rådgivende utvalg som ikke har beslutningsmyndighet med mindre det eksplisitt får delegert et slikt ansvar. Utvalgets funksjon som forum for å forberede forskningspolitiske saker vil trolig bli stadig viktigere, sies det, likeledes vil det bli brukt mer og mer i rådgivningssammenheng.

Foreløpig har ikke forholdet mellom Kollegiet og Forskningskomiteen vært preget av uoverensstemmelser, men det understrekes samtidig at det ikke er noen automatikk i at Kollegiet følger innstillinger fra komiteen og således blir et sandpåstrøingsorgan i forskningspolitiske saker. Forskningskomiteens kontakt til Kollegiet er ivaretatt ved at prorektor er representert begge steder i tillegg til at prorektor er fast leder av komiteen. Enkelte påpeker likevel at de har en følelse av at Forskningskomiteen har for dårlig kontakt både oppover og nedover i systemet.

Fakultetene har valgt noe ulike organisatoriske løsninger når det gjelder plassering av forskningspolitikken, men også her er den forskningspolitiske aktiviteten trappet opp. Flere fakulteter har omdannet sine forskerutdanningsutvalg til forskningsutvalg, mens enkelte har opprettholdt forskerutdanningsutvalget for så å opprette et nytt utvalg til å håndtere andre forskningspolitiske spørsmål. Det betyr at det i betydelig grad er sammenfall mellom struktur på institusjonsnivå og fakultetsnivå. Fra fakultetshold

understrekes det at man ikke opplever noen sentralstyring fra den sentrale forskningskomiteen.

Universitetet i Bergen

Universitetet i Bergen opprettet i 1990 Det sentrale forskerutdanningsutvalget som skulle ivareta koordinerende funksjoner knyttet til doktorgradsutdanningen, samt være et saksforberedende organ for Kollegiet i spørsmål om forskerutdanning og rekruttering. I tillegg skal utvalget "påse at forskerutdanningsprogrammet holder nasjonale og internasjonale mål." Utvalget utnevnes for ett år av Kollegiet og ledes av prorektor. Det presiseres i reglementet for forskerutdanning at det er Kollegiet som har det øverste ansvaret for forkerutdanningen ved Universitetet i Bergen. I 1992 fastsatte Kollegiet nye felles regler for de sju forskerutdanningsprogrammene ved UiB. Det sentrale forskerutdanningsutvalget har også utarbeidet en strategisk plan for kvalitet i forskerutdanningen. Av andre saker som preger utvalgets saksliste kan fordeling av rekrutteringsstipend, veiledningskontrakter og doktorgradsregister nevnes. Utvalgets arbeid er i hovedsak konsentrert om forskerutdanning og mindre om andre rekrutteringspolitiske saker.

I motsetning til de andre universitetene har Universitetet i Bergen opprettholdt løsningen med et *forskerutdanningsutvalg* framfor et bredere forskningsutvalg, og utvalget har ikke vært brukt av Kollegiet som et rådgivende organ når det gjelder forskningspolitikk for øvrig. Noen anser at forskningspolitiske spørsmål er så viktige at de hører hjemme i Kollegiet og at det er uheldig å spalte ulike politikkområder ut til særorgan framfor å se dem samlet i Kollegiet. Men det har vært drøftet om Universitetet i Bergen bør ha et rådgivende utvalg som forskningsadministrativ avdeling kan forholde seg til, og som også kan gi råd både til fakultetene og til Kollegiet i forskningspolitiske saker. Forskerutdanningsutvalgene ved fakultetene har derimot utviklet seg i retning av forskningsutvalg. Enkelte fakultet ved UiB har også opprettet egen prodekanus for forskning. Ved fakultetene er det varierende oppfatning av om man bør ha en parallell struktur sentralt. Mens enkelte ønsker et forskningsutvalg med et bredere virkeområde enn forskerutdanning, uttaler andre at det hittil ikke har vært behov for et eget forskningsutvalg fordi universitetets forskningspolitikk er ivaretatt av Kollegiet.

Forskerutdanningsutvalget ved UiB betraktes ikke som et tungt policyorgan. De fleste av de intervjuede vurderer forskerutdanningsutvalget som uproblematisk og karakteriserer mye av arbeidet som rene rutineting. Men det sies også at utvalget så langt har vært veldig opptatt av regelverket og

at man skulle ønske "vi kunne bli ferdige med disse reglene og se å konsentrere oss om gjennomføringen for det er her utfordringen ligger". Forskerutdanningsutvalgets rolle som organ for kommunikasjon mellom ulike fagkulturer framheves som viktig.

Ingen opplever derimot at det sentrale forskerutdanningsutvalget og utvalgene på fakultetene tråkker i hverandres bed; arbeids- og ansvarsdelingen er uproblematisk. I Bergen har man lagt seg på en linje hvor fakultetene har hatt relativt stor frihet til å tilrettelegge sine egne forskerutdanningsprogram og det sentrale forskerutdanningsutvalget har valgt ikke å blande seg inn i fakultetenes sirkler.

Universitetet i Trondheim

Universitetet i Trondheim er det eneste som har brukt betegnelsen Forskerakademi. Forskerakademiet ved Universitetet i Trondheim ble opprettet i 1991 med formål å "fremme forskerutdanning og forskningsvirksomhet ved Universitetet. Som et ledd i sin rådgivende virksomhet overfor Kollegiet skal Forskerakademiet utforme og løpende vurdere Universitetets forskningspolitikk og forskningsstrategi" (Statuttene). Rådgivningsoppgaver i tilknytning til UNITs forskningspolitikk var altså inkludert i mandatet fra starten av. Opprinnelig ble Forskerakademiet organisert i fagråd, styre og fem arbeidsgrupper innenfor ulike saksområder. Styret på seks var oppnevnt av Kollegiet blant fagrådets medlemmer og hadde ansvaret for å ivareta løpende oppgaver innenfor Forskerakademiets ansvars- og arbeidsområde. Etter omlag to års virketid vedtok Kollegiet, etter initiativ fra Forskerakademiets styre, å foreta en evaluering av Forskerakademiet. Som et ledd i evalueringen la Forskerakademiet fram en selvevalueringsrapport basert på oppnådde resultater og erfaringer i forhold til mandatet. I korthet viste rapporten at kontakten mellom Kollegiet og Forskerakademiet ikke hadde vært tilfredsstillende. Likeledes hadde heller ikke samarbeidet "nedover" til de ulike enhetene fungerte godt. Forskerakademiet fungert isolert fra øvrig virksomhet og ble et frittsvevende organ, sies det. Man så derfor behov for tettere kontakt mellom Forskerakademiet og andre nivåer og enheter. For å bøte på dette ble det anbefalt å endre Forskerakademiets struktur og sammensetning. Fagrådet ble vedtatt nedlagt og representasjonsgrunnlaget i styret ble forandret samtidig med at antall representanter økte fra seks til ti. For å styrke kontakten til Kollegiet skal prorektor være leder. Tilsvarende fikk man tettere kopling mellom Forskerakademiet og de forskjellige enhetene ved UNIT ved at lederne for forskningskomitéene ved enhetene og

doktorgradsutvalget ved NTH ble medlemmer av Forskerakademiet. Selvevalueringsrapporten oppsummerte også erfaringene dit hen at selv om mandatet var vagt, hadde man hatt problemer med å oppfylle det. En av årsakene var for liten administrativ kapasitet. Noe av forklaringen lå også i uenigheten om Forskerakademiets forskningspolitiske rolle, samt de nevnte organisatoriske uklarheter med andre nivåer og enheter.

For å komme mer i takt med formålet ble det på sensommeren 1994 igjen foretatt justeringer av Forskerakademiet. Mandatet er klargjort og presisert; nye oppgaver er føyd til mens enkelte andre er tatt ut. I tillegg er betegnelsen Forskerakademi erstattet til fordel for Kollegiets forskningsutvalg (KFU) fordi man mener dette bedre dekker utvalgets funksjoner samtidig som UNIT i språkbruken er mer på linje med de andre universitetene. Arbeids- og ansvarsdelingen mellom KFU og andre utvalg samt UNITs administrasjon ble også klargjort og administrative rutiner og sekretariatsansvar for utvalget fastlagt.

I tillegg til arbeidet med å styrke doktorgradsutdanningen, har sentrale oppgaver for utvalget vært å ta initiativ i forhold til tverrfaglighet, innføre felles doktorgradsemne i vitenskapsteori og å styrke fagmiljøene i molekylær biologi som finnes i flere fagmiljøer ved UNIT.

Forskningsutvalget har eget budsjett til drift og enkelte øremerkede bevilgninger til tiltak som spenner fra doktorpromosjon og internasjonalt samarbeid til innsats for å styrke visse enhetsovergripende fagfelt. Utvalget er innstillende organ for fordeling av sentrale forskningsmidler, men Kollegiet kan delegere fordelingen av disse midlene til utvalget.

Det finnes også forskningsutvalg ved de tre fakultetene ved AVH, Vitenskapsmuseet og Det medisinske fakultetet. NTH har både forskningsutvalg og doktorgradsutvalg. NTHs forskningsutvalg ble opprettet i 1991 som en rådgivende komite for rektor og høgskolestyre. SINTEF er representert i NTHs forskningsutvalg. Komiteen ledes av prorektor ved NTH og har som oppgave å utrede og samordne felles forskningspolitiske utspill mot Forskningsrådet og næringslivet og strategiske satsinger internt. Forvaltningen av dr.ing. utdanningen er tillagt høgskolens dr.ing.utvalg. NTH har videre en egen internasjonal komite. Komiteen skal være et rådgivende organ for rektor og høgskoledirektør i NTHs internasjonale virksomhet. Mens Kollegiets forskningsutvalg er tillagt et overordnet og strategisk ansvar, har forskningsutvalgene ved enhetene det operative ansvaret. Så langt har ikke forholdet mellom Kollegiets forskningsutvalg og tilsvarende utvalg ved enhetene vært preget av store kontroverser. Men med den spes-

ielle situasjonen ved UNIT i forhold til NTHs posisjon, anses dette som et delikat spørsmål som er "løst" ved at Kollegiets forskningsutvalg sjelden går inn på et område som angår ett fakultet eller en høgskole, men bevisst knytter det sentrale utvalget til aktivitet på tvers av etablerte områder. Utvalgets sammensetning med lederne fra de lokale utvalgene som medlemmer, gjør også sitt til at rollefordelingen og kontakten mellom utvalgene på de ulike nivåene stort sett er grei.

Erfaringen med utvalget etter omorganiseringen sies å være at nå når sammensetningen gir en bedre kopling til såvel Kollegiet som til enhetene, blir rådene fra utvalget i stor grad fulgt av Kollegiet. Selv om Kollegiet behandler en sak på fritt grunnlag og som oftest vil tilføre momenter i sin behandling, er det ikke noe spenningsforhold mellom utvalget og Kollegiet, sies det. Etableringen av et eget rådgivende utvalg for forskning har medført en avlastning i arbeidet med grunnlagsmateriell for Kollegiet. Samtidig sies det at Kollegiets forskningsutvalg fremdeles er fjernt for mange universitetsforskere.

Universitetet i Tromsø

Universitetet i Tromsø opprettet i 1989 et forskningsutvalg som en forsøksordning. Utvalgets formål var å "samordne forskning og høyere utdanning. Utvalget skal utrede og planlegge hvordan forskning og høyere utdanning kan styrkes og utvikles ved universitetet." Utvalget skulle ledes av rektor og ellers bestå av fire representanter fra fagmiljøene, en fra stipendiatgruppen og en hovedfagsstudent. Ordningen med rektor som leder varte bare i ett år, da overtok prorektor ledervervet i forskningsutvalget. En større referansegruppe for utvalget ble samtidig etablert. Universitetsstyret anmodet ved opprettelsen at Forskningsutvalget skulle prioritere arbeidet med forholdet mellom hovedfags- og doktorgradsutdanningen, samordning av rekrutteringspolitikken og å vurdere samarbeidsavtaler med andre universiteter og forskningsinstitusjoner. Som vi ser var ikke arbeidsfeltet kun konsentrert til forskerutdanning.

Etter en prøveperiode på fire år, ble forskningsutvalget ved UiTø etablert som fast rådgivende organ for universitetsstyret. Ved overgangen fra midlertidig til fast ble utvalgets sammensetning og mandat revidert. Utvalgets rådgivende funksjon overfor universitetsstyret er sterkere framhevet i det reviderte mandatet, mens planleggings- og utredningsoppgavene var mer framtredende i utvalgets første mandat. Utvalget ble utvidet fra sju til 13 medlemmer med prorektor som fast leder. Representanter fra det

vitenskapelig personalet skal enten være leder eller medlem av enhetenes forskningsutvalg. I tillegg skal det være to representanter fra stipendiatene og to fra hovedfagsstudentene. Forskningsavdelingen skal være Forskningsutvalgets sekretariat.

Forskerutdanning har vært det dominerende arbeidsfelt for utvalget. Men siden mandatet helt fra starten av har dekket både forskning og forskerutdanning har det vært jobbet med et bredt spekter av saker, og i stadig større grad har generelle forskningssaker preget arbeidet. Overgangsordninger mellom gammelt og nytt doktorgradsreglement, tildeling av stipend til høgskolesektoren, forholdet til Norges forskningsråd og ny universitetslov kan tjene som eksempler på sentrale saker utvalget har behandlet.

Forskningsutvalget ved Universitetet i Tromsø har ikke eget budsjett, men har fått i oppdrag fra styret å fordele universitetets incentivmidler. Selv om størrelsen på incentivmidlene og fordelingen mellom ulike typer incentivmidler fastsettes av styret etter råd fra forskningsutvalget, oppleves ansvaret for fordelingen av midlene som viktig for motivasjonen for å sitte i utvalget. Forskningsutvalget har så langt ikke hatt en rådgivende rolle i forhold til budsjettet totalt, men dette diskuteres fordi man ser det problematiske i å uttale seg om forskningspolitikk uten å kunne se det i forhold til pengestrømmen.

Respondentene uttrykker at forskningsutvalget fungerer bedre etter omorganiseringen og da særlig i forhold til informasjon til og fra instituttene fordi representantene nå er forankret i tilsvarende arbeid på instituttnivå. Utvalget har større legitimitet enn tidligere da medlemmene var valgt inn på individuell basis, men fremdeles skulle man ønske interessen og engasjementet for utvalgets arbeid var større. Det er vanskelig å få til en helhetlig politikk i et utvalg hvor ulike kulturer og miljøer møtes sies det, og når man samtidig har lagt vekt på å komme fram til konsensus betyr det at "det blir litt utvannet det som kommer fra utvalget. Det er et problem med en institusjonspolitikk at den blir konturløs og profilløs fordi den skal samle opp i seg mange motstridende syn" (intervju). På den andre siden opplyses det at utvalget har medført at forskningen har fått større oppmerksomhet i universitetsstyret og på så godt som hvert styremøte er det saker fra utvalget. Kontakten mellom styret og forskningsutvalget er ivaretatt gjennom prorektors dobbeltmedlemskap, og det opplyses at initiativ og råd fra forskningsutvalget til styret i stor grad blir fulgt.

Tabell 5.1 Universitetenes forskningsutvalg pr. 31.12.1994

Lærested	Benevnelse	Ant. medl.	Sammensetning	Oppgaver
UiO	Kollegiets komite for forskning og forskerutdanning	12	Leder Prorektor En fast ansatt fra hvert fak. 3 doktorgradsstudenter 1 student	Rådgivende overfor Kollegiet i spørsmål om forskning, forskerutdanning og rekruttering.
UiB	Det sentrale forskerutdannings-utvalg ved UiB	13	Leder oppnevnt av Kollegiet Lederne av fakultetenes forskerutdanningsutvalg 3 doktorgradsstudenter 1 for andre studenter i den organiserte doktorgrads-utdanningen 1 fra Studentrådet	Saksforberedende organ for Kollegiet i spørsmål om forskerutdanningen og rekruttering. Påse at forskerut-danningsprogrammet holder nasjonale og inter-nasjonale mål.
UNIT	Kollegiets forsknings-utvalg	10	Leder: Prorektor Lederne for forsknings-komiteene/doktorgrads-utvalget ved de ulike enhetene/fakultatene 2 doktorgradsstudenter	Fremme forskerutdanning og forskningsvirksomheten ved universitetet. Gi Kollegiet råd i forskningspolitiske og forskningsstrategiske spørsmål. Bistå Kollegiet med å utforme og løpende vurdere universitetets forsknings-politikk og forskningstrategi.
UiTø	Det sentrale forsknings-utvalget ved UiTø	13	Leder: Prorektor 8 representanter fra fagmiljøenes forskningsutvalg 2 stipendiater 2 hovedfagsstudenter	Rådgivende organ for UiTøs styre i saker som angår forskning, forskerrekruttering og forskerutdanning.

Som nevnt er det også forskningsutvalg på instituttnivå. I hovedsak steller de med forskerutdanning, men mandatene varierer noe fra institutt til institutt. Enkelte institutter har lagt det generelle forskningspolitiske ansvaret til forskningsutvalget, andre steder er instituttrådet tillagt oppgaven. Det oppgis at det ikke er noen problemer i forhold til at forskningsutvalget sentralt blander seg inn i instituttenes "indre anliggender", snarere tvert i mot, instituttene ber ofte om råd fra sentralt hold.

5.3 Forskningsadministrative enheter

Parallelt med forsøket på å utvikle en forskningspolitikk ved universitetene er det etablert forskningsadministrative enheter ved alle universitetene. Hvordan er disse enhetene organisert og hvilke arbeidsfelt er tillagt avdelingene? Spørsmål som hvilke rolle disse avdelingene er ment å spille i utviklingen av en universitetsforskningspolitikk og hvilke erfaringer man har med forskningsadministrasjon på universitetene, vil også bli belyst.

Universitetet i Oslo

Forskningsadministrativ avdeling ved UiO springer ut at det tidligere Sekretariatet for ekstern finansiert virksomhet (SEFV). For å bistå med sakkyndig bistand i spørsmål knyttet til ekstern finansiert forskning og for å innordne denne virksomheten i universitetets øvrige oppgaver, ble SEFV opprettet i 1982. SEFV kan betegnes som et teknisk administrativt serviceorgan og opprettelsen var lite kontroversiell (Langfeldt 1993).

Etter hvert som rutiner for den eksternt finansierte virksomheten var lagt, fikk SEFV stadig utredningsoppdrag av forskningspolitisk karakter. SEFV opplevde det som problematisk at UiO manglet administrativ kompetanse og kapasitet med hensyn til strategisk utvikling, og argumenterte for å forsterke den administrative innsatsen i forskningsspørsmål ved å opprette en sentral stabs- og serviceenhet for forskning. Det er særlig to forhold som synliggjorde problemene ved fravær av faste organ i forskningspolitiske spørsmål: 1) Etablering av Innovasjonssenteret og Forskningsstiftelsen i Oslo-regionen (FOSFOR) i UiOs randsone gjorde behovet for avklaring av forskningspolitiske spørsmål framtredende, og 2) UiO manglet et administrativt apparat for behandling av tverrfaglige initiativ. SEVF anbefalte gjentatte ganger ledelsen å opprette en forskningsadministrativ enhet slik at forskningspolitiske spørsmål skulle få en klar administrativ forankring samt bli gjenstand for permanent oppmerksomhet.

I begynnelsen av 1989 ansettes forskningsdirektør for første gang ved UiO og forskningsadministrativ avdeling etableres. Fra 1.1.1990 ble Forskningsavdelingen slått sammen med den eksisterende avdelingen for utdanningsspørsmål. Denne perioden var preget av store konflikter om styring og administrering av universitetet, noe som ført til universitetsdirektørens avgang i 1990. Siden stillingen som forskningsdirektør og opprettelsen av en stabsenhet for forskning og utdanning ble opprettet i den avgåtte universitetsdirektørens periode og sterkt assosiert med ham, var det behov for endringer for å bilegge noe av striden. "Samboerskapet" mellom forsknings- og utdanningsavdelingen ble oppløst og er igjen splittet i to avdelinger; en for forskningsspørsmål og en for utdanningsspørsmål. Stillingen som forskningsdirektør var også en del av denne konflikten og denne betegnelsen benyttes ikke lenger. Lederen for forskningsavdelingen har nå tittel som avdelingsdirektør.

I tillegg til at det etablerte Sekretariat for eksternt finansiert virksomhet inngår i den nye forskningsadministrative avdelingen, etableres Seksjon for plan og utredning i 1991. I hovedsak er det denne seksjonens virksomhet som kan kalles ny. Seksjon for eksternt finansiert virksomhet har i første rekke forvaltningsoppgaver knyttet til oppdragsmidler, mens Seksjon for plan og utredning primært er saksforbredende for valgt og administrativ ledelse i generelle forskningssaker. Oppgaven til Forskningsadministrativ avdeling er primært "å forsterke og oppgradere det systematiske, planmessige og langsiktige arbeidet med forskning". (Arbeidsplan for FA 1992:2), med andre ord: Avdelingens oppgave er å tydeliggjøre institusjonsnivået i forskningspolitiske saker. Hva gjør så avdelingen konkret for å fylle denne funksjonen? For det første spiller avdelingen en sentral rolle i utarbeidelsen av ulike plandokumenter og rapporter for UiO når det gjelder forskningsvirksomheten ved universitetet. Samtidig kommer mange forskningspolitiske initiativ herfra. Avdelingen er også tillagt iverksettingsansvaret for hoveddelen av planlagte tiltak på forskningssiden. Sentrale arbeidsfelt for avdelingen er nedfelt i UiOs strategisk plan og årsplaner, men ikke en ubetydelig andel kan plasseres i kategorien "uforutsigbar saker" som dukker opp i løpet av planperioden. Utforming av notater innen ulike forskningspolitiske saksfelt som beslutningsgrunnlag i forskningspolitiske spørsmål er en viktig oppgave for Forskningsadministrativ avdeling. Dette betyr blant annet å forberede saker som skal opp i Kollegiet og i Kollegiets komite for forskning og forskerutdanning. I tillegg fungerer avdelingen som rådgivende instans for fakulteter, institutter og enkeltpersoner og gir veiled-

ning og informasjon i forskningspolitiske saker. Avdelingen har også service- og driftsoppgaver, og da særlig i universitetets eksternt finansierte virksomhet. Utarbeiding av høringsuttalelser som angår forskningsvirksomheten er ofte tillagt avdelingen i samarbeid med Kollegiet, fakulteter og institutter. I tillegg arrangerer Forskningsadministrativ avdeling seminarer/møter om forskningspolitikk ved UiO. Avdelingen har også sekretærfunksjoner for faste komiteer og ad hoc utvalg. Sekretariatsfunksjonen for Kollegiets komite for forskning og forskerutdanning er verdt å nevne her.

Flere av arbeidsoppgavene som er samlet i Forskningsadministrativ avdeling er ikke nye spørsmål for universitetet, men det nye er at de er administrativt samlet og at man har intensjon om å utvikle en institusjonspolitikk på de ulike feltene som samlet skal utgjøre UiOs forskningspolitikk. Nytt er det også at sakskomplekset har klar organisatorisk forankring noe som betyr at sakene vies permanent oppmerksomhet.

Universitetsledelsen framhever at forskningspolitikk er den valgte ledelsens ansvar mer enn noe annet og at forskningsadministrasjonens oppgave er å bistå på utredningssiden og i iverksettingen av tiltak. Man påpeker at forskningsadministrasjonen ikke skal agere fritt, men innen en ramme toppledelsen har lagt. Forskningsadministrasjonen selv er opptatt av at arbeidet i avdelingen skal være en konsekvens av universitetets planer og at man i planprosessen skaffer rom for å jobbe med ting som oppfattes som interessante og nødvendige. Forskningsadministrativ avdeling har som siktemål å utvikle en kunnskapsbasert institusjonspolitikk for forskning og ønsker derfor å styrke sin kompetanse innen felt som vitenskapssosiologi og vitenskapsfilosofi. I tillegg ønsker avdelingen å bidra til at UiOs satsing på studier av forskning blir styrket.

Fra fakultetshold oppleves forskningsadministrativ avdeling som nødvendig, men det er noe forskjellig syn på avdelingens rolle. Mens enkelte mener de legger vel mye vekt på det administrative til fortrengsel for forskningspolitiske oppgaver i betydning å være et rugested for ideer og innspill, oppfatter andre at avdelingen av og til går lenger enn den burde og har kompetanse til, og at avdelingen til tider målbærer en egen politikk mens den burde være et teknisk/praktisk støtteapparat.

Også fakultetene og til dels instituttene har bygd opp forskningsadministrasjon; størrelsen varierer, likeledes oppgavene tillagt stillingen eller avdelingen. Forhold knyttet til stipendiatene og forskerutdanningsprogrammene har vært sentrale for forskningsadministrasjonen ved fakultetene. I tillegg har man begynt å bygge opp et støtteapparat mot instituttene for

EU-prosjekter. Noen institutter har opprettet egne stillinger som forskningskonsulenter med varierende innhold.

I 1994 opprettet Universitetet i Oslo Internasjonalt kontor. Dette kontoret skal ha ansvar for både forsknings- og utdanningsspørsmål av internasjonal karakter og er tenkt å overta noen av oppgavene til Forskningsadministrativ avdeling. Meningen med å opprette en egen internasjonal avdeling er også å intensivere det internasjonale forskningsarbeidet. Internasjonalt kontor er i oppstartingsfasen og arbeidsdelingen mellom de to avdelingene er ikke endelig klarlagt. Fordi internasjonale aspekt er tilstredeværende i så godt som all forskningsvirksomhet, diskuteres grenseoppganger mellom de to avdelingene samtidig som det legges opp til nær kontakt.

Universitetet i Bergen

Samme år som Universitetet i Oslo etablerer forskningsadministrativ avdeling oppretter Universitetet i Bergen en tilsvarende enhet. Også den nye avdelingen i Bergen springer ut av et etablert kontor med ansvar for eksternt finansiert forskning. Bakgrunnen for opprettelsen av den nye avdelingen var at universitetet ønsket å styrke den sentrale forskningsadministrasjonen, og i 1989 ble det vedtatt å omorganisere den tidligere Avdeling for oppdragsvirksomhet til en Forskningsadministrativ avdeling med to kontorer: Ett for oppdragsvirksomheten og ett for forskningssamarbeid. Etter hvert slås oppgavene i disse kontorene sammen i Kontor for oppdragsvirksomhet og forskningssamarbeid. I tillegg opprettes et internasjonalt kontor. Fra å være en kontor for forvaltning av UiBs eksternt finansierte virksomhet, håndterer kontoret nå et bredt spekter av forskningspolitiske saker.

Sentrale ansvarsområder for avdelingen er forskerutdanningen, Norgesnettet, internasjonalt arbeid, samarbeid med næringsliv og forvaltning, eksternt finansiert virksomhet og tverrfaglige forskningsaktiviteter. Avdelingen er ment å fungere som en administrativ serviceenhet for interne og eksterne brukere på feltene nevnt ovenfor. I tillegg er avdelingen sekretariat for universitetets sentrale forskerutdanningsutvalg og skal ha en sentral funksjon i UiBs strategiske planlegging.

I den grad vitenskapelig ansatte har hatt kontakt med Forskningsadministrativ avdeling, er erfaringene i hovedsak positive. Enkelte mener riktignok at administrasjon av oppdragsvirksomhet burde vært lagt til instituttnivå fordi avstanden til Forskningsadministrativ avdeling blir for stor i denne typer saker. Med stadig større prosjekter med flere forskere involvert,

betones det at de administrative utfordringer er langt større enn før hvor prosjektene stort sett besto av en vitenskapelig ansatt og en stipendiat. Det er særlig oppdragsforskningen som medfører behov for et forskningsadministrativt apparat, og det er det juridiske arbeidet og økonomistyring av prosjektene som framheves. I arbeidet med å utvikle en institusjonspolitikk for forskningssiden skal Forskningsadministrativ avdeling i første rekke være et organ som kan kommunisere behov og muligheter på tvers av fagmiljøene, sies det. Det understrekes at myndighet til å plukke ut satsingsområder ikke skal tillegges et administrativt organ, dette arbeidet mener man fagmiljøene skal stå for.

Forskningsadministrativ avdeling berømmes ellers for arbeidet i forhold til EU-forskningen og avdelingen har også arrangert møter om EUs forskningsprogrammer. Enkelte mener for øvrig at forskerinnslaget i arbeidet som utføres i avdelingen blir for lite og uttrykker at man ønsker seg et forskningsutvalg framfor et administrativt apparat med fullmakter i forskningsspørsmål. Det framheves som særdeles viktig at avdelingen holder kontakt med fagmiljøene og at poenget med avdelingen er å hjelpe forskerne med den administrative delen i forskningen; alt fra å bidra til å fremme ideer på vegne av forskerne til å skaffe finansiering.

På fakultetsnivå er forskningsadministrative oppgaver som sekretærfunksjonen for forskningsutvalget og oppgaver knytter til forskerutdanningen, ivaretatt av fakultetssekretariatet. I tillegg har flere institutter en administrativ stilling med forskerutdanning som hovedansvarsområde.

Universitetet i Trondheim

Kollegiet vedtok i 1992 en ny administrasjonsordning ved UNIT. Vedtaket innebærer i korthet at det ble opprettet sentraladministrative avdelinger på sju områder, deriblant Utdannings- og forskningsavdelingen isteden for den tidligere ordningen med et mindre UNIT-sekretariat. De nye sentraladministrative avdelingene er ment å være et "redskap for å utføre oppgaver knyttet til kollegienivå." (Årsrapport 1992:21). Forsknings- og utdanningsavdelingen har til sammen seks stillinger. UNIT planlegger å utvide avdelingen med to stillinger knyttet til internasjonalt arbeid. Disse stillingene er tenkt overført fra NTH.

Bortsett fra noen få ytringer om frykt for byråkratisering av forskning, skjedde opprettelsen av Utdannings- og forskningsavdelingen uten særlig intern motstand. Kanskje kunne avdelingen etableres uten konflikter nettopp fordi også utdanning er en del av dens oppgaver? Det er bred aksept for at

undervisningsdelen av universitetets virksomhet trenger et planleggingsapparat. Videre hadde AVH en liten studieadministrasjon og denne delen av UNIT så et klart behov for en oppbygging på grunn av sterk økning i antall studenter.

Utdannings- og forskningsavdelingen har utarbeidet strateginotater for avdelingens arbeid. Her framgår det at avdelingen "skal være det sentrale administrative redskap for utvikling av Universitetet i Trondheim som høykvalitets utdannings- og forskningsinstitusjon." Avdelingens arbeidsområder som berører forskningen er i stikkords form å bygge ut et godt kontaktnett mot andre forskningspolitiske aktører, forskerutdanning, UNITs posisjon i Norgesnettet, opplegg for registrering og evaluering, arbeidsvilkår, internasjonalisering, samarbeid på tvers av sektorer og ta initiativ til og tilrettelegge for felles forskningssatsinger. I tillegg har avdelingen ansvar for driften av Forskningsutvalget. Når det gjelder arbeidsmåter framgår det at Utdannings- og forskningsavdelingen skal framstå som "en initiativskapende og offensiv ressurs for den strategiske utvikling av UNIT, og bidra til at institusjonen er i forkant på utdannings og forskningspolitiske saker". Dette arbeidet skal skje i nær forståelse med fagmiljøene. (Stratginotat 1994). Utgangspunktet for avdelingens arbeid er å finne i UNITs strategiplan. Underdirektøren i avdelingen er tillagt sekretariatsoppgaver for Kollegiets forskningsutvalg og avdelingen har i samarbeid med utvalget arrangert forskningspolitiske seminarer ved UNIT. Avdelingen har også tatt initiativ til å etablere forskningsadministrativt forum ved UNIT. Dette er ment å fungere som kontaktnett og informasjonskanal for forskningsadministrativt personale på alle nivå.

Selv om man erkjenner at forskningsadministrasjon er viktig med hensyn til å forberede og iverksette oppgaver, er den valgte universitetsledelsen opptatt av selv å ha et fast grep om forskningspolitiske saker. Til tross for dette er man liberal når det gjelder administrasjonens initierende rolle. "Er det gode forslag er det underordnet hvor de kommer fra", sies det i intervju. Fremdeles oppfattes forskningsadministrasjonen på universitetsnivå som fersk. Man er opptatt av å bygge opp systemer slik at den erfaringen som ut fra kontinuiteten ligger i administrasjonen, skal tilflyte rektoratet som kommer og går. Det sies også at administrasjonen bør fange opp og bearbeide ideer fra fagmiljøene for i neste omgang fremme disse for Forskningsutvalget og Kollegiet som har kjennskap til forskningsprosessen.

Enhetene ved UNIT har noe ulikt syn på Utdannings- og forskningsavdelingen. Som nevnt ovenfor pekte situasjonen ved AVH i retning av

behov for styrket administrasjon og følgelig har AVH i hovedsak vært positiv til avdelingen. Men det understrekes at det er et ungt organ og at det derfor er for tidlig å si hvordan dette vil virke. Ved NTH er det motstand mot styrking av universitetsnivået og dermed også mot styrking av enhetsovergripende tiltak. Holdningen her er at administrasjonen bør ligge på det nivået som har det operative ansvaret, det betyr at det bør være tettest mulig samarbeid mellom forskergruppene og de eksterne samarbeidspartnerne. Høgskolen har tillagt prorektor ansvar for forskningspolitikk framfor å ansette egen forskningsdirektør. Endringen i Forskningsrådets virkemåte har midlertid medført en erkjennelse av behovet for administrativ støtte, og spesielt har arbeidet mot EU tydeliggjort nødvendigheten av administrativ kompetanse rettet mot EUs forskningsadministrasjon. NTH har en egen internasjonal avdeling knyttet til studieadministrasjonen. Avdelingen er hovedsakelig fokusert inn mot studentutveksling, men to personer jobber med internasjonal forskningsvirksomhet hvorav en stilling er knyttet til EU-programmene. Dette støtteapparatet kanaliserer informasjon ut til fagmiljøene og sørger for å få fram spillereglene og rammebetingelsene i internasjonalt forskningssamarbeid. Forskningsadministrative oppgaver for øvrig er tillagt assisterende utdanningsdirektør. På grunn av NTHs nære samarbeid med SINTEF blir også flere av de forskningsadministrative oppgavene løst i felleskap og SINTEFs administrative apparat benyttet.

Universitetet i Tromsø

Før Universitetsstyret vedtok å opprette en egen forskningsavdeling ved Universitetet i Tromsø var en spesialrådgiver for forskningsspørsmål knyttet til studieavdelingen. Bakgrunnen for at man opprettet en egen forskningsavdeling kan grovt sies å være at man forventet økt arbeidspress innen forskningsområdet, og at arbeidsoppgavene hadde lite til felles med studieavdelingens virksomhet. Man mente også at saksfeltet ville tjene på en egen avdeling for derigjennom å synliggjøre arbeidet internt. Et argument som også ble brukt var at UiTø sammenlignet med de andre universitetene hadde beskjeden forskningsadministrasjon. I budsjettet for 1992 ble to stillinger tildelt forskningsavdelingen.

Selv om etablering av forskningsadministrative enheter ved de andre universitetene ble brukt som argument for opprettelse av forskningsavdeling ved UiTø, avviker løsningen ved UiTø noe fra tilsvarende avdelinger ved de andre universitetene. For det første er det bare her den nye enheten har betegnelsen Forskningsavdelingen, mens det administrative gjerne sig-

naliseres i navnet ved de andre universitetene. For å skape legitimitet for avdelingens arbeid og å legge til rette for god kommunikasjon mellom fagmiljøene og avdelingen, har man videre vært eksplisitt på at lederen for avdelingen bør rekrutteres fra det vitenskapelige personalet.

Det var noe motstand i fagmiljøene såvel som i administrasjonen mot å opprette forskningsavdelingen. Men de fleste av de intervjuede uttrykker tilfredshet med at universitetet har fått en forskningsavdeling og at avdelingen er lite kontroversiell i dag. Det sies at administrasjonen bør avspeile primæraktivitetene og at det lenge har vært et behov å gjøre forskningssiden synlig administrativt. Slik flere ser det, er problemet i dag at avdelingen er for liten og at den burde vært styrket med flere stillinger. Andre påpeker at de har merket lite til avdelingens aktiviteter. På spørsmål om hvilken rolle man mener forskningsavdelingen bør spille sies det at den skal være forskningens talsmann og passe på at rammevilkårene for forskning er gode. Forskningsavdelingen skal også ha et ansvar for koordinering av forskningsaktivitetene samt ha overblikk over virksomheten. Synliggjøring av forskningen framheves også som en viktig oppgave. Enkelte uttrykker forhåpninger om at forskningsavdelingen kan bli en stasjon for å hente inn friske penger som kan sendes ut til fagmiljøene, men at de ikke kan se at dette har skjedd så langt.

De fleste instituttene har også prioritert ressurser for å gi rom for forskningsadministrasjon; ett av instituttene har en forskningsadministrativ stilling og det sies at en parallell struktur uten tvil styrker kontakten mellom nivåene. På andre institutter har administrativt ansatte fått tillagt slike oppgaver som en del av sitt arbeidsområde. Enkelte institutter føler behov for forskningskonsulent, men om man får forståelse for å bruke av stramme budsjetter til å styrke administrasjonen er langt fra opplagt, sies det. Det er særlig EU-programmene som oppgis som bakgrunn for økt behov for forskningsadministrasjon.

Tabell 5.2 Forskningsadministrative enheter ved universitetene. Status pr. 31.12.1994

Universitet	Benevnelse	Opprettet	Organisering	Ant. still.[3]
UiO	Forskningsadministrativ avdeling	1989	Avdelingsdirektør * Seksjon for plan og utredning * Seksjon for eksternt finansiert virksomhet	12
UiB	Forskningsadministrativ avdeling	1989	Avdelingsdirektør * Internasjonalt kontor * Kontor for oppdragsvirksomhet og forskningssamarbeid	18
UNIT	Utdannings- og forskningsavdelingen	1993	Forskningsdirektør 1 rådgiver - forskning 1 rådgiver - utdanning 1 konsulent - Norgesnett 1 konsulent - fjernundervisning 1 kontorpersonale	6
UiTø	Forskningsavdelingen	1993	Forskningsdirektør 1 konsulentstilling 1/2 kontorpersonale	2 1/2

[3] Hvilke funksjoner som er knyttet til de forskningsadministrative enhetene varierer fra universitetet til universitetet og har følgelig konsekvenser for størrelsen på avdelingene. Eksempelvis kan det nevnes at ved universitetene i Trondheim og Tromsø sorterer ikke eksternt finansiert virksomhet under de forskningsadministrative avdelingene.

6 Forskningspolitiske arenaer

6.1 Innledning

Når universitetene proklamerer at de ønsker å bygge ut den forskningspolitiske kapasiteten, er universitetenes forhold til andre forskningsstrategiske aktører et viktig tema. Sentrale spørsmål vil være: Hvilke forskningspolitiske arenaer opptrer universitetene på eller betrakter som aktuelle framover? Hvordan er dialogen med andre forskningspolitiske aktører? Oppfattes disse som medspillere eller konkurrenter på den forskningspolitiske arena? I denne sammenheng er det særlig forholdet til Norges forskningsråd og Kirke-, undervisnings- og forskningsdepartementet som står sentralt, men også andre aktuelle samhandlingspartnere vil bli trukket inn.

6.2 Forholdet til Norges forskningsråd

I 1993 ble fem forskningsråd slått sammen til ett. Det tidligere grunnforskningsrådet NAVF som universitetene var rettet inn mot, inngår nå i ett større hele i Norges forskningsråd hvor grunnforskning og anvendt forskning inngår i samme struktur. Både i Forskningsrådet og ved universitetene har ansvars- og arbeidsdelingen mellom partene vært drøftet.

Norges forskningsråd er uten tvil en meget sentral forskningspolitisk aktør for universitetene. Hvordan er så kontakten mellom Forskningsrådet og universitetene og er det foretatt endringer internt ved lærestedene i forbindelse med reorganisering av forskningsrådssystemet?

Forskningsrådet er inne i en overgangsfase og dette merkes veldig godt i universitetsmiljøene. Forholdet til Norges forskningsråd karakteriseres som "turbulent farvann å manøvrere i etter at forskningsrådene ble slått sammen til ett" (intervju). Forskningsrådets vanskelige oppstartingsfase har ført til at universitetene er noe avventende i forhold til den nye strukturen. Det poengteres at Forskningsrådet må få en noe lengre tilpasningsperiode før man kan komme med bastante uttalelser om hvordan dette systemet fungerer i forhold til universitetene. Det sies videre at Forskningsrådets konfliktfylte etableringsfase har bidratt til å gjøre forholdet mellom universitetet og Forskningsrådet "ganske rotete fordi Forskningsrådet ikke har visst i hvilken retning de vil gå."

Når det gjelder kontakten med forskningsrådssystemet, poengterer flere at fra institusjonsnivåets side er den blitt mer systematisk etter opprettelsen av Norges forskningsråd. Mens det tidligere var kontakt mellom mange

enkeltaktører ved universitetene og forskningsrådene og da særlig til NAVF, er kontakten nå mer formalisert. Flere i universitetsledelsen oppgir at de er mer jevnlig i kontakt med ulike deler i Forskningsrådet for å drøfte ulike saker etter omorganiseringen. Andre opplever fremdeles den strategiske dialogen på overordnet nivå som mangelfull. Selv om flere på sentralt nivå ved universitetene uttrykker at det er mer samhandling på institusjonsnivå mellom forskningsråd og universitet nå enn tidligere, ønsker universitetene å styrke de institusjonelle kommunikasjonskanalene inn til Norges forskningsråd. Det er foreslått at dette blant annet kan skje ved å etablere jevnlige møter mellom institusjonsledelsen i universitetene og Forskningsrådet. Flere påpeker det positive i at både hovedstyret og områdestyrene i Forskningsrådet har avholdt styremøter i universitetsbyene utenfor Oslo og i den forbindelse benyttet anledningen til å møte universitetsledelsen.

Universitetene sentralt tar forholdet til det nye forskningsrådet alvorlig og enkelte universiteter har arrangert interne møter med fagmiljøene hvor nettopp forholdet til Forskningsrådet er debattert. Sentrale aktører ved universitetene er opptatt av at universitetet som *totalitet* skal ha kommunikasjon med Forskningsrådet som *totalitet*, og har derfor valgt å være til stede på møter som områdestyrer i Forskningsrådet har hatt med fagenheter ved universitetene. Slike møter er prioritert fordi det gir kontakt med operativt nivå.

Men forholdet mellom universitetene og Forskningsrådet er ikke problemfritt. Flere av de føringene Forskningsrådet har gitt, oppleves som problematiske i universitetsmiljøene. For det første signaler fra Forskningsrådet om at man ønsker å satse mer på utvalgte områder. Universitetet frykter dette vil medføre mindre av den generelle overrislingsfunksjonen til forskningsprosjekter, og spørsmålet er hvorvidt Forskningsrådet også i framtida vil tildele forskningsmidler til individuelle søknader. Det er tegn som tyder på at universitetet selv må overta ansvaret for enkeltprosjekter. Ledelsen ved universitetene er ikke kategorisk avvisende til en slik utvikling og understreker at man i prinsippet ikke er uvillig til å ta mer av denne oppgaven. Men det framheves at de økonomiske vilkårene for å gjøre det ikke er de beste. I tillegg har uklarheter rundt finansiering av stipendiatenes 4. år skapt problemer, og bidratt til å gjøre forholdet til Forskningsrådet vanskelig (jf. 3.4). Universitetsledelsen oppfatter situasjonen dit hen at Forskningsrådet har trukket seg litt tilbake fra ansvaret for rekruttering til norsk forskning. Det er også kommet signaler om at finansiering av utenlandsopphold og gjesteforskere overlates til universitetene selv. At Forskningsrådet ikke

lenger ønsker å opprettholde en egen instrumenttjeneste er et annet moment som trekker i samme retning. Universitetene mener at samlet sett gir disse signalene inntrykk av at Forskningsrådet et stykke på vei overlater mer ansvar på stadig flere felt til institusjonene selv. Hvis ikke universitetene får styrket sitt budsjett, anses situasjonen som foruroligende.

Man opplever videre en forventning fra Forskningsrådets side om at universitetene må framvise større evne til å prioritere sine ressurser, og at Forskningsrådet i økende grad vil sette samfinansiering som betingelse for å bevilge penger til universitetsforskningen. I denne forbindelse er universitetene opptatt av å få gehør i Forskningsrådet for at planleggingsmekanismene bør være forskjellig i universitetene og Forskningsrådet, og at dette har konsekvenser for innretningen på budsjettene. Mer prinsipielt er universitetene opptatt av å få fram overfor Forskningsrådet at styringsform må være tilpasset virksomhetens karakter og at ikke all forskning kan presses inn i et standardopplegg. Dessuten ønsker man å få forståelse i Forskningsrådet for at ulike typer forskning krever ulike typer virkemidler (Universitetetsrådets rapport 6/94).

Spørsmål om lokal eller nasjonal vurdering av søknader til Forskningsrådet er et annet tema som opptar universitetsledelsen. Enkelte av områdestyrene i Forskningsrådet har ønsket at institusjonene skal prioritere søknader fra universitetsforskere til Forskningsrådet. Flere av de intervjuede uttrykker at dette er en utviklingslinje de ikke er glad for. Hvis universitetene skal gå inn på en slik ordning, setter enkelte som betingelse at universitetene skal konsentrere en slik vurdering til det rent fagpolitiske, det vil si hvilke temaer det er viktig at universitetene satser på, for så å holde fast på et system hvor Forskningsrådet tar de rent faglige vurderingene. Av andre konkrete problemer nevnes at Forskningsrådet snakker med mange tunger og at søknadsfrister og retningslinjer blir uryddige. Men forklaringen på slike praktiske problemer anses å ligge i Forskningsrådet og handler om tid til å få tingene på plass, og at problemene således ikke har noe med samarbeidsklima å gjøre.

Selv om universitetsledelsen er opptatt av å styrke kontakten til Forskningsrådet, understrekes det at man på ingen måte ønsker å sentralisere kontakten og at samhandlingen må skje på alle nivåer ved universitetet. Mye av kontakten mellom Forskningsrådet og universitetene foregår mellom fakultetene og inn mot de ulike områdestyrene. På fakultetsnivå synes det som om kontakten er rimelig bra selv om det poengteres at kontakten er preget av omstilling og dårlig budsjettsituasjon i Forskningsrådet. Uklare og

dårlig koordinerte søknadsfrister skaper også problemer ute i fagmiljøene. Samtidig mener man å observere at de ulike områdestyrene utvikler seg i ulike retninger og at universitetsmiljøene dermed må innstille seg å på å arbeide etter forskjellige systemer og "logikker" alt etter som hvilket områdestyre man er i kontakt med.

Det kan synes som om samarbeidsklima mellom administrasjonen i Forskningsrådet og de forskningsadministrative enheter sentralt ved universitetene er relativt godt. Flere oppgir at samhandlingen med dagens forskningsrådsstruktur som bedre enn da det var fem forskningsråd. Man oppfatter Forskningsrådet som interessert i avdelingenes arbeid og at det er en god samarbeidsånd med hensyn til å legge opp prosedyrer for framtidig samarbeid mellom universitet og forskningsråd.

Man innser at for å få gjennomslag overfor Forskningsrådet må universitetsledelsen øke evnen til å formulere universitetenes synspunkter på en slik måte at de blir tydelige sett fra Forskningsrådet. Dette kan blant annet skje ved at universitetene samordner seg med sikte på å snakke med en stemme gjennom Universitetsrådet. Et skritt i denne retning er tatt i forbindelse med det nevnte prorektorutvalget som i regi av Universitetsrådet utarbeidet dokumentet "En felles forskningspolitisk plattform for universitetene", hvor forholdet til Forskningsrådet inngår som en viktig del.

6.3 Kontaktgrupper til Norges forskningsråd

Etableringen av Norges forskningsråd med påfølgende nye organisasjonsprinsipper utfordret etablerte samhandlingsmønstre mellom forskningsrådssystemet og universitetene. Det tidligere universitetsforskningsrådet NAVF og universitetene hadde i stor grad parallell organisasjonsstruktur, mens det nye forskningsrådet har en organisering som går på tvers av faginndelingen ved universitetene i tillegg til at grunnforskning og anvendt forskning befinner seg innenfor samme organisasjon. Tverrfagligheten i Forskningsrådet betyr at det har hersket en viss uklarhet i universitetssystemet knyttet til hvilket områdestyre de ulike fagdisiplinene sorterer under samt at den tverrfaglige organiseringen i Forskningsrådet også medfører at universitetene må arbeide på tvers av etablerte faggrenser. I tillegg medførte etableringen av Norges forskningsråd med totalt færre utvalg, mindre universitetsrepresentasjon i forskningsrådssystemet enn tidligere når det var fem forskningsråd. Universitetene har ikke lenger den brede og direkte kontakten de hadde til NAVF og er derfor opptatt av å opprette andre typer kontakter mellom universitetet og forskningsråd. For å komp-

ensere for mangelfull representasjon i Forskningsrådets beslutningsorgan og for bedre å komme i inngrep med områdestyrer i Forskningsrådet, har universitetene i Oslo og Trondheim foretatt organisatoriske nyetableringer. Disse nyskapningene vil bli belyst nedenfor.

Universitetet i Oslo

Første avklaringsrunde mellom universitetet og Forskningsrådet konsentrerte seg om å finne fram til områder av felles interesse hvor det ble opplevd som viktig at man fant fram til hensiktsmessig arbeids- og ansvarsdeling. Dette er områder som angår sentralt nivå ved begge institusjonene som eksempelvis forskerutdanning og evalueringspraksis. Men i forhold til områdestyrene i Norges forskningsråd med sine respektive fagfelt opplevde man fra universitetshold behov for nye organisatoriske grep. Komiteen for forskning og forskerutdanning tok derfor initiativ til å etablere underliggende kontakt- og samarbeidsutvalg for samhandling med områdestyrene i Norges forskningsråd. Utvalgene er ment å ha en todelt oppgave: 1) Få fram ideer til forskningsprogrammer som kan være aktuelle for de respektive områdestyrene, det vil si initiere tenkning internt om hva som kan være interessante felles muligheter og 2) Samordne tilbakemeldinger på utspill fra områdestyrene i Forskningsrådet, det vil si øke svarberedskapen i forhold til områdestyrene.

UiO har i første omgang valgt å etablere utvalg for fagfeltene som dekkes av områdestyrene for Kultur og samfunn og Miljø og utvikling. Berørte fakulteter ble bedt om å peke ut representanter til utvalgene. Seinere ble utvalgene supplert med representanter fra aktuelle sentra ved universitetet. Det er altså ikke bare Forskningsrådet som avviker fra fakultetsstrukturen, men også universitetet selv. Etter at utvalgene hadde fungert fra høsten 1993, konstitueres de på nyåret 1994 samtidig som det utarbeides formelle retningslinjer og mandat for utvalgene. Det blir presisert i mandatet at utvalgene skal "arbeide ut fra universitetets forskningspolitikk og faglige prioriteringer" samt "ivareta universitetets interesser overfor NFRs områdestyre." Et viktig punkt for utvalgene er videre å "vurdere om det er mulig å tilby samfinansiering av prosjekter med Norges forskningsråd."

Det har alltid vært og er fortsatt ment å være kontakt mellom Forskningsrådet og fagmiljøer og enkeltforskere ved universitetet. Det blir framhevet at de nye kontaktutvalgene ikke må ses som en erstatning for denne type kontakt, men snarere er å betrakte som et supplement til de allerede eksisterende samhandlingsmønstrene. I møte med Forskningsrådet er det

imidlertid behov for en intern samkjøring mellom ulike miljøer. Forslag fra universitetet skal fremmes i forståelse med fakultetenes prioriteringer og utvalgenes oppgaver er primært knyttet til forskning av tverrfaglig eller tverrfakultær karakter.

Utvalgene sies å ha hatt en litt famlende start, noe som må ses i sammenheng med uroen internt i Forskningsrådet. Flere uttrykker at selv om det er nødvendig med slike kontaktgrupper, er man engstelig for økt byråkratisering. Så langt er det Kontakt- og samarbeidsutvalget for samhandling med område Miljø og utvikling i Forskningsrådet som har vært mest aktivt. Det er avholdt møte mellom utvalget og Områdestyret og man planlegger felles idédugnad. At det er dette utvalget som har kommet best i inngrep med "sitt" områdestyre skyldes blant annet at Områdestyret selv har vært inne i en strategiprosess og i den forbindelse har ønsket innspill. UiOs utvalg for Miljø og utvikling har også kommet lengst i arbeidet med å konkretisere egen strategi og fastlagt at det ønsker å satse på forskningsprogrammer som basis for samarbeid. Utvalgene er satt sammen etter forslag fra fakultetene ut fra faglige kriterier og er ikke nødvendigvis personer som er sentrale i fakultetenes forskningspolitiske arbeid. Dette har medført at kontaktgruppene ikke er kommet tilstrekkelig i kontakt med fakultetenes styringsorgan. Dette har vist seg å bli et lite internt organisasjonsproblem som det ennå ikke er funnet noe fullgod løsning på. Selv om erfaringene så langt er beskjedne og det uttrykkes usikkerhet om man ennå har funnet den rette formen, mener man det tegner bra og at ideen er god. Respondentenes inntrykk er også at Forskningsrådet har reagert positivt på opprettelsen av utvalgene. Men man vil se an erfaringene fra de to etablerte områdene før det tas nye skritt. Samtidig sies det også at det ikke er behov for utvalg for alle områdestyrene i Forskningsrådet: For eksempel er en slik struktur overflødig for Området for naturvitenskap og teknologi fordi fagfeltet i stor grad er å finne på ett fakultet. Dette understøttes av at en representant for dette fagområdet uttrykker at kontakten med Forskningsrådet er god og at man ikke ser behov for denne type utvalg. Andre faller utenfor fordi universitetet har veldig lav aktivitet på området.

Universitetet i Trondheim

Etter opprettelsen av Norges forskningsråd diskuterte Forskerakademiet ved UNIT hvordan universitetet best kunne sikre kontakten mot det nye Forskningsrådet hvor organisasjonsprinsippet ikke dekker fakultetsstrukturen. For å komme i godt inngrep med de mer tverrgående strukturene i Forsknings-

rådet var man opptatt av å finne fram til en motstruktur som passer områdeinndelingen i Forskningsrådet. Forskerakademiets forslag om å opprette kontaktgrupper overfor hvert av de seks områdene i Forskningsrådet ble sendt ut til høring til alle enheter, programmer og sentre under Kollegiet. Høringsrunden viste at forslaget som sådan fikk blandet mottakelse i fagmiljøene og det var ulike oppfatninger om hvilken organisatorisk form kontakten til Norges forskningsråd burde ha. Flere var også skeptiske til å opprette flere råd og utvalg. Resultatet ble at UNIT opprettet kontaktgrupper der det var minst motstand. Det paradoksale er at dette er områder hvor kontakten til Forskningsrådet på forhånd var best. På følgende tre områder er det etablert forsøksordninger med kontaktgrupper: Kultur og samfunn, Miljø og utvikling og Medisin og helse. Kontaktgruppene er ment å være strategiske organ som tematisk sammenfaller med områdestyrene i Forskningsrådet. De tre resterende områdene er foreløpig utsatt på grunn av liten støtte i høringsrunden, men man vil komme tilbake til spørsmålet om etablering av nye kontaktgrupper etter nærmere dialog med fagmiljøene. Sentralt er strategien å demonstrere via de etablerte utvalgene at dette er en fornuftig vei å gå og at forslaget på denne måten vil modnes i de resterende fagmiljøene. NTH har sin primære kontaktflate mot Området for industri og energi, et område resten av UNIT nesten ikke har noen kontakt med. Av denne grunn vurderes det ikke som aktuelt med egen kontaktgruppe her.

Gruppenes funksjon og legitimeringsgrunnlag kom klart fram i prosessen: "Dersom kontaktgruppenes arbeid ikke medfører en reell verdiøkning for forskningen innen UNIT (les: ikke kan bidra til at mer forskningsrådsmidler kommer til UNIT), har ikke kontaktgruppene noen eksistensberettigelse" (F-sak 3/94). Foruten arbeidet med å hente inn penger er gruppenes oppgaver å lansere ideer til forskningsprosjekter, særlig forslag av tverrfaglig karakter, koordinere innspill fra fagmiljøene ved UNIT, gi råd og veiledning til forskere om utforming av prosjektsøknader samt bidra med informasjon om Forskningsrådets virksomhet til UNITs ulike organ og enheter.

Å trekke fram noen erfaringer med ordningen er for tidlig. Selv om Forskningsrådet har understreket at de ønsker en bred kontaktflate med universitetssystemet, har de gitt signaler om at de synes utvalgene er en grei ordning for kommunikasjon. Som ved Universitetet i Oslo ble det poengtert at gruppene skal supplere og ikke erstatte kontakten mellom Norges forskningsråd og individuelle forskere.

Universitetene i Bergen og Tromsø er kjent med de nyetablerte utvalgene ved universitetene i Oslo og Trondheim, men har foreløpig ingen tilsvarende planer. Man avviser ikke at det kommer til å bli løsningen, men er avventende. Ved *Universitetet i Tromsø* framheves det at som et relativt lite universitetet står ikke antall vitenskapelig ansatte i forhold til belastninger knyttet til utvalgsarbeid, og at man av den grunn så langt ikke har villet opprette slike organ. Det varierer også i hvilken grad kommunikasjonen med områdestyrene i Forskningsrådet oppleves som problematisk; enkelte opplyser at deres fagmiljø klart er definert opp mot ett område og har god kontakt, mens andre sogner til flere områdestyrer og ikke helt har funnet en tilfredsstillende form for dialog.

Ved *Universitetet i Bergen* sies det at organiseringen i Forskningsrådet er en klar utfordring for fakultetsstrukturen ved universitetet og at man må finne en måte å organisere seg på som avspeiler strukturen i Forskningsrådet. Men man leter fremdeles etter hvilket organisatoriske grep som vil være det beste. Utfordringen ligger i å få til et system med høy legitimitet innad samtidig som det kan være aktør utad. Andre mener at dersom nye utvalg skal opprettes må det være noe mer enn kontaktutvalg. De må tillegges myndighet slik at de reelt kan påvirke innholdet i områdestyrets strategi, ellers vil ansatte miste interessen for å delta. Som nevnt er flere av fakultetenes forskerutdanningsutvalg omdøpt til forskningsutvalg, denne endringen skyldes blant annet omleggingen i forskningsrådssystemet. Det framheves videre at områdestyrenes observatørstatus på de nasjonale fakultetsmøtene to ganger årlig, bidrar til at kontakten på fakultetsnivå er rimelig bra.

6.4 Kontakten til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet

Universitetene i Norge får store deler av sine inntekter via statsbudsjettet og står derfor i et avhengighetsforhold til offentlige myndigheter. Som offentlige institusjoner basert på statlige inntekter inngår universitetene i et hierarki med statlige myndigheter som overordnet nivå. Selv om universitetene som institusjoner er tillagt stor grad av autonomi sammenlignet med andre statlige underliggende etater, må også universitetene forholde seg til den politikken som blir lagt fra overordnet nivå og da særlig KUF som universitetene sorterer under. I KUF er det særlig Universitets- og høgskoleavdelingen og Forskningsavdelingen som er aktuelle for universitetene. Hva kjennetegner så kontakten mellom departement og universitet?

Mens kontakten mellom Norges Forskningsråd og universitetene er preget av bred deltakelse på alle nivå, er det valgt og administrativ ledelse ved universitetene som ivaretar kontakt med KUF. Forholdet til KUF har tradisjonelt vært rektors og universitetsdirektørens ansvar, og andre nivå ved universitetene har således lite kontakt med departementet. Det generelle inntrykket er at universitetsledelsen opplever en imøtekommende holdning fra departementets side og en forståelse for universitetenes situasjon, men det understrekes at det *ikke* betyr at universitetene får det som de vil i forhold til departementet.

Kontakten med KUF varierer fra avdeling til avdeling. Mens de fleste uttrykker god kontakt med Universitetets- og høgskoleavdelingen, er kontakten med Forskningsavdelingen i KUF nokså liten og sporadisk. UoH-avdelingen opererer relativt regulært overfor universitetet, men kontakt i forhold til Forskningsavdelingen er nesten ikke-eksisterende. Hvem og hva dette skyldes er uklart, men særlig etter at universitetene har økt sitt forskningspolitiske engasjement betegnes kontakten som "overraskende liten". Man har inntrykk av at Forskningsavdelingen har forholdt seg til Forskningsrådet, og at Forskningsrådet langt på vei er det utøvende organet på vegne av departementet i spørsmål som angår forskning. En annen årsak til mangel på kontakt til Forskningsavdeling som trekkes fram, er at avdelingens midler i hovedsak går til instituttsektoren mens universitetenes bevilgninger finnes på UoH-avdelingens budsjett. Det uttrykkes ønske om å styrke kontakten med Forskningsavdelingen i KUF, men det innrømmes at det ikke er gjort så veldig mye fra universitetenes side for å bedre på forholdet. Enkelte uttrykker behov for en bredere avdeling i KUF som omfatter både forskning og høyere utdanning og som forholdt seg mer direkte til universitetene.

Det er særlig en sak som skaper uro ved universitetene i forhold til KUF og det er innføringen av den tidligere nevnte budsjettreferansemodellen (jf. 2.3). Modellen er en undervisningsbasert modell, hvilket betyr at undervisningen er den kostnadsbærende aktiviteten. Universitetene opplever dermed at forskningsoppgavene betraktes som "tilhørende virksomhet". Om denne modellen og påfølgende situasjon for forskningen uttalte prorektor ved UiO i et forskningspolitisk seminar tidlig i 1995:

> Hvis vi skal sette det på spissen, er situasjonen i dag at forskningsbevilgninger til universitetene er en følgekostnad av at universitetene driver undervisning. Det er lett overdrevet, men ikke så fjernt fra sannheten. Det betyr også at de ressursmessige omprioriteringer som er

skjedd de senere årene, ikke er skjedd ut fra forskningspolitiske betraktninger om hva som er fornuftige investeringsobjekter forskningsmessig, men ut fra etterspørsel av undervisning og institusjonens mulighet til å tilfredsstille denne etterspørselen."

Andre har uttrykt at de er bekymret for at KUFs budsjetteringsmodell betyr at forskningsbevilgningene totalt overlates til Forskningsrådet.

6.5 Samhandling mellom universitetene

Vi har tidligere sett at alle universitetene har etablert utvalg med rådgivende ansvar for hele eller deler av universitetenes forskningsvirksomhet og at det er opprettet forskningsadministrative enheter ved alle universitetene. Dette betyr at det finnes klare strukturelle likheter universitetene imellom. Hvordan er så kommunikasjonen på tvers av universitetene i forskningspolitiske saker? Står universitetene i et konkurranseforhold til hverandre eller samkjøres politikken for å styrke universitetene som institusjon i forhold til andre forskningspolitiske aktører? Og: Hvilken rolle spiller fellesorganet Universitetsrådet i arbeidet med universitetenes forskningspolitikk?

På det forskningspolitiske nivået er bildet i stor grad preget av felles interesser, noe som begynner å utkrystallisere seg i et nærmere samarbeid om forskningspolitikk gjennom Universitetsrådet. Universitetsrådets forskerutdanningsutvalg hvor prorektorene møtes jevnlig, har bidratt til økt kontakt mellom universitetene. Det sies at utvalget har medført at universitetene trekker i lag på en helt annen måte og er mer samkjørte enn tidligere. Som tidligere nevnt gikk prorektorene ved universitetene i regi av Universitetsrådet i 1994 sammen i en hurtigarbeidende gruppe som leverte et forskningspolitisk dokument som ble oversendt Forskningsrådet som et innspill til rådets strategiplan. Slike dokumenter ligger på et relativt høyt abstraksjonsnivå og arbeidet er derfor preget av få interessemotsetninger. Man ser for seg at denne type samarbeid vil komme til å forsette. I utredningen framheves det at samarbeid mellom institusjonene i universitetssektoren må vektlegges videre og at dette i særlig grad gjelder forskerutdanningen.

I den grad forskningspolitikken samordnes skjer dette i stor grad via Universitetsrådet. Flere av respondentene gir uttrykk for at Universitetsrådet er blitt "sterkere, bedre og viktigere" og at de siste års styrking av Universitetsrådet har bidratt til at universitetene i større grad har blitt hørt. Men Universitetsrådets rolle er ikke helt ukomplisert. Det er blitt påpekt at det er

viktig at Universitetsrådet er varsom og har et mønster for hvordan saker fremmes slik at det handler *på vegne av* medlemsinstitusjonene. Det påpekes at initiativ bør komme nedenfra, og at Universitetsrådet er *medlemmenes* organ og virkemiddel. Eksempelvis medførte Universitetsrådets økte omfang av internasjonalt samarbeid behov for å trekke klarere linjer for hvilke oppgaver Universitetsrådet skal ha på vegne av institusjonene i slike saker. Men kursen er justert og per i dag er det lite å utsette på Universitetsrådet i så måte, sies det.

Det er også kontakt mellom de forskningsadministrative enhetene. Både samarbeid fra sak til sak, men også mer systematisk samhandling. Forskningsadministrasjonen ved de ulike universitetene møtes årlig for å gjennomgå innstillinger, drøfte erfaringer og samordne politikken. Om disse møtene sier en av deltakerne: "Det er alltid påfallende hvor likt vi tenker. Samme type erfaringer, samtidig som vi tenker ganske likt." Disse konferansene vurderes som verdifulle av forskningsadministratorene.

Selv om utvalgsarbeid via Universitetsrådet og møtene mellom de ulike forskningsadministrative avdelingene er samarbeidspreget, er det ikke dermed sagt at det ikke er konkurranse mellom universitetene på dette feltet. Når man kommer ned på konkrete prioriteringer er bildet mer preget av konkurranse og motstridende interesser. Arbeid med satsingsområder er ett eksempel på mer konkurransepreget forskningspolitisk område. Via satsingsområder handler forskningspolitikk også om å posisjonere seg og å tilegne seg ressurser. Spørsmål knyttet til faglig arbeidsdeling som etableringen av Norgesnettet innebærer, er et annet eksempel hvor samarbeid er mer problematisk. Det er liten tradisjon for at universitetsledelsen blir enige om en arbeidsdeling som forskerne må forholde seg til, og dette vil utvilsomt innebære et betydelig kulturskifte i et system hvor normen har vært at den enkelte ansatte definerer forskningstema. Arbeidsdeling har vist seg enklere å få til når det gjelder nye temaområder og prioriteringer som kommer opp enn på etablerte forskningsfelt. Samarbeidet er også mer problematisk når det gjelder konkrete prioriteringer enn spørsmål av mer generell art og forhold som gjelder universitetene kontra andre aktører.

Det framheves at universitetene som sådan har behov for å samordne seg for å forsterke eller forsvare seg som institusjoner i det forskningspolitiske landskap. I koordineringsarbeidet framheves det at det er viktig å tilstrebe like ordninger for å stå sterkere overfor andre forskningspolitiske aktører som Forskningsrådet og i forhold til EU-forskningen. Først og

fremst skjer samordningen ut fra et praktisk perspektiv ved at man gjennom samarbeid lettere kommer fram til konstruktive løsninger.

Av det som framkommer ovenfor er forholdet mellom de ulike universitetene i stor grad preget av en sterk følelse av samhold når det gjelder overordnet forskningspolitikk og at de store linjene er felles. Selv om det gis uttrykk for at det ligger en klar styrke i kontakt og samarbeid, underslås ikke konkurranseaspektet. Eksempelvis er konkurranse til stede når det gjelder konkrete områder som å skaffe ekstern finansiering til satsingsområder. Men det understrekes at det forskningspolitiske arbeidet er mer samarbeid enn konkurranse, og at konkurranse ikke legger hindringer i veien for samarbeid. Til tross for at universitetene opplever at de enkeltvis har spesielle utfordringer, overskygger likheten det som hvert enkelt universitet opplever som særegent.

6.6 Kontakt til høgskolesektoren

I Stortingsmelding nr. 40 (1990-91) "Om høgre utdanning" framgår det at universitetene, de vitenskapelig høgskolene og de regionale høgskolene[4] inngår i et Norgesnett for høyere utdanning og forskning basert på samarbeid og arbeidsdeling. Universitetene og de vitenskapelige høgskolene er tillagt hovedansvaret for grunnforskningen og forskerutdanningen, mens "de regionale høgskolene skal tilby et bredt spekter av yrkesrettet utdanning og avlaste universitetene på grunnfags- og mellomfagsnivå. De skal også drive forskning på sine fagfelt." (St.meld.nr.36, 1992-93, s. 54). Gjennom Norgesnettet legges det altså opp til arbeidsdeling så vel som samarbeid mellom universitetene og høgskolene i regionen. Arbeidet med Norgesnettet fordrer for universitetenes del opptrapping av samarbeid med statlig høgskolesektor. At hele UoH-sektoren vil omfattes av felles lovverk, tilsier også økt samarbeid. Det forutsettes i St.meld.nr. 40 (1990-91) at universitetene skal innlede nært samarbeid med høgskolesektoren for å trekke disse aktivt inn i forskerutdanningen og bidra til kompetanseoppbygging blant personalet i høgskolesektoren. Som grunnlag for det videre arbeidet med Norgesnettet er det interessant å se på kontakten mellom universitetene og høgskolene.

---

[4] Etter sammenslåingen i høgskolesektoren per 1.8.94 er betegnelse regionale høgskoler erstattet med statlige høgskoler.

Universitetet i Oslo

Så langt er samarbeidet med høgskolesektoren i det alt vesentlige konsentrert om undervisningspolitiske spørsmål. På den forskningspolitiske siden har det vært heller liten kontakt. Det tidligere regionale samarbeidsutvalget for Østlandsområdet har nesten utelukkende diskutert undervisning, sies det. For å møte den nye strukturen i høgskolesektoren vil utvalget bli noe omstøpt.

Den kontakt som har vært mellom universitetene og høgskolene på forskningssiden har bestått i kompetanseoppbyggende tiltak for ansatte i høgskolesektoren. Det er særlig i forskerutdanningen man finner samarbeid mellom UiO og høgskolesektoren. En del stipendiater finansiert av KUF har arbeidssted i høgskolesektoren, men er tilsatt gjennom prosedyrer i universitetssystemet og tilknyttet doktorgradsutdanningen i regi av Universitetet i Oslo. I forhold til de tidligere distriktshøgskolene som har fag som svarer til fag i universitetssystemet går dette stort sett greit, men universitetets ansvar for forskerutdanningen skaper problemer når det dreier seg om fag høgskolesektoren er alene om. Da må universitetet søke alternative samarbeidspartnere som sitter på den nødvendige kompetansen.

Samarbeidet med høgskolesektoren vurderes som litt ensidig og man er opptatt av å endre det slik at kontakten blir interessant og til glede også for universitetet. I et brev fra universitetet til KUF om UiO og Norgesnettet er forholdet til statlig høgskolesektor beskrevet på denne måten:

> "...mye av det samarbeid UiO inngår i vis-à-vis den regionale sektor har karakter av *bistandsvirksomhet*, med begrenset faglig utbytte for våre egne fagmiljøer. UiO må be om forståelse for at slik bistandsvirksomhet må ha et begrenset omfang. I utgangspunktet vil Universitetet i Oslo primært inngå samarbeid som er preget av *gjensidighet* og *gjensidig utbytte* for alle deltagende parter." (s.5)

Gjensidige II-ordninger, samarbeid om forskningsprogrammer og forskerutdanningsprogrammer nevnes som eksempler på mulige tiltak for å bedre forholdet. UiO opplever at høgskolene er opptatt av å ha et godt forhold til universitetet og man vil gjerne samarbeide med høgskolene, men ønsker å være selektive med hensyn til hvilken hjelp UiO skal gi. Fra universitetshold hevdes det også at høgskolene har vært opptatt av å få med universitetet som alliansepartner for på denne måten styrke sin posisjon i forhold til andre aktører og øke sine mulighetene for å få gjennomslag for sine planer. Universitetet anser høgskolene i første rekke som utdanningsinstitusjoner,

men samtidig framheves det at man regner med at den nylig gjennomførte fusjoneringsprosessen i høgskolesektoren vil medføre at høgskolene utvikler seg til også å bli forskningsinstitusjoner.

Universitetet i Bergen

På nyåret 1995 arrangerte Universitetet i Bergen et møte med høgskolene fra Agder til Møre etter omorganiseringen av sektoren. Dette var ment som en første mulighet etter reformen i høgskolesektoren til å presentere seg for hverandre og drøfte framtidig praktisk samarbeid. Man tenker seg videre at universitetet legger fram forslag til ens utformet rammeavtale, men med vedlegg spesielt utformet for hver høgskole for å ta hensyn til størrelse, kompetanse og fagfelt. Det framheves at det er store forskjeller i kompetansenivået mellom ulike høgskolemiljøer; mens enkelte holder internasjonalt nivå, trengs det tiltak fra universitetets side for å bygge opp kompetansen innenfor andre miljø. Omorganiseringen av høgskolesektoren betegnes som et framskritt og betyr at kontaktflaten blir mer oversiktlig.

Samarbeid med høgskolene i regionen er ikke nytt for UiB. For det første har stipendiater øremerket høgskolesektoren i flere år vært knyttet til UiBs forskerutdanningsprogram. I 1993 ble det startet opp et prosjekt med desentralisert forskerutdanning i Sogndal for personalet knyttet til Sogn og Fjordane distriktshøgskole og Vestlandsforskning. Videre har man i noen år allerede hatt avtaler med høgskolene. Eksempler på gjensidig professor II- tilknytning finnes også. Universitetsansatte med styreverv i høgskolesektoren er heller ikke uvanlig. I tillegg har det årlig vært holdt møter mellom universitetet og høgskolene på ledelsesnivå.

Universitetet i Trondheim

Universitetet i Trondheim sentralt har så langt ikke involvert seg mye i forhold til høgskolesektoren, og koordineringen av dette er lagt til NTH og de ulike AVH-fakultetene. NTH har et særlig ansvar i forhold til ingeniørutdanningen uansett hvor i landet de ligger. Kontakten med sivilingeniørutdanningen i Narvik og Telemark karakteriseres som tett. NTH har inngått avtaler om samarbeid med sivilingeniørutdanningen i Telemark og Narvik om dr.ing. utdanning. Derimot er ikke NTH sterkt inne i forhold til sivilingeniørutdanningen i Rogaland. AVH har lagt opp til samarbeid om forskerutdanning med høgskolesektoren og utviklet bilaterale avtaler i denne forbindelsen. Arbeidet med forskerutdanning i høgskolesektoren karakteriseres som "et hjertebarn" for AVH.

UNIT har ikke stor grad av formalisme og enhetlig struktur for relasjonene til høgskolene i regionen, men har heller satset på særskilte avtaler med den enkelte høgskole. Det er imidlertid tegn til at sentralt nivå vil engasjere seg sterkere. Etter reformen i høgskolesektoren har UNIT blant annet hatt møter med Høgskolen i Sør-Trøndelag og Høgskolen i Nord-Trøndelag. Universitetet opplever at høgskolene trenger tid til å få tingene på plass internt, men regner med at kontakten vil intensiveres framover.

Enkelte uttrykker bekymring for at det foreliggende forslaget til ny felles lov for universiteter og høgskoler kan bety en fare for nivellering av forskjellen mellom universitet og høgskole. I denne forbindelse er man opptatt av å finne samarbeidsformer framover som understreker rolledelingen mellom universitet og høgskole uten at det skaper konflikter som i neste omgang kan føre til at universitetene mister sitt særansvar.

Universitetet i Tromsø

De intervjuede ved Universitetet i Tromsø sier at forholdet til høgskolesektoren i regionen generelt er godt og lite konfliktfylt selv om det har vært strid om enkeltsaker. Et uttrykk for den nære kontakten er at de fleste høgskolene i Nord-Norge har hatt universitetsrepresentanter i sine styrer. I tillegg har kontakten mellom universitet og høgskolene vært ivaretatt gjennom Råd for høyere utdanning i Nord-Norge. Her har universitetsledelsen møtt høgskoleledelsen et par ganger årlig, noe som har skapt godt grunnlag for samarbeid. Ordningene er i endring som følge av omorganiseringen i høgskolesektoren. Det vurderes om man skal etablere et nytt råd og om forskningen i så fall bør med. I tillegg har man hatt avtaler med hver enkelt av de tidligere høgskolene. Det har vært møte mellom ledelsen ved de nye høgskolene og universitetet for å diskutere veien for et godt samarbeid framover.

Mye av kontakten til høgskolesektoren som berører forskning dreier seg om forskerutdanning. Det har vært noen uklarheter om fordelingen av stipendiater øremerket høgskolesektoren. Universitetet har derfor fastlagt retningslinjer som innebærer at høgskolene søker om stipendiatstillinger til fag, disiplin eller område og UiTø tildeler stillingene på grunnlag av søknadene. Videre skal fordeling av stipendiatstillinger til høgskolene følge samme prosedyre som ordinære universitetsstillinger. Universitetet i Tromsø etablerte i 1994 senteret UNIKOM som blant annet skal ha i oppgave å drive forskningsformidling mellom universitetet og de statlige høgskolene i landsdelen.

6.7 Andre samhandlingspartnere

Vi har ovenfor belyst universitetenes forhold til overordnede myndigheter som KUF og Norges Forskningsråd og andre aktører i UoH-sektoren. Selv om disse er svært sentrale forskningspolitiske aktører for universitetene, er det ikke det fullstendige bildet av de arenaer universitetene opptrer på. Vi vil derfor gi et riss av andre aktuelle relasjoner av forskningspolitisk betydning.

Instituttsektoren i Norge betegnes ofte som stor sammenlignet med andre vestlige land. En oversikt over instituttsektoren viser at det i alt er over 200 enheter som utfører forskning og utviklingsarbeid (Utredningsinstituttet 1993b). Størrelsen på sektoren tilsier at den samlet er en betydelig forskningsaktør. At sektoren betraktes som en aktuell samhandlingspart for universitetene framkommer i innstillingen fra det nevnte prorektorutvalget. Her heter det: "Også forskningsinstitusjoner bør være sentrale partnere både i anvendte forskningsprosjekter og programmer og i den videre utbygging av forskerutdanningen."

Forholdet mellom universitetene og instituttsektoren er preget av utstrakt samarbeid. Blant annet viser en nylig gjennomført analyse at samforfatterskap mellom ansatte i universitetene og forskningsinstituttene er betydelig (Kaloudis 1995). Men fordi sektoren består av mange institutter med svært varierende størrelse, organisasjonsform og faglige innretning, framstår ikke sektoren som en enhetlig forskningspolitisk aktør. Instituttsektoren har heller ikke noe felles organ som universitetene kan forholde seg til, det betyr at universitetene har kontakt med et bredt spekter av forskningsinstitutter. En felles strategi fra universitetenes side overfor instituttsektoren er derfor vanskelig å utarbeide. Sammenlignet med relasjonen til høgskolesektoren karakteriseres samarbeidet til instituttsektoren som "løsere"; framfor samarbeid på strategisk nivå, preges forholdet av utstrakt operativt samarbeid på prosjektplan. Forskere i instituttsektoren knyttes videre til universitetene gjennom II-ordninger og ansatte i instituttsektoren trekkes inn i undervisning og veiledning. Man tenker seg framover at samarbeidet kan utvikles til gjensidig nytte gjennom felles EU-søknader.

Forskningsinstituttene oppleves som interessante samarbeidspartnere ut fra sin spisskompetanse. Videre sies det at instituttsektoren har større erfaring i prosjektdesign og prosjektgjennomføring, noe som kan komme universitetsforskerne til nytte. Andre peker på at kan være en nyttig erfaring for universitetsforskere å samarbeide med mer anvendt orienterte forskere.

Samarbeidet mellom universitetsforskere og forskere i instituttsektoren karakteriseres som rimelig gjensidig.

Samarbeid mellom universitet og forskningsinstitutt er til dels geografisk betinget. Det betyr at kontakten med instituttsektoren i første rekke følger region, og at omfanget av samarbeid mellom universitet og instituttsektor derfor er avhengig av sektorens størrelse i egen region. Store deler av instituttsektoren er lokalisert i Oslo. Dette betyr at det ligger godt til rette for kontakt mellom Universitetet i Oslo og instituttsektoren. UiOs kontakt med instituttsektoren betegnes også som sterkere enn kontakten med høgskolesektoren i regionen. Universitetet i Oslo anser derfor instituttene i regionen som viktigere for UiO og institusjonens forskningspolitikk, enn høgskolesektoren.

Forholdet mellom universitet og næringsliv i Norden er tema for en nylig gjennomført studie (Gulbrandsen 1995). Denne viser at Universitetet i Bergen, som er det norske universitetet som inngår i undersøkelsen, har utformet en politikk for å bistå næringslivet i sin region. Også ved de andre universitetene er man opptatt av å ha en inviterende holdning overfor næringslivet. Enkelte opplyser blant annet at det hvert halvår arrangeres møter med Næringslivets Hovedorganisasjon for å drøfte saker av felles interesse. Universitetene har videre en positiv holdning til å gi permisjon til forskere som for en periode vil jobbe i industrien, og man anser slik erfaring som fruktbar.

Ut fra faglige profil har naturlig nok NTH tett kontakt til norsk industri og det er sentralt for NTH at forskningsvirksomheten er forankret i norsk industri. SINTEF er et viktig mellomledd i så måte. Ulike bransjeforeninger under NHO er også sentrale samarbeidsparter for NTH. For å ha ny virksomhet i gang når endringer i industri og næringsliv kommer, er NTH opptatt av å fange opp tendenser til strukturendringer på et tidlig stadium. I NTHs strategi inngår derfor planlegging for strukturendringer i næringslivet som en viktig bestanddel. For NTH er også Nærings- og energidepartementet en viktig samhandlingspartner.

Universitetene har et utall og høyst forskjellige eksterne samarbeidspartnere, alt fra frivillige organisasjoner til ulike bedrifter nevnes. Likeledes har lærestedene sterke bånd til kommune og fylkeskommune i sin region. Selv om universitetene iblant betegnes som elfenbenstårn tilbaketrukket fra resten av samfunnet, framhever universitetsfolk at kontaktnettet utad er enormt. Universitetene opplever seg som aktive samfunnsinstitusjoner og

erfarer at mange ønsker seg universitetet som medspiller i ulike sammenhenger.

Av beskrivelsen ovenfor framgår det at universitetene betrakter seg som aktive partnere overfor andre samfunnsinstitusjoner, og da ikke bare i forhold til andre forskningsutførende institusjoner. Disse samhandlingspartene er heller ikke nødvendigvis forskningspolitiske aktører, men institusjoner som påvirker eller inngår som en del av universitetenes forskningsstrategi.

7 Forskningspolitisk debatt ved universitetene

7.1 Institusjonspolitikk for forskningen - en ønsket utvikling?

Som vi har sett er forskningspolitikk et tema med økende oppmerksomhet ved universitetene. Hvorvidt dette er en utvikling som ønskes velkommen av det brede lag av vitenskapelig personale ved universitetene, kan vi ikke svare på ut fra vårt datamateriale. Allikevel kan det være interessant å se hvilke meninger som kommer til uttrykk om universitetenes anstrengelser for å utvikle en egen forskningspolitikk.

Det overveiende flertallet av de intervjuede er sentrale i arbeidet med en forskningspolitikk og blant disse råder det en positiv holdning til utviklingen. Man mener universitetene har et legitimeringsproblem i forhold til å synliggjøre forskningen i forhold til omverden og ser forskningspolitikken som et verktøy for å tydeliggjøre forskningen ute i samfunnet. Selv om det oppgis at det kreves mye for å stå sammen for å få utformet en felles politikk, tror man universitetene vil få økt slagkraft ved å opptre som enhetlige forskningspolitiske institusjoner. Enkelte anser forskningspolitikk som et redskap for å nå institusjonens målsettinger, noe man ikke kan oppnå uten å ha en politikk og strategi, sies det. Siden utdanningssiden alltid er blitt diskutert, betraktes det videre som rimelig at universitetene også får en politikk for forskningen. Blant aktørene på sentralt nivå framheves også at refleksjon over egen virksomhet er sunt.

Men selv på sentralt nivå er man ikke uten forbehold til å utvikle en institusjonspolitikk for forskningssiden. Selv om holdningen så langt er positiv, er man opptatt av spørsmål som hvor *langt* forskningspolitikken skal gå og på hvilket nivå i organisasjonen politikken skal utformes.

Har respondentene noe inntrykk av hvordan vitenskapelig personale uten sentrale verv ser på behovet for en institusjonspolitikk for forskning? Eller synliggjøres dette først når man sitter i sentrale styringsorgan? Det innrømmes at behovet for en institusjonspolitikk framstår mye klarere når man er i posisjoner. Sentrale verv eller stillinger innebærer at man må ta kravene fra omgivelsene innover seg på en helt annen måte. Flere påpeker også at mange har problemer med å se institusjonens plass, og at utspill fra grunnenhetene kan være temmelig "nærsynte" i den forstand at det dreier seg om den enkeltes fagfelt og hverdag. Det er en tendens til å generalisere

ut fra eget ståsted og erfaringer, sies det, mens institusjonspolitikk må være noe mer enn det.

Siden valgt og administrativ ledelse ut fra sitt ståsted i stor grad er involvert i forskningspolitikken og dermed naturlig nok ser dette som en positiv utvikling, er det kanskje vel så interessant å se hvilke refleksjoner som kommer til uttrykk blant respondentene på fakultets-/instituttnivå. Blant disse finner vi et større spenn i holdningene til universitetenes arbeid med å utmeisle en forskningspolitikk på institusjonsnivå; her er alt fra positive via avventende til negative meninger representert.

En som er uforbeholden positiv til å utforme en forskningspolitikk uttaler seg slik:

> Jeg tror det er veldig bra. Det er bra for omverden og det er bra for Forskningsrådet og det er bra for oss selv. Det er bra både for vår forskning og for vår undervisning. (intervju)

Følgende uttalelse kan illustrere hvorfor enkelte hilser forskningspolitikk ved universitetene velkommen:

> Jeg mener det er absolutt nødvendig og det kommer ikke for tidlig. Jeg har savnet det fordi jeg mener det er en måte å markere institusjonen på. (....) Det å rette søkelyset mot forskningspolitikken er også å trekke forskningen fram som en primæraktivitet (intervju).

Behovet for å synliggjøre og vektlegge forskningen via forskningspolitikken trekkes fram av flere og man anser forskningspolitikk som en nødvendighet hvis ikke universitetene skal utvikle seg til rene høgskoler hvor utdanningssiden er det primære. Andre argumenterer med at forskningen utgjør halvparten av virksomheten ved universitetene og at det derfor er nødvendig med en strategi på området.

Mens noen er glade for at man nå har begynt å sette forskningspolitikk ved universitetene på dagsorden, er andre foreløpig mer avventende noe følgende sitat viser:

> Jeg er kanskje mer positivt innstilt enn mange andre. Men jeg er enig med skeptikerne at det kan være greit å ha en forskningspolitikk i betydning å oppfordre til nye samarbeidstiltak. Men det er veldig farlig å ha en forskningspolitikk som utestenger egengenererte initiativer.

> Noe av det viktigste vi kan gjøre er å rekruttere dyktige folk og da må det ikke være slik at forskningspolitiske føringer vil utelukke dem som er opptatt av andre tema og står for innovasjoner. Da tror jeg fort vi har sagd av en viktig grein. Forskningspolitikken bør derfor være å ta vare på de yngre som har ukonvensjonelle ideer og som har vist dyktighet på forskjellig vis (intervju).

Blant de avventende anses forskningspolitikk ved universitetene som en nødvendighet og man er betinget positiv så lenge det ikke drives for langt. Videre forutsettes det at sentralt nivås forskningspolitikk ikke realiseres med midler som ellers ville gått til enhetene.

De som uttrykker seg negativt om forskningspolitikk ved universitetene, poengterer at dette arbeidet ville hatt noe for seg om det bidro til økte bevilgninger, hvilket man ikke kan se det har gjort så langt. Andre anser forskningspolitikk ved universitetene som en illusjon i dagens universitetssystem hvor all fokus er på universitetene som utdanningsinstitusjoner og hvor studentene er det kostnadsbærende i systemet. Man mener universitetsstillingene er underbudsjettert i statsbudsjettet og ytterligere underbudsjettert når de kommer til fagmiljøene, blant annet fordi en del går til forskningspolitisk arbeid. Et annet argument som brukes mot å utvikle en politikk på institusjonsnivå er at forskningspolitikken bør utformes av den enkelte forsker og at man alltid har drevet forskningspolitikk i den forstand at de forskningsutøvende har formet politikk for sin virksomhet. Eventuelle fellessatsinger må være generert nedenfra basert på interessefellesskap og frivillighet. Forhåndsdefinerte satsinger bør skje på nasjonalt plan i regi av Norges Forskningsråd. I den grad forskningspolitikk på universitetene vil bety at prosjektsøknader skal vurderes internt, vil man reservere seg. Universitetene må ikke utvikle en forskningspolitikk hvis det fører til økt indre friksjon, sies det. Ved å la behandling av prosjektsøknader skje i Forskningsrådet fjernes de vanskelige avgjørelsene fra universitetene og det skapes en nasjonal konsensus for søknadsbehandling. Skal man ha en forskningspolitikk så bør den gå ut på å snu trenden med grov underbudsjettering fra myndighetenes side. Det hevdes at så lenge universitetenes budsjetter er svake samtidig som store beløp kanaliseres gjennom EUs forskningsprogrammer, vil ikke universitetene kunne utvikle en reell forskningspolitikk. Forsøket på å utvikle en institusjonspolitikk for forskning vil derfor snarere framstå som en tilpasningspolitikk til rammer fastlagt utenfor universitetene, sies det.

7.2 Reaksjoner i fagmiljøene

Som nevnt innledningsvis kan arbeidet med å utforme en forskningspolitikk på institusjonsnivå betraktes som en endringsprosess ved universitetene. Endringer fører ofte til uro internt i organisasjonen og debatt er å forvente. Har så informantene registrert noen diskusjoner i fagmiljøene om universitetene bør utvikle en forskningspolitikk? Har det vært reaksjoner, positive såvel som negative, på at forskningspolitikk har kommet på dagsorden og i så fall: Hva består reaksjonene i? Vi retter også søkelyset på om og hvordan forskningspolitikken berører vitenskapelig personale.

Inntrykket er at forskningspolitikk ikke engasjerer spesielt bredt ved universitetene og at det ikke har vært noen stor debatt om universitetene bør ha en forskningspolitikk eller ikke. Men selv om ikke mange deltar aktivt, viser enkeltpersoner stort engasjement. Når det gjelder de overordnete prinsipper er interessen liten, mens det oppgis at engasjementet stiger når det er snakk om konkrete prioriteringer. Man tror videre at Forskningsrådet og omorganiseringen der har opptatt folk mer enn den interne forskningspolitikken. Noen gir uttrykk for at man skulle ønske flere viste engasjement for temaet og at debatten var større. Forskningsutvalgene har i samarbeid med de forskningsadministrative enhetene arrangert forskningspolitiske seminarer. Disse vurderes som rimelig vellykkede, men man er usikker på om de har generert debatt ute i institusjonene.

Det som har vært av debatt har dreid seg om spørsmål fra *om* det i det hele tatt er behov for å utforme politikk for forskningsvirksomheten til diskusjon om *hvem* som skal utforme politikken. Reaksjoner på universitetenes økte forskningspolitiske engasjement er i stor grad avhengig av hva man forstår med begrepet forskningspolitikk, sies det, og debatter har avslørt at hva den enkelte legger i begrepet varierer. Hvis forskningspolitikk assosieres med organisering av store deler av universitetsforskningen i store programmer og satsinger, vil motstanden være stor. Men det poengteres at universitetenes forskningspolitikk også består i å prioritere den enkelte universitetsforsker, og i den betydning vil naturlig nok få være motstandere av en forskningspolitikk. Fra sentralt hold sies det at mange tror ambisjonsnivået i det forskningspolitiske engasjementet er høyere enn det faktisk er. Det kan videre synes som om vel så mange har ytret seg om struktur, så som omdanning av forskerutdanningsutvalg til forskningsutvalg og til opprettelsen av forskningsadministrasjon, som til selve innholdet i politikken.

Det generelle inntrykket som formidles av respondentene er at det på grunnplanet er en skeptisk holdning til utviklingen. Men i motsetning til

tidligere hvor man opplevde at det ikke var aksept for å snakke om behovet for en forskningspolitikk ved universitetet, mener man det iallfall er blitt mulig å diskutere temaet. Det sies også at den største motstanden er i ferd med å legge seg nå når politikken begynner å avtegne seg. Men det poengteres at forskningspolitikk for universitetet alltid vil gi negative assosiasjoner i deler av det vitenskapelige personalet og at det trengs mye dialog med fagmiljøene for å "selge" nye ideer. Inntrykket sett fra respondentenes ståsted er at det er relativt stor enighet om de store linjene, men jo mer spesifikk politikken er, jo mer ulike er vurderingene. Det sies også at stadig flere erkjenner at bevilgningssituasjonen tilsier at man må ha en mer bevisst holdning til hva universitetene skal drive med og at flere innser at forskningspolitikk også kan brukes til å sikre den enkeltes forskningsmuligheter. Man har også observert en bevegelse i fagmiljøene ved at det er flere som ser nytten av å arbeide i grupper samtidig som flere anser en institusjonspolitikk for forskning som et virkemiddel for å bedre forskningens kår. Selv om man synes å kunne observere at flere aksepterer at man må ha en politikk for visse sider av universitetsforskningen, vil det alltid være de som mener en forskningspolitikk ved universitetene er hårreisende, sies det.

Påvirkes så det vitenskapelige personalet av forskningspolitikken ved universitetene og hvordan regner man med at den vil merkes på sikt? Selv om rektoratets økte aktivitet på området legges merke til, synes det som om det er for tidlig å si noe om konsekvenser internt av en institusjonspolitikk for forskning. Men det hevdes at det forskningspolitiske arbeidet vil berøre universitetsforskerne på sikt, om kanskje indirekte. Samtidig påpekes det at det er en skala fra arbeidet med forskningens vilkår som berører mange, til strategiske satsinger som kun merkes av de involverte. Satsing på visse områder med påfølgende økte ressurser berører selvsagt de som faller innenfor et slikt område på flere måter; for det første tilførsel av ekstra ressurser, nettverksbygging mellom forskere samt at feltet får økt oppmerksomhet. Det påpekes også at forskningspolitiske hensyn ligger til grunn i vurderingene om universitetene skal være åpne eller ikke, og at dette er en politikk som klart merkes i grunnenhetene. Men om den enkelte ser dette i sammenheng med det forskningspolitiske arbeidet sentralt er vanskelig å si. Det kan også se ut som om det er noen forskjeller mellom universitetene i hvilken grad forskningspolitikken har berørt vitenskapelig ansatte. For Universitetet i Oslo sin del, som er det desidert største universitetet, sies det at det som skjer på sentralt nivå nok ofte har små konsekvenser for vitenskapelig ansatte ved grunnenhetene. I tillegg er systemet så komplekst at det

kan være vanskelig å tilbakeføre endringer til sentralt nivå. Ved Universitetet i Tromsø, som er det minste universitetet opplyses det at man har mottatt positive tilbakemeldinger på tiltak som er iverksatt fra sentralt hold. Dette kan bety at den enkelte lettere ser forbindelseslinjen mellom politikk og situasjon i et mindre og oversiktlig universitet, enn hva som er tilfelle i et stort og komplekst system.

7.3 Reaksjoner utenfra

Vi har tidligere sett hvilke forskningspolitiske utfordringer og føringer universitetene møter fra omgivelsene (jf 2.4). Hvilke reaksjoner fra eksternt hold har de intervjuede registrert på at det utvikles en forskningspolitikk på institusjonsnivå ved universitetene?

Internt i universitetene er oppfatningen at både departementer og Forskningsrådet er positive til at universitetene oppgraderer sitt forskningspolitiske engasjement. Departementet har i lengre tid etterlyst en felles holdning i ulike spørsmål og Forskningsrådet har forutsatt at det finnes et strategisk nivå utenfor dem. "Forskningsrådet må være glad" sies det, fordi "en god del av det vi gjør handler jo nettopp om føringer fra Forskningsrådet og at vi forholder oss til Forskningsrådets politikk". Man tror at utvikling av en forskningspolitikk vil medføre at universitetene blir en klarere part for Forskningsrådet å forholde seg til. Omverden er interessert i å ha klare kommunikasjonskanaler inn til universitetene, og man tror en forskningspolitikk med påfølgende styrking av institusjonsnivået vil kunne bidra til at universitetene framstår som ryddige institusjoner. Men selv om det i hovedsak er positive reaksjoner fra omverden til at universitetene øker sitt forskningspolitiske engasjement "betyr ikke det at de er like glade for alt vi sier og gjør, men at vi gjør det"(intervju). Mens holdningen internt er at forskningspolitikken ikke må gå for langt, møter universitetene forventninger om å gjøre mer fra eksternt hold. Man forstår Forskningsrådet dit hen at det ønsker at universitetene må bli mer bevisste og prioritere mer. Samtidig har man inntrykk av at omverden har forståelse for at det er en stor utfordring å bygge opp en politikk og en strategi for forskning på universitetene.

8 Har universitetene utviklet et institusjonspolitikk for forskningen? En analyse av politikkens innhold

8.1 Politikk for helheten eller delene?

I de forutgående kapitlene har vi beskrevet forskningspolitiske felt ved universitetene slik de framstår midt på 1990-tallet. Problemstillingen i dette kapitlet er om det er grunnlag for å si at universitetene har utviklet en institusjonspolitikk for forskningsvirksomheten.

Når vi videre i dette kapitlet bruker betegnelsen politikk, er det i betydning innholdet i politikken (jf. 1.3). Ut fra den avklaring av begrepet politikk som er gjort i innledningskapitlet, kan studier av politikkens innhold fokusere på aktivitetsområder så vel som ønsket tilstand eller målsetting, og forslag og planer like så godt som avgjørelser og handlinger. Det betyr at politikk inneholder både intensjoner, handling og ikke-handling. Når det gjelder ikke-handling kan dette gjelde både manglende evne til handling og beslutninger om ikke å handle.

Politikk kan analyseres på flere måter. For det første ved å studere et politikkområdes utvikling over tid. For det andre ved å foreta komparative analyser av ulike politikkområder eller ulike aktørers innsats på samme område. For det tredje er det mulig å foreta en samlet vurdering av et politikkområde. I det følgende vil alle de tre tilnærmingsmåtene være aktuelle.

Et minstekrav for å kunne kalle forskningspolitisk engasjement og tiltak helhetlig politikk, er at det kan identifiseres et overordnet mål som politikken kan relateres til. Framstår universitetenes arbeid med å utvikle en forskningspolitikk som en institusjonspolitikk for enkeltdeler av forskningen eller som en helhetlig universitetsforskningspolitikk? I rapportens beskrivelse av politikkens innhold (se kapittel 3), har vi sortert materialet i ulike politikkområder. Denne inndelingen er ikke bare foretatt for å få en struktur på stoffet, men også fordi områdene framstår som relativt selvstendige felt for det forskningspolitiske arbeidet internt ved universitetene. En slik inndeling kan reflektere en praktisk arbeidsinndeling, og behøver ikke bety at feltene ikke er koordinert i forhold til hverandre. Spørsmålet er om de ulike områdene er en del av samme sak og om det kan identifiseres et felles mål for disse områdene. Eller ses tiltakene isolert og uten referanse til hverandre eller et generelt rammeverk? Utgjør de ulike arbeidsfeltene

uavhengige politiske felt eller preges bildet snarere av en sammenhengende politikk for forskningssiden av virksomheten ved universitetet?

Ingen av universitetene har definert et overordnet mål for forskningspolitikken. På sentralt hold ved universitetene uttrykkes det intensjoner om å utvikle en helhetlig forskningspolitisk strategi hvor delpolitikken står i et indre forhold til hovedlinjen. De fleste av informantene innser imidlertid at man ikke er der per i dag, og at det så langt derfor gjerne opereres med ulike kategorier av saker. Det understrekes likevel at det er sammenheng mellom kategoriene, og at det gjøres forsøk på å legge inn noen store linjer på tvers av politikkområdene. På sikt er målet at feltene skal kunne leses inn mot en felles linje. Men det framheves at dette arbeidet nylig er startet opp og at det så langt viser seg i at man i ulike sammenhenger framviser større evne til å diskutere institusjonsnivåets posisjon og rolle i saker. Selv om det ikke er formulert overordnete mål, er det områder som betraktes som overordnet andre og som øvrige forskningspolitiske områder kan betraktes som virkemiddel for. Blant annet framheves grunnforskningens kår og kvalitet i forskningen som prioriterte områder. Om det ikke er eksplisitt uttalt, er det forbindelseslinjer mellom andre politikkområder og disse. Faglig ledelse og internasjonalisering kan således betraktes som eksempler på "virkemidler" for å sikre kvaliteten i universitetsforskningen. Likeledes er arbeidet med å øke bevilgninger til vitenskapelig utstyr, forsøksordninger knyttet til organisering av arbeidet og enkelte deler av arbeidet i forhold til Forskningsrådet ment å bedre grunnforskningens kår. På andre felt er ikke slike sammenhenger like åpenbare. Erkjennelsen av at man ofte tenker i separate deler av den forskningspolitiske innsats, kommer klart til uttrykk i følgende sitat fra intervjumaterialet: "Alt i alt tror jeg vi bare må være ærlige å si at det er mye snakk om politikk*områder*" (vår utheving).

Innledningsvis skilte vi også mellom politikk som kan relateres til generelle retningslinjer og enkelttiltak som bare sammenstilt kan kalles politikk. Er det slik at forskningspolitikk ved universitetene består av en oppsummering i ettertid av hva man har gjort? Og er det grunnlag for spissformulert å si at arbeidet preges av handling uten mål framfor handling avledet av mål? Utgjør universitetsforskningspolitikken noe mer enn summen av enkeltbeslutninger og mikroprosesser? Sett i relasjon til at forskningspolitikk ved universitetene er et relativt nytt arbeidsfelt, er området lite preget av enkeltsaker og enkeltvedtak. Utarbeiding og håndtering av regelverk er lite framme i det forskningspolitiske arbeidet, men det finnes. Retningslinjer i forhold til eksternt finansiert arbeid og krav om avtaler for deler

av aktivitene i universitetets randsone er eksempler på mer regelorientert arbeid. Til tross for at arbeidet med å utvikle en forskningspolitikk dermed også framstår som et forsøk på å skape ryddighet i en del ordninger som er antatt å ha betydning for forskningen, dominerer ikke denne type virksomhet i arbeidet med å utforme en forskningspolitikk. Det er nærliggende å tro at lite innslag av regelverk tillater og fremmer mer strategisk og overordnet arbeid. Selv om det er noe variasjon fra universitet til universitet, tenkes og arbeides det relativt mye på overordnet plan som nedfeller seg i plandokumenter ved universitetene (jf. 2.5).

En mulig årsak til at forskningspolitikk ved universitetene i liten grad er preget at regel- og prosedyrehåndtering kan være at myndighetenes universitetspolitikk i stor grad er konsentrert om utdanningsspørsmål. Videre at det som finnes av offentlige forskningspolitiske føringer, ikke er på et lavt detaljeringsnivå eller preget av regelverk. Bortsett fra en oppfordring fra statlig hold om å øke det forskningspolitiske engasjementet, er det med få unntak liten styring av hva denne politikken skal inneholde. At det forskningspolitiske arbeidet på sentralt nivå ved universitetene i liten grad er preget av mikroprosesser, kan derfor forklares ved at myndighetene har en relativ lav profil med hensyn til styring av forskningen ved universitetene. Fravær av detaljstyring fra overordnet nivå har medført at det ved oppbygging av forskningsadministrative enheter er etablert kapasitet til å arbeide prinsipielt og strategisk i forhold til forskningsspørsmål. Et administrativt apparat som fra starten av ikke er bundet opp i regelhåndtering, kan bidra til kontinuitet i det strategiske arbeidet.

Som vi har sett inngår *handling* så vel som *ikke-handling* inn i forståelsen av politikk. Nettopp dette aspektet er sentralt i studiet av universitetsforskningspolitikk. Det kan være gode grunner til og et bevisst valg *ikke* å ta beslutninger og la være å handle i forskningspolitiske spørsmål ved et universitet. I grunnforskningsinstitusjoner hvor forskningens frihet tradisjonelt har stått sterkt og blant annet har betydd at forskeren står fritt til å velge tema for sin forskning, er det per definisjon riktig av universitetsledelsen å føre en laissez-faire-politikk på forskningsområdet. Skal universitetene fortsette å være grunnforskningsinstitusjoner i tråd med den etablerte forståelsen av forskningens frihet, vil styringsforsøk av forskningens *innhold* måtte være begrenset. Enkelte vil kanskje mene at universitetenes pågående arbeid med å utvikle en forskningspolitikk bryter med prinsippet om forskningens frihet.

Siden spørsmålet om universitetenes forskningspolitiske innsats framstår som en helhetlig politikk stilles, må vi samtidig minne om at forskningspolitikk er et relativt nytt arbeidsområde på sentralt nivå ved universitetene. Når politikk skal utvikles, er det enklere å gripe fatt i enkeltsaker og arbeidsområder framfor å starte med å utvikle en helhetlig strategi. Det er grunnlag for å si at universitetene har beveget seg fra en situasjon hvor forskningspolitikk på institusjonsnivå har vært et ikke-tema til å bli et legitimt diskusjonstema og arbeidsfelt *innenfor visse rammer*. Det er ikke dermed sagt at man har utviklet en helhetlig forskningspolitikk. Men det er helt klart sterke krefter internt som har ambisjoner om at universitetet skal utvikle seg til å bli en sentral forskningspolitisk aktør. Slik politikken framstår i dag kan man si at på enkeltområder (f.eks. forskerutdanning) har universitetene kommet langt når det gjelder å samordne regleverk og å utøve lik praksis, men dette er ikke det generelle inntrykket av det samlede forskningspolitiske arbeidet.

Forskning har ikke vært et framtredende politisk felt i norsk etterkrigstid (Skoie 1984, Lidahl 1992) og det er kanskje også tvilsomt om nasjonal forskningspolitikk kan plasseres under betegnelsen helhetlig politikk. Ut fra et slikt perspektiv er det ikke å forvente at universiteter som "underordnet" instans skal ha en klar strategi. Det er også grunnlag for å si at KUFs universitetspolitikk primært er opptatt av studenter og undervisning, i tillegg til at universitetspolitikken de siste årene har vært et virkemiddel i kampen mot arbeidsledighet (jf. 2.6). Resultatet er at forskningspolitikk ikke er særlig sentralt i departementets universitetspolitikk.

8.2 De enkelte universiteters forskningspolitikk eller en samlet universitetetsforskningspolitikk?

Så langt i dette kapitlet har vi i hovedsak sett universitetenes samlede forskningspolitikk under ett framfor å se på det enkelte universitets forskningspolitiske engasjementet. Til en viss grad er det grunnlag for å gjøre det. For det første er det stort sammenfall i hvilke forskningspolitiske områder som vies oppmerksomhet ved universitetene. For det andre skjer det en viss samordning i regi av Universitetsrådet og gjennom fellesmøter og uformell kontakt. Samordningen er særlig framtredende i spørsmål omkring forskerutdanning. Området er i stor grad preget av ensartet regelverk og praksis, og det er derfor grunnlag for å bruke betegnelsen universitetsforskningspolitikk på et område som forskerutdanning. Som nevnt tidligere har et eget prorektorutvalg i regi av Universitetsrådet utarbeidet en innstilling om en felles

forskningspolitisk plattform for institusjonene i universitetssektoren. Denne type arbeid gir grunnlag for å analysere universitetenes forskningspolitiske arbeid under ett. På andre felt er det mer dekkende å snakke om det enkelte universitets forskningspolitikk. Det er derfor grunn til å nyansere bildet noe ved å trekke fram hovedforskjellene i det forskningspolitiske arbeidet mellom de fire universitetene.

Sammenligninger av det forskningspolitiske arbeidet på de ulike universitetene viser at strategisk tenkning omkring slike spørsmål er mer framtredende på sentralt nivå og i forskningsadministrasjonen ved Universitetet i Oslo enn ved de andre universitetene. Flere felt er inkludert i det forskningspolitiske arbeidet ved UiO samtidig som man har kommet lenger i arbeidet med å utforme en strategi på ulike felt. Det kjennetegner også UiO at forskningspolitikk i større utstrekning er behandlet i plandokumenter enn hva som er tilfelle ved de andre universitetene. Forskningspolitikken framstår derfor som mest formalisert og enhetlig ved Universitetet i Oslo. Dette skyldes i første rekke at UiO generelt utarbeider flere typer plandokumenter enn de andre universitetene (jf. 2.5). Når UiOs forskningspolitikk framstår som mer formalisert og gjennomarbeidet kan det også skyldes at den forskningsadministrative staben her er større enn ved de andre universitetene og at man dermed har kapasitet til å gi feltet større oppmerksomhet. Kanskje er det også i større grad nødvendig med en mer formalisert planprosess i en stor institusjon for at planene skal ha legitimitet internt. Eksempelvis ligger en lang og bred prosess til grunn for inneværende strategiplan.

Muligens er ansattes institusjonstilknytningen avhengig av universitetets størrelse. Det betyr at tilknytningen er større ved de mindre universitetene, noe som tilsier mindre behov for skriftlige planer som grunnlag for at universitetsledelsen skal kunne opptre som forskningspolitiske aktører. Resultatet er at politikken ikke kan leses ut av universitetenes planer i like stor grad. Ved Universitetet i Bergen er det tradisjon for profilert universitetsledelse med engasjement i universitetspolitiske saker uten at politikken nødvendigvis nedfeller seg i strategiske dokumenter. Universitetet i Trondheim er i en spesiell situasjon på grunn av at institusjonsnivåets rolle og posisjon i lang tid har vært uavklart i forhold til NTH. For å unngå blokkering av en felles strategi fra de ulike fagmiljøene, bærer arbeidet med å utforme en felles forskningsstrategi ved UNIT preg av "de små skritts" politikk. Universitetet i Tromsø har også sin historie og sine særtrekk som styrer arbeidet med å utforme en forskningspolitisk strategi på institusjonsnivå. I grunnlaget for å opprette et universitet i Nord-Norge ligger det en del premisser og føringer som bidrar til å gi Universitetet i Tromsø en

egen profil (jf.3.10). Selv om alle universitetene i stadig større grad utarbeider planer for virksomheten, har ingen av universitetene egne plandokumenter for forskningen. På den andre siden inngår universitetenes forskningspolitikk og strategi på forskningssiden i stadig større grad i de mer generelle planene for virksomheten. Særlig i UiOs planer er forskningspolitikk i økende grad gitt plass (jf. 2.5). Selv om forskningspolitikken ved Universitetet i Oslo er mer synlig i den forstand at den kan leses ut av ulike plandokumenter, betyr ikke det nødvendigvis at forskjellene mellom universitetenes forskningspolitiske engasjement er spesielt store. Ulikhetene bør på nåværende stadium ikke tillegges for stor vekt fordi det gjenstår å se om intensjoner blir omsatt til handling.

8.3 Sammenfattende diskusjon

Om de forskningspolitiske planene og tiltakene skal betegnes som helhetlig politikk for forskningsvirksomheten ved universitetene, er det en forutsetning at den preges av en grunnleggende verdi som politikken utledes fra og som er inkorporert i de ulike tiltakene. Grunnforskningens vilkår og derigjennom kvalitet i forskningen trekkes som nevnt fram som prioriterte og overordnete hensyn, men samtidig har vi sett at universitetene i stor grad opererer med forskningspolitiske delområder. De ulike områdene er så langt ikke i utpreget grad koplet sammen gjennom et felles overordnet mål eller strategi - hvilket betyr at koordineringen er relativt liten. På den andre siden karakteriseres politikkområdene som sådan snarere av strategisk tenkning og planlegging enn mange enkeltbeslutninger. Foreløpig skjer dette innen det enkelte område framfor arbeid med en felles overordnet strategi. Om ikke prosedyrer for samordning mellom forskningspolitiske felt er sterkt framme eller feltene kan relateres til et overordnet mål, er det heller ikke grunnlag for å si at områdene har motstridende mål og at politikken dermed er inkonsistent. Universitetenes forskningspolitiske arbeid kan så langt ikke sies å fortjene betegnelsen en helhetlig politikk for universitetsforskningen, men det er grunnlag for å si at *ambisjonene* om å komme dit klart er til stede i universitetsledelsen og i de forskningsadministrative enheter. Det er også tegn til en slik utvikling, men så langt er mye av arbeidet med å utforme en forskningspolitisk plattform preget av planlegging og mindre av gjennomførte tiltak. Det gjenstår å se hva som vil bli gjennomført og vil utgjøre universitetenes forskningspolitikk, og hva som i første rekke betyr et skifte i terminologi. Det er derfor også for tidlig å vurdere om universitetene har et klarere og sterkere forskningspolitisk engasjement sammenlignet med tidligere.

9 Universitetenes forskningspolitikk i møte med tradisjonell universitets-forståelse

9.1 Tradisjonell forståelse av universitetet som organisasjon

I de forutgående kapitlene har vi beskrevet forskningspolitikk ved universitetene slik den framstår midt på 1990-tallet. På bakgrunn av denne presentasjonen vil vi i dette kapitlet diskutere *om* og *hvordan* universitetenes forskningspolitiske arbeid støter an mot tradisjonelle normer og verdier ved universitetet. Formålet er å se om en tradisjonell forståelse av universitetet som organisasjon setter begrensinger på arbeidet med å utvikle en enhetlig forskningspolitikk ved universitetene. Spørsmålet som da melder seg er: Utfordrer universitetenes forskningspolitikk slik den framstår i dag en tradisjonell forståelse av universitetet? Hvis ja, hvordan kan det forklares at universitetsledelsen går inn for å utvikle en politikk som kan oppfattes å bryte med etablerte normer og verdier?

Utgangspunktet for diskusjonen er universitetet som organisasjon. Hvorvidt og i hvilken grad er institusjonsnivået av betydning for vitenskapelig personale? Har vitenskapelig ansatte lojalitet og interesser knyttet til institusjonen og legger den føringer på det vitenskapelige personalets atferd?

Mange teorier er utviklet for å forstå akademiske organisasjoner (se Foss Hansen 1988 for en oversikt). Siden temaet her er politikk for forskningsvirksomheten, konsentreres framstillingen om teoribidrag som i første rekke betrakter universitetet som forskningsinstitusjon. Det betyr at den er mindre dekkende for andre deler av virksomheten. Det bakenforliggende spørsmålet er: I hvilken utstrekning har man mulighet til å utforme og utøve en forskningspolitikk på institusjonsnivå i en akademisk institusjon som et universitet?

Vitenskapelig ansatte er under innflytelse fra flere hold. Universitetsforskere har flere profesjonelle medlemskap å forholde seg til ut over ansettelsesforholdet ved universitetet: De tilhører disiplinen så vel som en subspesialitet. I tillegg har mange tilknytning til en mer problemsentrert enhet. Slike doble medlemskap innebærer at vitenskapelig ansatte ikke bare har lojalitet og interesse knyttet til institusjonen de er ansatt ved. Blant annet inngår akademisk personale i et fagfellesskap uavhengig av lokale bånd.

Metaforen "invisible colleges" er mye brukt for å illustrere at viktige personer i ens profesjonelle virke er lokalisert andre steder enn der en selv er ansatt. Norske universitetsforskere har godt utbygde nettverk med ansatte ved andre universiteter og forskningsmiljøer, både nasjonalt og internasjonalt. Eksempelvis deltok 65% av det faste vitenskapelige personalet i samarbeidsprosjekter med forskere i andre land i perioden 1989-91 (Larsen 1992).

Hva blir så igjen i et system hvor kanalene til utenverden er mange og velutviklede? Kjerneaktiviteten i akademiske institusjoner er kunnskapsproduksjon. Denne "produksjonen" skjer primært i tilknytning til fagfeltet den enkelte vitenskapelig ansatte arbeider innenfor. Universitetsansatte krediteres primært for forskningsinnsatsen. Forskersamfunnets interne evaluering i form av omtale, sitering og publisering i anerkjente tidsskrifter bidrar til å plassere forskerne statusmessig i forhold til hverandre. Forskeres reputasjon internt i akademia danner basis i belønningssystemet. Det innebærer at kolleger setter standarder for kompetanse og kvalitet samtidig som de vurderer hverandre. Belønnings- og sanksjonsmulighetene den enkelte vitenskapelig ansatte konfronteres med ligger i hovedsak i disiplinen. Konsekvensen av et disiplinært belønningssystem er at disiplinen snarere enn institusjonen blir den dominerende drivkraft for universitetsforskerne (Clark 1983:30). Når institutt og disiplin til dels er overlappende, blir instituttene grunnenhetene i organisasjonsstrukturen (Clark 1984:13). I et universitetssystem hvor forskningens frihet er det bærende organisasjonsprinsipp, er det begrensninger for institusjonens muligheter til å styre vitenskapelig ansatte. Kombinasjonen av disiplinens styrke og det akademiske selvstyrets status i universitetssystemet, medfører at universitetet som sådan ikke blir noen naturlig enhet for innflytelse over vitenskapelig ansatte (Gornitzka 1989:7). Universitetet som institusjon blir i første rekke en fysisk størrelse som de ansatte opererer relativt fritt i forhold til. På grunnlag av slike kjennetegn ved universitetsorganisasjonen er karakteristikken "løst koplet system" brukt. I dette ligger at universitetsorganisasjonen utgjør en løs ramme som den enkelte deltaker i stor grad er frikoplet fra og som bare i beskjeden grad er førende for samhandling mellom akademikere. Dette betyr *ikke* at det er uten betydning å være en del av denne rammen, det vil si om man er ansatt eller ikke.

Akademiske organisasjoner betegnes også som desentraliserte eller profesjonelle organisasjoner fordi den viktigste ressursen, akademisk personale med faglig autonomi, utgjør grunnplanet og den viktigste innsats-

faktoren i organisasjonen (Mintzberg 1983). Framfor *posisjonell autoritet,* som kjennetegner tradisjonelle byråkratier, snakker vi her om *profesjonell eller faglig autoritet.* I tillegg til det profesjonelle systemet, finnes et administrativt hierarki hvis oppgave er å være støtteapparat for de profesjonelle og hvor autoritetsgrunnlaget er hierarkisk basert. Administrasjonens makt ligger i at den har *tid* til administrative spørsmål og kunnskap om beslutningssystemet.

Å studere vitenskapen i historisk perspektiv er også en studie av økende kunnskapspesialisering hvor stadig nye enheter skilles ut. Drivkreftene i en slik økt differensiering kan være at vitenskapens voksende omfang møtes med opprettelsen av nye disipliner (Mathisen 1994). En annen mulig forklaring er vitenskapelig ansattes egeninteresse av en slik utvikling. Ved å skille ut spesialiserte felt slipper man å være underlagt andres faglige autoritet. Uansett bakgrunn for oppsplittingen; i en situasjon med utallige fagfelt og med en stadig pågående utvikling mot nye, har ingen full oversikt. Fagfeltene har sin egen historie, intellektuelle stil, språk, metodikk, karriereveier og fungerer i stor grad uavhengig av hverandre. Dette betyr at universitetssystemet er et fragmentert system hvor grunnplanet er splittet opp i et bredt spekter av spesialiteter. Med et så stort utvalg av kunnskapsområder, er forholdsvis lite samhørighet og forståelse på tvers av fagmiljøene å forvente (Langfeldt 1991:35). Framfor å framstå som en enhetlig institusjon, preges derfor universiteter av mange og ulike enheter med til dels stor avstand mellom fagfeltene. Organisatorisk heterogenitet og desintegrasjon kunnskapsfeltene imellom, forsterkes av den status akademisk frihet har i universitetssystemet.

Det er også grunnlag for å tro at båndene mellom fag og institusjon varierer internt i universitetet og at tilknytningen er sterkest for de utstyrstunge fagene som er avhengig av store bevilgninger til vitenskapelig utstyr. Ekstern finansiering kan være en faktor som bidrar til at fag er mindre avhengig av institusjonen med hensyn til ressurser. At *enkelte* utstyrstunge fag kommer i en slik særstilling kan virke ytterligere fragmenterende på institusjonen.

Universiteter er også blitt betegnet som organiserte anarkier, blant annet fordi organisasjonene har en problematisk målstruktur; målene er varierende og inkonsistente samtidig som de er lite definerte og operasjonaliserbare (Cohen og March 1986). I et styringsperspektiv er mål av denne art problematiske fordi de legger få føringer på organisasjonsmedlemmenes atferd og målene har liten effekt når det gjelder å styre institusjonens innsats i be-

stemte retninger (Clark 1983). Når det er opp til den enkelte å konkretisere målene, antar man at organisasjonsmedlemmene har forskjellige definisjoner av organisasjonens mål og at det eksisterer latente interessemotsetninger basert på ulik forståelse av målene (March og Olsen 1976). Dersom målsettingen spesifiseres nærmere slik at institusjonelle prioriteringer kommer til uttrykk, vil disse latente interessemotsetningene komme til overflaten og skape konflikt i organisasjonen. Et annet kjennetegn ved organiserte anarkier er uklar teknologi, det vil si at organisasjonen er preget av dårlig mål-middel forståelse. Systemet er så komplekst at sammenhengen mellom mål og midler blir diffus og det blir tilsvarende problematisk å tilbakeføre endringer til tiltak.

Hvilke konsekvenser har så denne universitetsforståelsen for arbeidet med å formulere en forskningspolitikk på institusjonsnivå?

9.2 Implikasjoner for sentral politikkutforming

Med utgangspunkt i de sentrale kjennetegn ved universitetsinstitusjonen som har kommet fram ovenfor, skal vi i det følgende kort peke på hvilke rammer og begrensninger forskningspolitikk på institusjonsnivå må forholde seg til.

I en desentralisert og heterogen institusjon som et universitet vil styringsforsøk fra sentralt hold ofte bli motarbeidet. Underenhetenes autonomi og legitime krav om forskningens frihet vanskeliggjør toppstyring. Når styring tradisjonelt blir ivaretatt av fagfellesskapet, vil legitimiteten for sentral policyutforming og implementering være lav. Skal en slik type politikk ha legitimitet fordrer det bred deltakelse fra vitenskapelig personale. I hvilken grad kan man forvente at universitetsforskere engasjerer seg i forskningspolitikk på institusjonsnivå når karriereforventningene er knyttet til disiplinen?

Implisitt i oppfatningen av universiteter som organiserte anarkier ligger antagelsen om organisasjoner som vanskelig lar seg styre. Fravær av kollektive preferanser legger begrensninger på muligheten til å gjennomføre en sentral forskningspolitikk. Det man strengt tatt har felles er ønsket om å bevare forskningens frihet. Hva kan man så enes om i et universitet med hensyn til forskningsaktiviteten ut over sammen å forsvare forskningens frihet?

Vi har pekt på at vage mål på institusjonsnivå tillater den enkelte å gjøre målene meningsfylte i forhold til eget arbeid. Dette betyr sannsynligvis at hva som legges i målene vil variere fra person til person. Skal målene

gis et felles meningsinnhold vil forskjellige målforståelser og dermed latente konflikter komme til overflaten. Prisen for å formulere en forskningspolitikk med felles mål kan derfor være økt konfliktnivå ved universitetene. Konkrete felles målsettinger for universitetet vil lett kunne oppfattes som brudd på forskningens frihet og vil ventelig møte motstand. Videre kan konfliktnivået øke dersom forskningspolitikk ved universitetene innebærer en styrking av det faglige lederskapet. En slik utvikling kan av enkelte oppfattes som et tilbakeskritt i forhold til den demokratiseringsprosessen universitetene gjennomgikk på 1970-tallet. Frykt for konflikter kan begrense ledelsens forsøk på å lage en forskningspolitikk ved universitetene. I et "løst koblet" system som universitetene ligger det også ganske sterke tekniske begrensninger i det å utvikle en forskningspolitikk i den forstand at mål kobles til midler. Som påpekt ovenfor vil ikke en slik mål-middel tankegang være velutviklet i en kompleks organisasjon som et universitet.

I et fragmentert system som et universitet med store avstander mellom fag er det en stor utfordring å utforme forskningspolitiske fellesløsninger. Vi har pekt på at fagfeltene er mange og mangfoldige med til dels store avstander mellom disiplinene. Er det mulig å ha en institusjonspolitikk når mer skiller enn samler? Spørsmålet er: Hvordan utvikle en helhetlig politikk for et lite helhetlig system? Eller er det slik at forskningspolitikken kan virke som et bindeledd mellom ellers atskilte fakulteter og fagfelt? En sentral politikk for forskningsspørsmål kan også bli møtt ulikt av de ulike fagene. Er det slik at de mest kapitalintensive fagene på grunn av sin avhengighet til institusjonen, i større grad enn andre fag ønsker en felles forskningspolitikk velkommen? Eller går denne dimensjonen snarere i motsatt retning ved at de kapitalintensive fagene ut fra sin tiltrekningskraft på eksterne finansieringskilder kan betegnes som "rike" og dermed lite avhengige av institusjonen, mens de "fattige" fagene derimot i større grad er avhengige av institusjonen i form av ressurser?

Som vist ovenfor setter en tradisjonell universitetsforståelse begrensninger for hvor langt universitetsledelsen kan gå i sitt arbeid med å utforme forskningspolitikk på institusjonsnivå. Dette leder oss over til spørsmålet om dagens forskningspolitiske engasjement ved universitetene utfordrer denne forståelsen.

9.3 Universitetenes forskningspolitikk - en utfordring for tradisjonell universitetsforståelse?

Forskningspolitikk ved universitetene er i et spenningsfelt fordi man med politikk for forskningen ofte vil forstå styring av forskning, noe som er et kontroversielt tema i grunnforskningsinstitusjoner som universiteter. Uro omkring innføring av virksomhetsplanlegging ved Universitetet i Oslo på slutten av 1980-tallet (Kyvik og Larsen 1993) og pågående debatt om effektiviseringsprosjektet ved samme universitet (Uniforum 11/95), viser at det er konfliktpotensiale i slike endringsprosesser. Men kan det forskningspolitiske engasjementet ved universitetene så langt provosere tradisjonell universitetsforståelse? Hvilke områder i universitetenes forskningspolitikk med tilhørende planer og tiltak utfordrer denne oppfatningen av universitetet som organisasjon? Her må det påpekes at universitetenes arbeid med å utforme en forskningspolitikk på institusjonsnivå er et relativt nytt felt og at det er for tidlig å trekke bastante slutninger, men tendenser kan påpekes. Nedenfor vil de ulike politikkområdene kort bli gjennomgått for å se *om* og på *hvilken måte* disse kan bryte med tradisjonell universitetsforståelse.

I den grad forskningspolitikk på universitetene betyr å styre forskningens innhold er det klart at dette vil være kontroversielt i en institusjon hvor valg av forskningstema tradisjonelt har vært tillagt den enkelte ansatte. Når arbeidet så langt ikke har skapt betydelig debatt eller motstand internt, skyldes det blant annet at forskningspolitikk i betydning å bestemme hva det skal forskes på så langt ikke har vært særlig framtredende. Likevel er det *element* av styring av forskningens innhold i det forskningspolitiske arbeidet: Universitetene har pekt ut strategiske områder for forskning som synliggjør hva institusjonen mener er prioriterte forskningsfelt framover. Universitetsledelsen påpeker imidlertid at slike prioriteringer vil skje i nær kontakt og dialog med fagmiljøene og at satsingsområder er ment å utgjøre en marginal del av universitetenes samlede forskningsinnsats.

Fagmiljøer som opplever at deres forskningsfelt blir prioritert i form av et satsingsområde, forskningspris eller knutepunktfunksjon i Norgesnettet, vil neppe protestere på en slik satsing som kan bety økte økonomiske rammer og økt oppmerksomhet om deres forskning. Spørsmålet er i større grad hvordan forskere som faller utenfor slike satsingsområder reagerer, noe som selvsagt avhenger av hvorvidt satsingen oppleves å skje på bekostning av eget fagfelt eller ikke. Reaksjoner vil med andre ord være avhengig av hvilke konsekvenser prioriteringene vil få for eget fagområde. Selv om informanter på sentralt nivå oppgir at de opplever en skeptisk holdning i

basisenhetene til utvikling av en institusjonspolitikk for forskningen, har ikke arbeidet med å utforme en forskningspolitikk så langt engasjert bredt i fagmiljøene ved universitetene (jf. 7.2). Dette kan skyldes at store deler av forskningspolitikken i hovedsak er på planleggingsstadiet. Det er tegn til at engasjementet vil stige når politikken materialiserer seg i konkrete tiltak. Eksempelvis medførte ikke innføringen av en forskningspris som et forskningspolitisk virkemiddel ved UiO særlige kontroverser, men når denne nå er satt i system og enkeltmiljøer/-forskere rangert som mer "verdige" enn andre blir det reaksjoner (Universitas 8.9.95). Dette viser at forskningspolitikk i betydning ressursallokering fra sentralt nivå ved universitetene utløser reaksjoner internt.

På den andre siden kan det forskningspolitiske arbeidet ved universitetene også vurderes som beskyttelsespolitikk for grunnforskningen. Den frie grunnforskningen er blitt betraktet som truet (Skoie 1995) og det forskningspolitiske arbeid kan ses som et forsøk på å verne om en truet art. Uttalelser fra intervjupersoner i undersøkelsen peker i en slik retning. Flere mener at nettopp arbeidet med å få aksept for behov *for* grunnforskning og behov *i* grunnforskningen er de store forskningspolitiske utfordringene universitetene står ovenfor. I et slikt lys vil forskningspolitikk ved universitetene være å *ikke* styre forskningens innhold, men å forbedre forholdene for å drive grunnforskning ved universitetene. Arbeidet med å bedre forskningens vilkår kan likeledes tolkes som et forsvar for det tradisjonelle universitet. Evalueringsarbeidet internt på universitetene kan betraktes som motstyring i forhold til aktører fra eksternt hold som er engasjert i arbeidet med å evaluere universitetsforskningen.

Som påpekt innebærer universitetenes disiplinbaserte struktur at fagfellesskapet tilknyttet disiplinen har ansvar for kvaliteten på undervisning og forskning. Innebærer universitetenes forskningspolitikk endringer på dette feltet når institusjonen som sådan tar ansvar for kvalitet? Planene om at universitetene på institusjonsnivå må ta større ansvar for forskningens kvalitet kan ses som en strategi som kan underkjenne de tradisjonelle peer-review mekanismene. Selv om arbeidet har kommet kort, vil antageligvis politikken basere seg på peer-review ordninger, men at tiltak delvis blir besluttet og iverksatt av ledelsen. Likeledes kan planer om å styrke det faglige lederskapet ses som et brudd på den enkelte forskers autonomi.

Forskerutdanning er det politikkområde hvor universitetene har kommet lengst i arbeidet med å utvikle en institusjonspolitikk. På dette feltet er det til og med grunnlag for å si at det er utviklet en samlet universitetspoli-

tikk. Til tross for at man her har gått lenger i å harmonisere tiltak enn på andre felt, ser det ut som om dette nå er blitt et område uten store konflikter.

Randsoneaktiviteten ved universitetene er et annet tema som inngår i universitetenes forskningspolitikk. Deler av universitetspersonalet er skeptiske til at universitetene har etablert programmer og sentra i randsonen, og universitetsledelsen er per i dag relativt tilbakeholden når det gjelder ytterligere vekst i denne type aktivitet. Snarere er man opptatt av å fastsette retningslinjer og prosedyrer i et forsøk på å sikre seg et grep om denne virksomheten. Randsoneaktiviteten i seg selv bryter med ordinær universitetsstruktur, men når denne først eksisterer vil forsøk på å styre den neppe provosere. Tilsvarende kan man være uenig i at Norge deltar i og bidrar med midler til EUs rammeprogrammer for forskning, men når dette er en realitet vil det trolig være i alles interesse at universitetsledelsen tar ansvar for å gjøre "spillereglene" i disse forskningsprogrammene kjent blant universitetsforskerne.

Som en oppsummering av denne gjennomgangen kan det sies at universitetenes forskningspolitikk på den ene siden kan ses som et uttrykk for å verne om det tradisjonelle universitetet, på den andre siden inkluderes politikkområder som på sikt kan utfordre denne oppfatningen. Hvordan skal vi forstå at universitetsledelsen tar skritt som kan bryte med tradisjonell universitetetsforståelse?

I et forsøk på å besvare spørsmålet om hvordan universitetene kan utvikle en forskningspolitikk med elementer som kan bryte med etablerte normer og verdier ved universitetet, tar vi utgangspunkt i politikkens *hensikter*. Er formålet med universitetenes forskningspolitikk å styre internt i universitetsorganisasjonen eller å påvirke omverden?

9.4 Forskningspolitikk som utenriks- eller innenrikspolitikk?

Her retter vi søkelyset mot om det forskningspolitiske arbeidet ved universitetene har noe tyngdepunkt: Er forskningspolitikk etablert som et arbeidsområde ved universitetene for å styre forskningsvirksomheten internt ved universitetene eller for å påvirke den nasjonale forskningspolitikken eller Forskningsrådets strategi? For å kunne besvare dette spørsmålet er det viktig å rekapitulere bakgrunnen for universitetenes økte forskningspolitiske engasjement (jf. kapittel 2). Dersom universitetene befinner seg i en tvangssituasjon med press fra ytre hold om å utvikle en institusjonspolitikk for forskning, er det også større grunn til å anta at politikken er et svar på

eksterne forventninger og således rettet mot omverden. Ulike krav fra omgivelsene kan bety behov for en strategi internt for å håndtere disse og at denne strategien således i første rekke er å forstå som utenrikspolitikk. Framstår i så fall universitetenes forskningspolitikk som et alternativ, et supplement eller en forlengelse/iverksettelse av forskningspolitikk fra overordnet nivå?

Forholdet til andre forskningspolitiske/-strategiske aktører er som vi har sett et viktig tema i det forskningspolitiske arbeidet ved universitetene (jf. kap. 6). En måte å betrakte det forskningspolitiske landskapet på, er å kategorisere forskningspolitiske aktører i fire sett deltakere som utgjør ulike kulturer (Elzinga og Jamison 1995). Med utgangspunkt i ulik institusjonell tilknytning med påfølgende ulike tradisjoner, representerer disse kulturene hver sine politiske og sosiale interesser som igjen gir seg utslag i forskjelligartet forskningspolitisk tenkning. For det første kan det identifiseres en *byråkratisk kultur* lokalisert i statlige organer og forskningspolitiske rådgivningsorgan. Disse konsentrerer i hovedsak sin innsats mot administrasjon, koordinering, planlegging og organisasjon. I denne sammenhengen er man i første rekke opptatt av forskningens samfunnsmessige nytte. For det andre *den akademiske kultur* bestående av forskerne selv som er opptatt av å beskytte de tradisjonelle vitenskapelige verdiene som autonomi, integritet, objektivitet og kontroll over budsjetter så vel som organisasjon. I tillegg finnes det en tredje kultur som betegnes som *en økonomisk kultur* relatert til industri og næringsliv med fokus på koplingen mellom vitenskap og industriell innovasjon. Til slutt opereres det med *en sivil kultur* som i hovedsak utgår fra samfunnsbevegelser som eksempelvis miljøbevegelsen, og som er opptatt av forskningens konsekvenser og hvordan forskningen kan brukes i forhold til "sin" sak.

Oppbygging av forskningspolitisk engasjement kan ses som et resultat av at omorganisering av forskningsrådssystemet har endret forholdet mellom de fire forskningspolitiske kulturene. Det tidligere grunnforskningsrådet NAVF fungerte på mange måter som en forlenget arm for universitetene inn i det forskningspolitiske beslutningssystemet ved at NAVF i hovedsak representerte den akademiske kultur. Ved opprettelsen av Norges forskningsråd har man i mye større grad samlet ulike kulturer i samme organisasjon, og ulik forskningspolitisk tenkning synliggjøres. Universitetene med sin forskningspolitiske kultur og tradisjoner er i denne sammenheng en av flere aktører som må konkurrere om oppmerksomhet og midler internt i Forskningsrådet. Som følge av omorganiseringen er antall representanter fra

grunnforskningsmiljøene i styringsorganene i forskningsrådssammenheng redusert og således blitt et knapphetsgode. Mens koordineringen mellom ulike forskningskulturer tidligere skjedde på departementsnivå, er dette nå forutsatt å skulle skje på forskningsrådsnivå. Med den nye forskningsrådsstrukturen har ikke universitetene den innflytelsen de mener de burde ha. På institusjonsnivå har universitetene i stor grad vært tilbakeholdne som forskningspolitiske aktører og arbeidet har i stor grad vært å reagere på andre aktørers utspill. Intensjonen med å utvikle en forskningspolitikk ved universitetene er blant annet å snu på dette forholdet. Økt forskningspolitisk engasjement kan forstås som et forsøk på å gjenopprette den innflytelsen universitetsmiljøene hadde gjennom det tidligere NAVF. Som tidligere nevnt ønsker universitetene å være premissleverandør og ikke bare en høringsinstans i forskningspolitiske sammenhenger (jf. 4.4).

Hvilke forhold er det så universitetene ønsker å få gehør for i det nye forskningsrådssystemet? For det første har forskningsprogrammer utviklet seg til å bli den dominerende styringsmåten i norsk forskning og mye makt og penger er konsentrert gjennom programorganisering i Norges forskningsråd. Sett i forhold til Forskningsrådets fordelinger av "frie" midler, er forskningsprogrammer en organisasjonsform som utfordrer universitetenes prinsipper om at forskerne selv velger tema for sin forskning. Utviklingen av forskningspolitikk på universitetene kan derfor forstås som et svar på behov for å komme i inngripen med programorganiseringen samtidig som man ønsker å oppnå forståelse for at frie prosjektmidler i forskningsrådssystemet er viktig for universitetsforskningen. Etableringen av ett forskningsråd har også forsterket behovet for å synliggjøre grunnforskningen. Universitetsledelsen ser at Forskningsrådet er av betydning for universitetenes liv og virke, og ønsker derfor å være med på å styre utviklingen av norsk forskning framfor en situasjon hvor man må tilpasse seg endringer vedtatt på annet hold. Deler av forskningspolitikken på universitetsnivå er dermed å forstå som posisjonering overfor Forskningsrådet og de andre forskningspolitiske kulturene innbakt i dette systemet.

Utvikling av universitetsforskningspolitikk kan ikke ses uavhengig av forskningspolitisk engasjement i sin alminnelighet. Det er ikke å forvente at et politikkområde som har vært nesten fraværende i andre sammenhenger, skulle stå sterkt i en desentral og differensiert institusjon som et universitet. Universitetenes hittil lave profil i forskningspolitiske saker må derfor ses i sammenheng med det politiske klima for øvrig. Vi ser nå en utvikling mot større oppmerksomhet mot forskningspolitikk og forskningsstrategi på

departements- og forskningsrådsnivå (jf.2.4). Universitetenes økte forskningspolitiske engasjement kan forstås ut fra en slik sammenheng. Når andre aktører øker sin forskningspolitiske innsats som blant annet har til hensikt å styre universitetene, er det naturlig med en parallell utvikling ved universitetene. Universitetene ønsker å være på offensiven i den politiske prosess og søker å påvirke før beslutninger er tatt. Fra å være en *reaktiv* forskningspolitisk aktør, innser universitetene at de blir innhentet av endringer i omgivelsene og dermed må utvikle seg til å bli en *proaktiv* forskningspolitisk aktør. Forskningspolitikk blir dermed et middel for å komme i inngrep med beslutningstakere og være med å legge premissene for utviklingen. Det generelle politiske klima er med andre ord av betydning for det forskningspolitiske engasjementet ved universitetene.

Selv om utvikling av forskningspolitikk ved universitetene er ment å styrke universitetenes posisjon på forskningspolitiske arenaer, må forskningspolitikken også forstås ut fra behov for å styre internt. Her er følgende moment sentrale: Etablering av aktivitet i universitetenes randsone i siste halvdel av 1980-tallet medførte nye styringsproblemer for universitetsledelsen. Disse problemene var særlig akutte ved Universitetet i Oslo. Utforming av en forskningspolitikk kan delvis tolkes som en reaksjon på erfaringene med randsoneinstitusjoner og et forsøk på å unngå tilsvarende problemer som fulgte i kjølvannet av veksten av denne type virksomhet.

Det er heller ingen tvil om at det siste tiåret har betydd endrede rammebetingelser for universitetene. Fram til midt på 1980-tallet økte statlige bevilgninger til universitetene for så å stoppe opp. Samtidig med at veksten i grunnbevilgningene stagnerte, økte andelen ekstern finansiering sterkt (jf. 3.9). Med økende grad av avhengighet av ekstern finansiering, befinner universitetene seg i større grad enn tidligere i en konkurransesituasjon på oppgave- og bevilgningsmarkedet. Siden universitetene mer enn før er blitt en aktør på et forskningsmarked er det blitt viktigere for universitetene å profilere en forskningsstrategi overfor potensielle forskningsfinansiører. Universitetenes utarbeiding av plandokumenter som eksempelvis årsplan og strategiplan samt utpeking av satsingsområder for forskning, kan forstås ut fra et slikt perspektiv. Økt ekstern finansiering krever også mer forskningsplanlegging internt.

Universitetsledelsen framhever videre nødvendigheten av at man på institusjonsnivå tar på seg større ansvar for forskningen enn tidligere. Er dette en selvpålagt strategi? Universitetene opplever at Forskningsrådet stadig overfører nye oppgaver og utvidet ansvar til universitetene. Vi har

blant annet sett at universitetene overtar arbeidsgiveransvar for forskningsrådsfinansierte stipendiater samtidig som "overrislingsfunksjonen" i forhold til enkeltstående forskningsprosjekt i større grad overlates til universitetene selv. Det har videre kommet signaler om at Forskningsrådet ønsker at institusjonene selv skal gå inn og prioritere søknader om midler fra fagmiljøene til Forskningsrådet. Dette er en utvikling universitetene nødvendigvis ikke er uenige i eller motsetter seg, men det er heller ikke noe de velger selv eller har mulighet til å reservere seg mot. Holdningen på universitetshold varierer også fra sak til sak. Overføring av arbeidsgiveransvar for forskningsrådsfinansierte stipendiater er man i utgangspunktet positiv til under forutsetning av at man finner fram til løsninger for å finansiere det fjerde året for forskningsrådsstipendiater. Når det gjelder signalene fra Forskningsrådet om at institusjonene skal gå inn og prioritere fagmiljøenes søknader om midler fra Forskningsrådet, er holdningen langt mer negativ.

Ut fra ovennevnte er det grunnlag for å si at det er sterke krefter utenfor universitetene som påvirker institusjonen i retning av å utvikle en forskningspolitikk. Universitetenes økte forskningspolitiske engasjement kan forstås som et forsøk på å samle institusjonen i forhold til store utfordringer fra eksternt hold. Selv om universitetene er under ytre press i denne sammenheng, er det ikke dermed sagt at universitetenes forskningspolitikk framstår som et ekko av prioriteringer fra overordnete myndigheter. Når vi innledningsvis stilte spørsmålet om universitetenes forskningspolitikk framstår som et alternativ, et supplement eller en forlengelse/iverksetter av forskningspolitikk fra overordnet nivå, kan det være grunn til å se nærmere på universitetenes plass i det offentlige system. Kan universitetene betraktes som et subsystem innen offentlig forvaltning med påfølgende forpliktelser i forhold til iverksetting av statlig politikk? Selv om universitetsloven og bevilgninger over statsbudsjettet er offentlige rammeverk som universitetene må forholde seg til og som skaper avhengighet til offentlige myndigheter, har universitetene tradisjonelt vært tillagt større autonomi enn andre offentlige institusjoner. Institusjonell autonomi har vært det bærende prinsipp i forholdet mellom stat og universitet. Særlig forskningsvirksomheten har myndighetene vært tilbakeholdne med å styre. Selv om den institusjonelle selvstendigheten ikke betyr at universitetene er frikoplet fra det offentlige system og ikke kan betraktes som gjennomføringsorgan for statlig politikk, har universitetene i langt større grad enn andre offentlige institusjoner muligheter til å påberope seg retten til ikke passivt å motta direktiver fra myndighetene.

Til en viss grad kan noe av universitetspolitikken leses som et alternativ, eller supplement om man vil, til politikk fra departements- og forskningsrådsnivå. Eksempelvis er universitetenes hensikt med å utvikle en institusjonspolitikk for evaluering blant annet at man ikke ønsker at eksterne aktører alene skal legge premissene for og styre denne virksomheten (jf. 3.5). Ser vi på universitetenes satsingsområder har disse så langt i stor grad gjenspeilet myndighetenes hovedinnsatsområder. Men enkelte har ytret at man ser det som naturlig at universitetenes satsingsområder også til en viss grad kan framstå som motkonjunkturpolitikk i den forstand at man prioriterer interne midler til forskning også på andre områder enn det forskningsråd, departementer og andre sentrale finansieringskanaler framholder som særlig viktige forskningsutfordringer (jf. 3.10) Det påpekes i denne sammenheng at universitetene har en særlig forpliktelse for å tenke langsiktig og av den grunn må legge andre kriterier til grunn i utvelgelsen av innsatsområder enn andre aktører, selv om dette betyr at man i større grad må bære finansieringsbyrden internt.

Forskningspolitikk vil også ta sikte på å lykkes på forskningsmarkedet og dette arbeidet vil både bære preg av konkurranse og tilpasning til eksterne forhold. Universitetenes anstrengelser for å komme i inngripen med EU-forskningen har karakter av tilpasningspolitikk (jf. 3.7). Likeledes er realiseringen av Norgesnettet et felt hvor universitetene i stor grad kan betraktes som gjennomføringsorgan for statlig politikk (jf. 3.8). Men iverksettingen av myndighetenes politikk skjer ikke uten at universitetene ytrer seg. Universitetene har henvendt seg til myndighetene både om EU-forskningen og om utviklingen av Norgesnettet fordi universitetenes rolle i arbeidet ønskes styrket. I slike sammenhenger er det ikke bare konkurranse mellom universitetene på den ene siden og andre forskningsaktører på den andre, snarere er situasjonen at de ulike universitetene konkurrerer med hverandre; det forskningspolitiske arbeidet kan dermed ses som utvikling av en "bedriftspolitikk". Forskningspolitikk betyr dermed også politikk i betydning kamp om forskningsmidler som nødvendiggjør tilstedeværelse på aktuelle politiske arenaer.

Som påpekt er det ingen tvil om at universitetene har mottatt sterke signaler og krav om endring fra statlig hold det siste tiåret. Forskningspolitikk ved universitetene kan med et slikt utgangspunkt betraktes som et forsøk på å håndtere og kanskje til og med imøtegå krav om styring fra ytre hold. En slik tolkning understøttes av at grunnforskningens vilkår framheves som et prioritert forskningspolitisk område ved universitetene (jf. 3.3).

Som nevnt har ekstern finansiering fått økende betydning for universitetene og fagmiljøenes søken etter midler fra eksterne finansieringskilder kan dermed ses som en av flere begrunnelser for å utvikle en forskningspolitikk. Økning i denne type finansiering med påfølgende avhengighet av slike midler, kan være et incitament for å utforme en forskningspolitisk plattform som har til hensikt å endre omverdens *syn* på universitetene. Forskningspolitikk kan i lys av dette ses som et middel til å skape et bilde av universitetene slik sentrale finansiører ønsker å se det og kan dermed kategoriseres som symbolpolitikk snarere enn realpolitikk. Eller kanskje er det riktigere å forstå denne delen av universitetenes politikk som et symbolsk tiltak som brukes som et *ledd i* universitetenes realpolitikk?

Det er derfor grunnlag for å konkludere med at universitetenes forskningspolitiske arbeid er ment å være et forsøk på å påvirke andre aktørers forskningspolitikk, samtidig som det også er et uttrykk for at man ser for seg at man på institusjonsnivå må ta et større ansvar for forskningen internt. Forskningspolitikken kan betraktes som påvirkningsaktivitet overfor både eksterne og interne aktører. At både utenriks- og innenrikspolitiske hensyn så vel som element av profilering og konkurranse er inkorporert i universitetsforskningspolitikken, kan følgende uttalelse illustrere:

> "Det er riktig å si at under dette arbeidet ligger et ønske om å markere sterkere utad, men også et ønske om å ta et sterkere ansvar innad for det som er den tradisjonelle og typiske universitetsforskningen, altså den forskerinitierte forskningen som drives uten tanke på umiddelbar anvendelse" (intervju).

Selv om forskningspolitikk ved universitetene både har "utenrikspolitiske" så vel som "innenrikspolitiske" innslag, er det allikevel grunnlag for å si at tyngdepunktet i det pågående arbeidet i hovedsak ligger på eksterne hensyn.

9.5 Revidert universitetsmodell

Så langt er universitetet som organisasjon beskrevet ut fra en internalistisk vinkel. Et slikt perspektiv gir mulighet for å forstå de interne rammene universitetsledelsen må forholde seg til når forskningspolitikken skal utformes og utøves. Men dette gir ikke et fullstendig bilde av universitetet. Det framgår klart av beskrivelsen om forskningspolitikk ved universitetene i de forutgående kapitlene at ledelsen ikke bare har vitenskapelig ansatte å ta hensyn til, men også en rekke andre aktører og forhold.

Universitetet og omgivelsene

Selv om profesjonelle selvstyringsmekanismer står sterkt ved universitetet, er organisasjonen også gjennomtrengelig og responderer i forhold til politiske, økonomiske og sosiale krav.

Universitetet kan betraktes som et ledd i et hierarki hvor forskningsråd og departement i en viss forstand befinner seg på nivå over universitetet og hvor universitetet er iverksetter av statlig politikk. Ledelsen ved universitetet er den formelle "antennen" til eksterne aktører. Signaler som kommer herfra er vanskelig å overse og må på et vis tas inn i institusjonen. Det er ingen tvil om at det er sterke krefter utenfor universitetene som påvirker organisasjonen i retning av å utvikle en forskningspolitikk. Universitetsledelsen har sterke aktører både på internt og eksternt hold, og arbeidet sentralt i universitetet kan betraktes som balansekunst mellom interne og eksterne hensyn. Ignorerer universitetet eksterne føringer kan det medføre dårlig klima mellom universitet og forskningsråd og universitet og departement, og i neste omgang muligens kutt i bevilgninger. Opererer man derimot som en værhane i forhold til omliggende miljø, kan man forvente sterke reaksjoner internt hvor normen om forskningens frihet står sterkt.

Gjentatte ganger har vi pekt på at selvstyretradisjonen står sterk i universitetet. Denne har sin basis i en sosial kontrakt mellom vitenskap og samfunn som for grunnforskningen sin del har betydd at den skulle styres ut fra internvitenskapelige kriterier. Enkelte mener at denne kontrakten er i ferd med å bli sagt opp (Sejersted 1995). Også grunnforskere og universiteter må nå legitimere sin virksomhet ut fra nyttehensyn. Denne situasjonen innebærer at den sosiale kontrakten mellom samfunn og vitenskap er til reforhandling. Kanskje kan universitetenes anstrengelser med å utvikle en forskningspolitikk forstås som et forsøk på å gjenopprette samfunnskontrakten. Gjennom å utforme en forskningspolitikk ønsker universitetene å framvise evne til å ta ansvar for offentlig finansiert grunnforskning for på denne måten imøtekomme samfunnets krav til bruk av offentlige midler.

Den tradisjonelle universitetetsmodellen må dermed modereres ved å inkludere universitetets forhold til omverden. I tillegg skal vi nedenfor se at det har skjedd vitenskapsinterne og organisasjonsmessige endringer ved universitetet som gjør at modellen bør revideres.

Displinstrukturen ikke lenger enerådende

Vi har tidligere vist at forskning i regi av programmer og sentra i universitetets randsone har økt det siste tiåret (jf. 3.9). Det betyr at vitenskapsut-

viklingen i stadig større grad skjer ved inter-disiplinær forskning (Kallerud 1992:23). Faglig differensiering i form av utvikling av nye sub-disipliner er et fenomen som alltid har funnet sted i vitenskapen. Men den faglige utvikling vi har vært vitne til i universitetenes randsone skiller seg fra vanlig faglig/disiplinær knoppskyting ved at den er inter-disiplinær og ved at den ikke organiseres innenfor den ordinære instituttstrukturen.

Utbygging av randsoneaktivitet har ikke skjedd uten problemer for universitetene. Universitetsledelsen har til dels opplevd at de har fått ansvar for noe de ikke har tilstrekkelige styringsmulighet overfor. Kanskje er det grunnlag for å si at universitetene rommer en type aktivitet som ikke omfattes av de samme mekanismene som styrer disiplinforskningen i universitetsinstituttene, og at randsoneaktiviteten slik sett befinner seg i et styringsvakuum. Ut fra et slikt perspektiv kan forskningspolitikk ved universitetene ses som et verktøy som i første rekke er utviklet med tanke på å håndtere aktivitet som faller utenfor den ordinære strukturen, mens aktiviteten som foregår på instituttene fremdeles vil styres via strukturer som regulerer de vitenskapelige disipliner. Som konsekvens av økningen i inter-disiplinær forskning i universitetets randsone øker kompleksiteten i organisasjonsstrukturen, samtidig som disiplinens styrke samlet sett minsker. Universitetenes måte å forholde seg til denne situasjonen på, er å utvikle en politikk som er ment å gi ledelsen et visst grep om denne virksomheten.

En kollegial og en administrativ struktur - to systemer?

Framstillinger av universitetsorganisasjonen baserer seg ofte på at universitetet består av en faglig og en administrativ organisasjon. Mens den administrative organisasjonen fungerer etter tradisjonelle byråkratiske prinsipper, baserer den kollegiale strukturen seg på profesjonskriterier. En slik framstilling av et parallelt system med en administrasjon bygd på tradisjonelle byråkratiske prinsipper og et profesjonsbasert system i de kollegiale organ, fanger ikke hele universitetsvirkeligheten og blir en for enkel beskrivelse av universitetet som organisasjon. Mens hierarki og prosedyre er sentrale stikkord for et byråkrati, er kjernen i teorien om profesjonelle byråkratier at de består av kolleger på mer eller mindre samme nivå. Perrow (1986) imøtegår beskrivelsen av universitetsansatte som likeverdige medlemmer i en organisasjon og betegner denne oppfatningen som en myte. Riktignok, skriver han, er det ingen klare kommandolinjer i et universitet, men et utall av nivåer og fora trår i kraft når saker fremmes samtidig som både administrasjonen og kollegiale organ skal si sitt. Han vedgår at univer-

sitetsorganisasjonen er preget av fravær av formelt hierarki, men skiller mellom autoritet og status. Selv om det bare er mindre forskjeller i formell autoritet i universitetsorganisasjonen, er det desto større statusforskjeller mellom ansatte, noe som er utslagsgivende når beslutninger skal fattes. Ut fra denne beskrivelsen framstår universiteter som komplekse organisasjoner hvor det formelle og uformelle til dels står i motsetning til hverandre, hvor det åpenbart finnes store statusforskjeller som utgjør et uformelt hierarkisk system og hvor både administrasjonen og kollegiale utvalg behandler og involveres i samme saker. Ser vi på formelle prosedyrer som er et annet sentralt kjennetegn ved byråkratier, har heller ikke administrasjonen enerett på denne karakteristikken. Medlemmer i kollegiale organ får raskt behov for å utvikle prosedyrer blant annet for å gi tilsvarende saker lik behandling.

Hvordan blir så forholdet mellom kollegiale og administrative strukturer når det kollegiale system viser tegn til hierarki og utvikler prosedyrer, trekk som tradisjonelt har vært forbundet med administrasjonen? I tradisjonelle beskrivelser av profesjonelle byråkratier er konflikt mellom profesjonelt og administrativt system forventet (Mintzberg 1984). Kanskje er denne konfliktdimensjonen feilplassert? Kanskje er det mer dekkende å snakke om *nivå* i organisasjonen framfor to parallelle systemer? I fall dette er en fruktbar tilnærmingsmåte, betyr det at akademisk personale som blir valgt inn i kollegiale utvalg møter en ny og annen virkelighet som gjør at krav og betingelser fra omverden blir tillagt større betydning. Akademisk personale i basisenheten blir ikke direkte konfrontert med press og forventninger fra eksternt hold, men forholder seg i første rekke til fagfellesskapet. Motsetningen blir dermed ikke i hovedsak mellom administrasjon og fag, men mellom de ulike nivåene i systemet. Ledelsen utvikler felles interesser uavhengig av om den er kollegialt eller administrativt basert, og uavhengig av bakgrunn ser man behov for og nødvendigheten av å sidestille akademiske mål med økonomiske og sosiale mål. Ståsted i organisasjonen har betydning for oppfatningen av organisasjonen og dens forhold til omgivelsene. Deltakelse i styringsorganene bidrar til at man ser at universitetet vil kunne tape legitimitet og derigjennom ressurser om man kun aksepterer internvitenskapelig styring. Valgt ledelse utvikler fellesskap med administrativ ledelse fordi man møter de samme krav og oppgaver som framføres både fra internt og eksternt hold. Rektoratets sentrale medspillere blir administrerende direktør og hans nære stab, tilsvarende fellesskap oppstår for eksempel mellom lederen av forskningsutvalget og forskningsadministrasjonen.

De revideringer som er foretatt ovenfor viser at universitetet er en kompleks organisasjon også på andre områder enn det den tradisjonelle forståelsen av universitetene tilsier, hvor forskningens komplekse organiserte virkelighet understrekes av en differensiert intern struktur.

9.6 Sammenfattende diskusjon

I forskningspolitiske diskusjoner er et av de "evige" tema om forskning styres via eksterne eller interne kriterier. Det å utvikle en forskningspolitikk på institusjonsnivå kan tolkes som et forsøk på å kombinere ulike typer styringssignaler. På den ene siden å møte forskningspolitiske utfordringer og på den andre siden utøve disse uten at interne verdier overkjøres. I et slikt lys kan forskningsadministrative avdelinger og forskningsutvalg tolkes som "filtre" som regulerer hvilke typer påvirkning som får adgang til universitetsforskningen. Forskningspolitikk ved universitetene kan betraktes som et forsøk på å håndtere og kanskje til og med imøtegå krav om styring fra ytre hold. Universitetene ønsker å være på offensiven i den politiske prosess og søker å påvirke før beslutninger tas. Universitetene innser at de blir innhentet av endringer i omgivelsene uansett, og anser forskningspolitikk som et middel for å komme i inngrep med beslutningstakere og være med på å legge premissene for utviklingen.

Det er derfor grunnlag for å konkludere med at universitetenes forskningspolitiske arbeid er ment å være et forsøk på å påvirke andre aktørers forskningspolitikk samtidig som det også er et uttrykk for at man ser for seg at man på institusjonsnivå må ta et større ansvar for forskningen internt. Forskningspolitikken kan betraktes som påvirkningsaktivitet overfor både eksterne og interne aktører. Som vi har sett har politikken også innslag av symbolikk. En forskningspolitisk strategi kan bidra til å endre omverdens *oppfatning av* universitetet.

Litteratur

Ben David, J. (1962): Scientific endeavour in Israel and the United States, I: American Behavioral Scientist, 6(4), 12-16.

Clark, B. (1983): *The higher education system.* University of California Press.

Clark, B. (1984): Higher education systems: organizational conditions of policy formation and implementation, i: R. Premfors (ed.): *Higher education organization,*, Almquist & Wiksell International.

Cohen, M. & J. March (1986): *Leadership and ambiguity.* 2nd ed. Harvard Business School Press.

Elzinga A. & A. Jamison (1995): Changing policy agendas in science and technolgy, I. S. Jasanoff, et al. P (eds.) *Handbook of science and technolgy Studies.* SAGE Publications.

Fenstad, J.E. (1993): Trenger universitetet en forskningspolitikk? i Forskningspolitikk, 16, (2) 15,17.

Foss Hansen, H: (1988): *Organisering og styring af forskning - en introduktion til forskning om forskning.* København: Nyt fra samfunnsvidenskaberne.

Gornitzka, Å. (1989): *Organisasjonsformer ved Universitetet i Oslo i 1980-årene.* Hovedoppgave, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Gulbrandsen, M. (1995): *Universitet og region - samarbeid mellom universiteter og regionalt næringsliv i Norden.* TemaNord 1995:518, Nordisk Ministerråd.

Hermansen, T. (1976): *Notater om forskning og forskningspolitikk. En utredning om en del prinsipielle spørsmål i forbindelse med Hovedkomiteens analyse av forskningsbehov.* Hovedkomiteen for norsk forskning.

Hogwood B.W. & L.A.Gunn (1984): *Policy analysis for the real world*, Oxford, University Press.

Kallerud, E. (1992): *Strategisk forskning. Kommentarer til et forskningspolitisk begrep.* NAVFs utredningsinstitutt. Rapport 5/92.

Kaloudis, A. (1995): Samforfatterskap mellom institutt- og U&H-sektoren, I: *Forskningspolitikk,* 18, (3), 28.

Kjellberg, F. (1977): *Policies of redistribution and equalization,* I: Politico 28;77.

Kjellberg, F. & M. Reitan (1995): *Studiet av offentlig politikk - en innføring.* Tano.

Knain, E. (1994): *Senter- og randsoneinstitusjoner ved norske universiteter og høgskoler.* Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, U-notat 5/94.

Kyvik, S. & I.M. Larsen (1993): *Nye styringsformer på instituttnivå. Universitetspersonalets vurderinger av reformer og endringsforslag.* Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. Rapport 8/93.

Langfeldt, L. (1991): *Styringsproblemer i en desentralisert og heterogen institusjon.* Hovedoppgave, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Langfeldt. L. (1993): *Forskningsadministrativ avdelings opprettelse og virksomhet: Mer overordnet styring av forskningen ved UiO?* Kapittel i kommende bok om reformer ved UiO redigert av Tom Christensen og Knut Midgaard.

Larsen, I.M. (1990): *Opprettelsen av forskningsstiftelsen i Oslo-regionen (FOSFOR).* Hovedoppgave, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo

Larsen, I. M. (1992): *Norske universitetsforskere - kosmopolitter i forskningen?* Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. Rapport 11/92.

Lidahl, N. (1992): *De statlige FoU-bevilgningene - Stortingets rolle.* Hovedoppgave, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

March, J. & J.P. Olsen (1976): *Ambiguity and choice in organizations,* Norwegian University Press.

Mathisen, W.C. (1994): *Universitetsforskeres problemvalg - akademisk autonomi og styring gjennom forskningsprogrammer.* Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. Rapport 7/94.

Mintzberg, H. (1983): *Structure in fives: Designing effective organizations,* Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.

NOU 1988:28: *Med viten og vilje.* Kultur- og vitenskapsdepartementet.

NOU 1991:24: *Organisering for helhet og mangfold i norsk forskning.* Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

Perrow, C. (1986): *Complex organizations,* 3rd ed., McGraw-Hill.

Premfors, R. (1984): Implementation strategies in higher education, i: R. Premfors (ed.): *Higher education organization.* Almquist & Wiksell International.

Ranney, A. (1968): *Political science and public policy*, Markham Publishing.

Sejersted, F. (1995) Innledning på seminar gjengitt i Skoie, Nygaard og Søgnen (red.): *Norsk forskning mot sekelskiftet - en seminarrapport.* Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. Rapport 1/95. 13-17.

Skoie, H. (1984): *Norsk forskningsorganisasjon i etterkrigstiden,* NAVFs utredningsinstitutt. Melding 1984:8.

Skoie, H. (1994): Forskningspolitikk ved universitetene? i *Forskningspolitikk* 17, (2), 3.

Skoie, H. (1995): Grunnforskning - en truet forskningsart? i: H.B. Benestad, J.-G. Iversen & G. Nicolaysen (red.): *Grunnforskningens verd. Festskrift til professor Bjarne Waaler på hans 70-års dag.* Universitetsforlaget. 118-130.

St.meld. nr. 60 (1984-85): *Om forskning i Norge* Kultur- og vitenskapsdepartementet.

St.meld. nr. 28, (1988-89): *Om forskning.* Kultur- og vitenskapsdepartementet.

St.meld. nr. 40 (1990-91): *Fra visjon til virke. Om høgre utdanning.* Kirke-utdannings- og forskningsdepartementet.

Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning (1993a): *Statsbudsjettet 1994.* Rapport 12/93.

Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning (1993b): *Institutt-sektoren. Katalog over forskningsenhetene.* Rapport 15/93.

Vibe, N. (1987): *Rekruttering til norsk forskning.* En studie av forskerpersonalet, mobilitet, rekruttering og behov for rekrutteringsstillinger. NAVFs utredningsinstitutt. Melding 1987/1.

Ødegård, E. (1988): *Oppdragsforskning og ekstern finansiering - trussel eller glede for universitetene?* NAVFs utredningsinstitutt. Melding 1988/3.

Ødegård, E. (1989): *Randsoneinstitusjoner - en oversikt.* NAVFs utredningsinstitutt. Notat 2/89.

Informanter

Noralv Bjørnå, instituttleder, Institutt for matematiske realfag, Universitetet i Tromsø

Ingvild Broch, forskningsdirektør, Forskningsavdelingen, Universitetet i Tromsø

Tove Bull, prorektor, Universitetet i Tromsø

Magne Dybvik, prorektor, Universitetet i Trondheim

Kirsten Haugland, avdelingsdirektør, Forskningsadministrativ avdeling, Universitetet i Bergen

Bjarne Hodne, dekanus, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo

Jacob Hygen, utdannings- og forskningsdirektør, Utdannings- og forskningsavdelingen, Universitetet i Trondheim

Anders Johnsson, prorektor, AVH, Universitetet i Trondheim

Ingolf Kanestrøm, dekanus, Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet, Universietet i Oslo

Per Kristian Larsen, prorektor, NTH, Universitetet i Trondheim

Jon Lekven, dekanus, Det medisinske fakultet, Universitetet i Bergen

Tom Løland, avdelingsdirektør, Forskningsadministrativ avdeling, Universitetet i Oslo

Sverre Spildo, ass. universitetsdirektør, Universitetet i Bergen

Lars Svåsand, dekanus, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Bergen

Arild Underdal, prorektor, Universitetet i Oslo

Jarle Aarbakke, professor, Institutt for medisinsk biologi (IMB), Universitetet i Tromsø

Forkortelser

ALLFORSK	Stiftelsen allmennvitenskapelig forskning i Trondheim
AVH	Den allmennvitenskapelig høgskolen
FOSFOR	Forskningsstiftelsen i Oslo-regionen
FoU	Forskning og utvikling
IS	Innovasjonssenteret
KUF	Kirke-, undervisnings- og forskningsdepartementet
NAVF	Norges allmennvitenskapelige forskningsråd
NFR	Norges forskningsråd
NTH	Norges tekniske høgskole
NTNU	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
SEFV	Sekretariat for eksternt finansiert virksomhet
SINTEF	Stiftelsen for industriell og teknisk forskning ved NTH
UiB	Universitetet i Bergen
UiO	Universitetet i Oslo
UiTø	Universitetet i Tromsø
UNIK	Universitetetsstudiene på Kjeller
UNIKOM	UiTø's kompetansesenter for lærerutdanning, etter- og videreutdanning og fjernundervisning
UNIT	Universitetet i Trondheim
UoH	Universitet- og høgskole

De siste publikasjoner fra Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning

Rapporter:

7/94 Werner Christie Mathisen:
Universitetsforskeres problemvalg - akademisk autonomi og styring gjennom forskningsprogrammer

Rapporten gir først en vitenskapssosiologisk drøfting av hvordan universitetsforskeres problemvalg reguleres, med utgangspunkt i foreliggende litteratur og ulike teoretiske tilnærminger. Den går også inn på debatten om i hvilken grad de akademiske institusjoner nå utsettes for et sterkt og problematisk styringspress utenifra. Rapportens empiriske del tar for seg to av de norske hovedinnsatsområdene. Beslutningsprosessen bak disse blir gjennomgått. Deretter belyses virkningene av innsatsområdet Ledelse, organisasjon og styring (LOS) og programmet for Petroleumsrelatert naturvitenskapelig grunnforskning (PNG) ved instituttene for statsvitenskap, fysikk og geologi ved universitetene i Oslo og Bergen. Rapporten inneholder også resultater fra en spørreskjemaundersøkelse om universitetspersonalets erfaringer med og vurderinger av programforskning. Med utgangspunkt i programforskningen analyseres dessuten forskernes vurderinger av og diskusjon om forholdet mellom vitenskap og samfunn mer generelt.

Kr 150,-

8/94 **Statsbudsjettet 1995**

En oversikt over bevilgningsforslag, nye stillinger og prioriteringer som berører universiteter, høgskoler, forskningsråd og institusjoner med forskning

I denne rapporten gir vi en oversikt over forslaget til statsbudsjett for 1995 med hensyn til bevilgninger, nye stillinger og prioriteringer som berører universiteter, høgskoler, forskningsråd og institusjoner med forskning. Analysen er foretatt med utgangspunkt i St.prp. nr. 1 (1994-95).

Rapporten belyser endringer i bevilgninger og prioriteringer innen forskning og høyere utdanning i forhold til fjorårets budsjett. Det er lagt vekt på å gjøre tallene sammenlignbare ved å korrigere for overføringer mellom ulike kapitler og poster. Omtale av nye tiltak og nye prinsipper og prioriteringer vies særlig oppmerksomhet.

Kr 70,-

9/94 Terje Bruen Olsen:
Norske doktorgrader i tall - med særlig vekt på tiårsperioden 1984-93

Den første norske doktorgrad ble utstedt i 1817. Siden da er det avlagt nærmere 6 000 doktorgrader i Norge. Særlig i de senere år har "doktorgradsproduksjonen" vært stor. Det utstedes nå om lag 500 doktorgrader per år. Dette er mer enn dobbelt så mange som for ti år siden.

I denne rapporten gir vi en oversikt over avlagte doktorgrader ved norske lærersteder. Materialet bygger på Utredningsinstituttets register over norske doktor- og lisensiatgrader. Vi ser også på doktorandenes kjønn og alder, og på tidsspennet mellom embetseksamen og doktorgrad. Hele tidsrommet 1817-1993 er dekket, men hovedvekten er lagt på tiårsperioden 1984-93. Doktorgrader blant forskerpersonalet gis spesiell omtale.

Kr 70,-

10/94 Bjørn Stensaker og Rita Karlsen:
Å vurdere kvalitet?
En studie av den eksterne evalueringen i økonomisk-administrativ utdanning

Denne rapporten er en videreføring av det arbeidet som ble påbegynt ved rapporten: Å organisere kvalitet? (NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 9/93).

Rapportens generelle del gjennomgår bakgrunn og metode for eksterne evalueringer - Peer rewiev: Metoden settes inn i et større utdanningsmessig og samfunnsmessig perspektiv, og ulike fordeler og ulemper ved metoden diskuteres. I et eget kapittel går man gjennom prosedyrer for utnevning og gjennomføring av en ekstern evaluering.

Rapportens spesielle del er en presentasjon av den eksterne evaluering som ble gjennomført ved evalueringen av økonomisk-administrativ utdanning. Det drøftes hvordan prosessen har forløpt, samt at de sakkyndiges rapporter analyseres. I sluttkapittelet oppsummeres evalueringen av økonomisk-administrativ utdanning: Hva kan man lære av prosessen?

Kr 80,-

11/94 **Kandidatundersøkelsen 1993**
Kandidater med høyere grad og DH-kandidater. Graduate Survey 1993.

For de nyutdannede kandidatene med høyere grad tar det stadig lenger tid å få arbeid etter endt utdanning, og andelen arbeidsledige et halvt år etter eksamen øker. Det er imidlertid store forskjeller mellom utdanningsgruppene. Av de nyutdannede DH-kandidatene har en høy andel studier som hovedbeskjeftigelse et halvt år etter eksamen.

Selv om mange på denne måten utsetter sin inntreden på arbeidsmarkedet er ledigheten et halvt år etter eksamen relativ høy.

Personer som skal inn på arbeidsmarkedet for første gang vil være særlig følsomme overfor endringer på arbeidsmarkedet, og undersøkelsen av de nyutdannede kandidatene et halvt år etter eksamen bidrar til å gi et bilde av situasjonen på dagens arbeidsmarked. I den foreliggende tabellrapporten presenteres omfattende statistikk fra undersøkelsen av kandidatene. I rapporten "Utdanning og arbeidsmarked 1994" er resultatene for de ulike utdanningsgruppene nærmere omtalt.

Kr 80,-

12/94 Randi Søgnen:
Dynamisk treghet
Endringsprosesser i NAVFs råd for medisinsk forskning (RMF) 1975-1993

Rapporten retter søkelyset mot fagpolitiske omstillingsprosesser i det tidligere Rådet for medisinsk forskning (RMF) i NAVF. Studien dekker perioden fra midten av 70-tallet til begynnelsen av 90-tallet - til de første spede erfaringer med etterfølgeren, Området for medisin og helse (MH) i Norges forskningsråd i 1993.

Framstillingen beskriver og analyserer primært den helsefaglige omleggingen i RMF - fra et fagråd hovedsakelig for de basale medisinske fag til et bredt helseforskningsråd. Hovedsiktemålet med studien er å vinne innsikt i graden av og betingelsene for de fagpolitiske endringsprosessene.

I analysen blir RMF betraktet som en institusjon der fagrådets mål og virkemidler så vel som dets historie, tradisjon, grunnleggende interesser og verdier blir viet oppmerksomhet.

Kr 80,-

13/94 Erik Knain:
Sentre og randsoneinstitusjoner ved norske universiteter og vitenskapelige høgskoler

I de senere årene har det utfra forskjellige motiver blitt opprettet en rekke sentre og institusjoner med nær tilknytning til universiteter og vitenskapelige høgskoler. Enkelte enheter er integrert i den ordinære strukturen ved lærestedet, mens andre er klart adskilt fra lærestedet.

De enkelte lærestedenes FoU-utførende randsoner er klassifisert etter tilknytningsform og ulike randsonekriterier. Rapporten beskriver trekk ved randsoneenhetenes organiseringsformer, virksomhet, grunnbevilgninger og faglig personale.

En kort beskrivelse av de enkelte randsoneenhetene inngår i rapportens katalogdel.

Kr 80,-

14/94 Svein Kyvik & Olaf Tvede (red.)
Mobilitetsmønstre blant norske forskere

Mange hevder at mobiliteten i det norske forskningssystemet er for lav. Det er for liten utveksling av personale internt mellom de høyere utdanningsinstitusjonene, mellom universiteter og høyskoler på den ene siden og de frittstående forskningsinstituttene på den andre siden, og mellom disse forskningsstedene og industri, næringsliv og forvaltning. I tillegg blir det hevdet at for få forskere foretar lengre studie- og forskningsopphold ved utenlandske institusjoner.

I denne rapporten legger vi frem materiale som belyser viktige sider knyttet til spørsmål om mobilitet.

- I kapittel 1 ser vi på hovedtrekk ved forskermobiliteten i perioden fra 1977.
- I kapittel 2 foretar vi nærmere analyse av mobilitetsmønstrene i perioden 1989-93.
- I kapittel 3 og 4 har vi undersøkt hvilken yrkesbakgrunn personalet i henholdsvis universitets- og høgskolesektoren har.
- I kapittel 5 stiller vi spørsmål om regional tilknytning - hvor en har vokst opp - har betydning for mobilitetsmønsteret - hvor en senere slår seg ned.
- I kapittel 6 undersøker vi omfanget av forskningsopphold og forskningserfaring fra utlandet.
- I kapittel 7 ser vi nærmere på professor -II ordningen.

Kr 80,-

1/95 Hans Skoie, Thomas Nygaard og Randi Søgnen (red.)
Norsk forskning mot sekelskiftet - en seminarrapport

Norsk forskning påvirkes for tiden av en rekke nye impulser - ikke minst omorganiseringer både på det forskningsutførende- og det finansielle plan. De siste statsbudsjetter vitner om kjørligere vinder for forskning samtidig som studentøkningen fortsetter. Norsk økonomi er fortsatt preget av betydelig arbeidsløshet og en oljeproduksjon som etter hvert vil gå nedover. Også internasjonalt er impulsene andre - den kalde krigen er over, globaliseringstendensene øker - det samme gjør kampen mellom de store handelsblokkene (USA, EU, Det fjerne Østen.) Tilsier denne utviklingen justeringer i hovedlinjene i norsk forskningspolitikk? Dette spørsmålet ønsket Utredningsinstituttet å sette under debatt - ikke minst i lys av at Norges forskningsråd nå ha lagt fram sin strategiplan for norsk forskning. Det skjedde ved et stort kveldsseminar ved Utredningsinstituttet 18.01.95

I denne rapporten publiserer vi innledningene fra 6 sentrale aktører i norsk forskning og et referat av debatten. I del II publiserer vi en del artikler og foredrag som belyser seminarets hovedtema.

Kr 80,-

2/95 Lisbet Berg:

Examen philosophicum: Studietilknytning, innsats og resultat for ulike grupper av begynnerstudenter ved Universitetet i Oslo

Hvordan er det å være begynnerstudent ved Universitetet i Oslo i første halvdel av 1990-årene? Er det spesielle grupper av studenter som tilpasser seg universitetet bedre enn andre? Gjennom en spørreskjemaundersøkelse blant examen philosophicum studentene ved Universitetet i Oslo høsten 1993 har vi blant annet belyst følgende problemstillinger:

Har økt konkurranse om studieplassene ført til at studenter som har foreldre med høyere utdanning klarer seg bedre enn andre på universitetet? Gir dette seg eventuelt utslag i resultatene til examen philosophicum?

Ikke alle examen philosophicum-studenter har søkt eller fått studieplass ved fakultetet, og bare noen påbegynner fagstudiet første semester. Skyldes ulik tilknytning til universitetet ulike ambisjoner, preferanser og valg knyttet til evner, kjønn, sosial og geografisk bakgrunn? Eller er det fakultetenes ulike rammebetingelser med ulike forventninger og ulikt faglig tilbud som styrer begynnerstudentenes valg om å påbegynne fagstudiet eller ikke?

Hvor intensiv er studiestarten? Gir examen philosophicum et skjevt bilde av hvor stor innsats et universitetsstudium krever? Er det gunstig å påbegynne fagstudiet samtidig med examen philosophicum? Har studentenes tidsbruk sammenheng med evner, kjønn, sosial og geografisk bakgrunn, eller fakultetenes ulike rammebetingelser?

Kr 80,-

3/95 Nina Sandberg og Nils Vibe:

Alle kan ikke bli frisører

Søkning og opptak til videregående opplæring. Evaluering av Reform ´94: Underveisrapport våren 1995.

Utredningsinstituttet er sammen med seks andre forskningsinstitusjoner engasjert i evalueringen av Reform 94. Instituttets arbeid er innenfor evalueringsområdene Dimensjonering og kapasitet og Gjennomstrømning og kompetanse. Evalueringsarbeidet er planlagt å være ferdig i 1998.

I denne underveisrapporten presenteres resultater fra analyser av undervisningstilbud, søkning og opptak til grunnkursene i videregående skole for skoleåret 1994-95, det første året etter innføringen av Reform 94. I tillegg ser vi på det tilbudet som planlegges for skoleåret 1995-96.

Reformens mål om å gi all ungdom som ønsker det et tilbud om videregående opplæring innenfor tre ønsker ser ut til å være oppfylt. 94 prosent av 16-åringene fikk innfridd sitt førsteønske om grunnkurs. Grunnkursene i musikk, dans og drama og i idrettsfag hadde størst oversøkning blant 16-åringene, og bare 75 prosent kom inn her.

Innføringen av rett til tre års videregående opplæring for de som kommer rett fra grunnskolens 9. klasse har ført til at voksne søkere kommer dårligere ut etter inn-

føringen av reformen. Dette forsterkes av at det har blitt foretatt en kraftig reduksjon i tilbudsomfanget. Det er særlig på grunnkursene i helse- og sosialfag og formgivningsfag av 16-åringene fortrenger de voksne søkerne.

Kr 90,-

4/95 Rolf Edvardsen:
Yrkesvalgmotiver
Resultater fra en undersøkelse om 16- og 18-åringers utdannings- og yrkesplaner i 1991.

De unges motiver ved valg av utdanning og yrke er mange og sammensatte. Enkelte motiver er felles for nesten alle. De fleste ønsker en sikker og varig jobb som skal være interessant og hvor de kan utnytte sine spesielle evner. Gode forhold til kolleger og overordnede vektlegges også av de fleste.

I tillegg er det trekk ved ulike jobber som enkelte tiltrekkes av, andre ikke. Noen kan ønske å arbeide med tall. Andre vil lede og bestemme. Flere gutter enn jenter ønsker å arbeide med maskiner og verktøy, mens flere jenter enn gutter ønsker å arbeide med mennesker. Dette gjenspeiler seg i de unges yrkespreferanser.

Rapporten ser også på sammenhengen mellom fag som en liker best på skolen og yrkespreferanser, samt hvilke karakterer en oppnår i slike fag.

Kr 90,-

5/95 Ole Wiig:
Forskning og utviklingsarbeid. Bevilgninger over statsbudsjettet 1980-95

Siktemålet med rapporten er å gi en beskrivelse av hovedtrekk ved bevilgningene til forskning og utviklingsarbeid (FoU) over det norske statsbudsjettet, og utviklingen i disse. Rapporten omhandler perioden 1980-95, med hovedvekt på årene fra og med 1983. Den er basert på data fra analyser som årlig utføres av Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning og tidligere av Forskningsrådenes statistikkutvalg.

Kr 80,-

6/95 **Statsbudsjettet 1996**

En oversikt over bevilgningsforslag, nye stillinger og prioriteringer som berører universiteter, høgskoler, forskningsråd og institusjoner med forskning

I denne rapporten gir vi en oversikt over forslaget til statsbudsjett for 1996 med hensyn til bevilgninger, nye stillinger og prioriteringer som berører universiteter, høgskoler, forskningsråd og institusjoner med forskning. Analysen er foretatt med utgangspunkt i St.prp. nr. 1 (1995-96).

Rapporten belyser endringer i bevilgninger og prioriteringer innen forskning og høyere utdanning i forhold til fjorårets budsjett. Det er lagt vekt på å gjøre tallene sammenlignbare ved å korrigere for overføringer mellom ulike kapitler og poster. Omtale av nye tiltak og nye prinsipper og prioriteringer vies særlig oppmerksomhet.

Kr 70,-

Annet:

Utdanning og arbeidsmarked 1995
Redaktører Jane Baekken og Thomas Nygaard

"Utdanning og arbeidsmarked" er en årlig rapport fra Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning skrevet med særlig tanke på å gi informasjon til utdanningsplanleggere, studie- og yrkesveiledere og andre rådgivere for ungdom.

Rapporten tar opp aktuelle spørsmål innen utdanning og arbeidsmarked og belyser disse. Resultater fra undersøkelser utført ved instituttet danner grunnlaget for analysene.

Årets rapport ser bl.a. på endringer i unges utdannings- og yrkesplaner, situasjonen for nybegynnerstudentene, kvalitetsbegrepet i høyere utdanning, overgangsproblemer fra utdanning til arbeidsmarked og den fremtidige tilgangen på akademikere.

Kr 90,-

FoU-statistikk og indikatorer. Forskning og utviklingsarbeid. 1995

Dette er en tabell- og figursamling som inneholder statistiske opplysninger om norsk forskning og utviklingsarbeid (FoU). Hovedtyngden av publikasjonen er viet resultater fra den FoU-statistiske undersøkelsen for 1993 og bygger på innsamlet materiale fra FoU-utførende institusjoner i universitets- og høgskolesektoren, næringslivet og instituttsektoren. Undersøkelsene er basert på internasjonale retningslinjer anbefalt av OECD, og er blitt gjennomført hvert annet år siden 1963.

I tillegg er det denne gang tatt med anslag for FoU-bevilgninger over statsbudsjettet og statistikk over doktorgrader. Dessuten er det sammenstilt en del materiale fra internasjonale databaser. Dette gjelder særlig opplysninger om FoU-ressurser fra OECDs databank, men det er også tatt inn enkelte bibliometriske data.

Gratis

FoU-statistikk 1993

Dette informasjonsbladet gir en oversikt over hovedtrekk ved den norske FoU-innsatsen. En mer detaljert og omfattende presentasjon av tallmaterialet fra undersøkelsen finnes i tabellsamlingen "FoU-statistikk og indikatorer. 1995".

Gratis

R&D Statistics 1993-95

Engelsk versjon av informasjonsbladet "FoU-statistikk 1993".

Gratis

R&D-trends

Dette er et informasjonsblad fra Nordisk Industrifond som tematiserer ulike sider ved den nordiske FoU-virksomheten.

No 1:1992:	Nordic R&D Facing the Nineties
No 2:1992:	Science and Technology Indicators for the Nordic Countries.
No 1:1994:	R&D in the Nordic Countries 1991
No 2:1994	Industrial structure and R&D in the Nordic countries
No 3:1994	Nordic trade in R&D-intensive products

Gratis

Nordisk FoU-statistik för 1991 och statsbudgetanalys 1993

Nordisk Industrifond, NI rapport 7:1993.
Tabellsmalingen inneholder sammenlignende oversikter over forsknings- og utviklingsarbeidet i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige i 1991.

De data som inngår i tabellsamlingen er samlet inn av de ulike nasjonale organer, hvor Utredningsinstituttet er leverandør av det norske materialet.

Gratis

I tillegg foreligger gratis årsmelding med prosjektoversikt for 1994 samt komplett liste over instituttets publikasjoner.

Abonnement på samtlige rapporter gir 25 % rabatt.

Bestilling sendes:
Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning
Munthes gate 29
0260 Oslo

Telefon: 22 92 51 00
Telefax: 22 43 89 70

Universitetenes forskningspolitikk

Rapporten kartlegger og analyserer universitetenes arbeid med å utvikle en institusjonell politikk for forskningen. Studien belyser politikkens innhold så vel som de strukturelle ordningene som er etablert for å utvikle og målbære forskningspolitikken. Universitetene som forskningspolitiske aktører og universitetenes forhold til andre forskningspolitiske enheter er noen av temaene rapporten tar opp.

I analysen spør vi om universitetene har utviklet en institusjonspolitikk for forskningen og om det forskningspolitiske arbeidet utfordrer tradisjonell universitetsforståelse.

Utredningsinstituttet
FOR FORSKNING OG HØYERE UTDANNING
Munthes gate 29, N-0260 Oslo. Tlf.: 22 92 51 00. Faks: 22 43 89 70

Institute for Studies
in Research and
Higher Education